

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

FRA HOLBÆK AMT

HISTORISKE AARBØGER XXII

UDGIVET AF

HISTORISK SAMFUND FOR HOLBÆK AMT

VI BINDS III AARG.

1928

I KOMMISSION HOS P. HAASE & SØN
HOLBÆK AMTSTIDENDES BOGTRYKKERI

FRA HOLBÆK AMT

HISTORISKE AARBØGER XXII

UDGIVET AF

HISTORISK SAMFUND FOR HOLBÆK AMT

VI BINDS III AARG.

1928

I KOMMISSION HOS P. HAASE & SØN
HOLBÆK AMTSTIDENDES BOGTRYKKERI

INDHOLD

	Side
Kaptajn O. Bauditz: En Episode fra de sidste Dage af Svenskekrigen 1658—60. Kaptajn Robert Colnet tager Prins Emanuel af Anhalt til Fange paa Rødegaard, Vindekilde By	5
Højskolelærer Jens Peter Jensen: Tschernings sidste Breve til Jens Gregersen. (Fra Efteraaret 1866 til Sommeren 1874.) Et Bidrag til Svinningekredsens Historie	18
Museumsinspektør Georg Galster, den kgl. Mønt- og Medaillesamling: Møntfund i Holbæk Amt...	52
Albert Thomsen: Bøger	66
» » Historisk Samfund i 1927	70

HISTORISK SAMFUNDS BESTYRELSE

Kredslæge **J. S. Møller**, Kalundborg, Formand; Højskoleforstander **Povl Hansen**, Vallekilde, Næstformand; Kommuelærer **Albert Thomsen**, Holbæk, Kasserer og Sekretær; Forstander **J. Nylev**, Uby; Højskolelærer **J. P. Jensen**, Høng; Læge **E. Tulinius**, Snertinge; Redaktør **A. Kofod-Larsen**, Holbæk; Kommuelærer **Meyer**, Nykøbing, og Frk. **Signe Wiggers Hansen**, Holbæk.

- Aarbogens Redaktionsudvalg: Kommuelærer **Thomsen**, Fmd., Kredslæge **Møller**, Forstander **Povl Hansen**, Forstander **Nylev**, Højskolelærer **J. P. Jensen**.
-

Sekretæren har Telf. Nr. 598, »Bjelkes Hus«, Holbæk.

Ekspeditionen af Aarbøgerne (Frk. **Signe Wiggers Hansen**) har Telf. Nr. 557.

EN EPISODE FRA DE SIDSTE DAGE AF SVENSKEKRIGEN 1658—60.

**Kaptajn Robert Colnet tager Prins Emanuel af Anhalt
til Fange paa Rødegaard i Vindekilde By.**

Af Kaptajn O. Bauditz.

Efter Slaget ved Nyborg og Fyens Generobring i November 1659 var Svenskernes Magt i Danmark vel brudt, men Kjøbenhavn var dog stadig en inde-sluttet By og Sjælland besat af svenske Tropper. Endnu den 24. December (3. Januar 1660) »gjorde os Svecus som forgangen Aar en urolig Juleaften med hans Spøgen og Allarm«, saa at alle Mand i Fæstningen kom til Volds og »posterede sig in ar-mis.«¹⁾

Guerrillaen fortsattes; ja selv efter Carl Gustavs Død d. 13. (23.) Februar, da Fredsslutningen kun var et Tidsspørgsmaal, har man forsøgt at bibringe den Fjende, der gennem saa mange Aar havde pint og plaget Befolkningen, al den Skade, man evnede.

Fra Midten af Marts Maaned har vi Beretningen om den danske Artillerikaptajn Robert Colnets dristige *Stratagema* mod Dragsholm, i hvis Omegn Prins Emanuel af Anhalt-Plötzkau laa indkvarteret med sit Rytterregiment. Før Begivenheden nærmere søges udredet, skal gives et kort Rids af Dramaets to Hovedpersoner.

*

¹⁾ Hiørings Leyrs Krantz 1660 og Bircherods Dagbøger (om de sidste se Note 14).

Den 5. December 1652 havde Frederik III antaget Robert Colnet²⁾ som kgl. Glasbrænder (-mester) og ladet et Glasværk indrette for ham »til vort eget Behov«. Men Colnet udvidede med Kongens Tilladelse snart sin Virksomhed til ogsaa at brænde Glas for private; det først indrettede Værk blev for indskrænket, og i 1656 paabegyndtes paa Slotsholmen ved Løngangen bag Slottet Anlægget af et nyt stort Glasbrænderi, som i 1658 — 3 Maaneder før Carl Gustavs Fredsbrud — af Frederik III tilskødedes Colnet.

Glasbrænderens Virksomhed blev brat afbrudt af Krigen, og han har straks fulgt Opfordringen til »at vise Mands Mod og Hjerte« og »gøre Assistance«, thi allerede den 6. September blev han udnævnt til Stykjuncker (nærmest Sekondløjtnant i Artilleriet) og umiddelbart før Hovedstormen det følgende Aar til Stykløjtnant; og som saadan fører han Natten mellem den 10. og 11. Februar Kommandoen paa Helters Skanse. Glasmesteren maa vel have haft nogle Forudsætninger for netop at blive Artillerist, og hans Uddannelse som saadan fremmes ved kgl. Resolution af 11. Marts 1659: »Vor Fyrværker Hans Turbansen³⁾ underviser Robbert Colnet i Fyrværks Videnskab og anden dets Tilbehøring, som paa Tøjhuset læres«. En Maanedstid efter bliver Colnet Kaptajn af Artilleriet

²⁾ Om Robert Colnet se Nyrop: Danmarks Glasindustri indtil 1750. Hist. Tidssk. 5 R. I. Hirsch: Fortegnelse over danske og norske Officerer 1648—1814 (Kgl. Bib.). Dansk biografisk Leks.

³⁾ Hans Turban (de Scarron) var Italiener af Fødsel. Fra 1653 Artilleriløjtnant ved Tøjhuset. D. 22. Jan. 1657 Bestalling som Tøjmester i Fredericia. Fyrværkerhauptmand i Nov. 1659. Død 1669. (Hirsch.)

(25. April) og vistnok med sit Kompagni, stort 16 Mand, tildelt Feltmarchal Hans Schacks Hær.⁴⁾

*

Prins Emanuel (Immanuel) af Anhalt-Plötzkau⁵⁾ var i 1657, 25 Aar gammel, traadt i Carl X Gustavs Tjeneste samtidig med, at hans fire Aar ældre Fætter, Johann Georg (II) af Anhalt-Dessau paa Foranledning af den store Kurfyrste Friderich Wilhelm ombyttede den svenske Krigstjeneste med den brandenburgske. Prins Johann Georg foretog ikke dette Skridt med let Hjerte, men Vejen til Erhvervelsen af en eftertragtet Brud, Kurfyrstens Svigerinde, Henriette Catharina af Oranien, gik over Brandenburg. Prinsen beundrede Carl Gustav, og denne satte stor Pris paa den unge modige og kønne Fyrste, der havde gjort udmærket Fyldest som Regimentschef under det polske Felttog og udvist den største Bravour ved Indtagelsen af Frederiksodde (Fredericia) i Oktober 1657.⁶⁾

Nu var Prins Emanuel indtraadt i den store Stab af tyske Fyrsteofficerer i Svenskekongens Tjeneste: Pfalzgreverne Adolf Johann (Carl Gustavs Broder) og Philip af Sulzbach, Markgreverne Carl Magnus af Baden og Friderich af Baden-Durlach, Landgreve Friderich af Hessen-Homburg m. fl.

¹⁾ Liste over Hæren i Fyen og Jylland 31. Marts 1660: Artilleri 5 Kompagnier. — — (3) Robert Colnet 16 Mand. (Vaupell: Den danske Hærs Hist. II 1876 S. 821).

⁵⁾ Bertram, Ph. E. Geschichte des Hauses u. Fürstenthums Anhalt 1780—82. II. Anhaltische Fürsten-Bildnisse. Herausgegeben v. E. Frankenberg. Bind II. Allgemeine Deutsche Biographie VI. 1877. (Art.: Emanuel Lebrecht zu Anhalt-Köthen).

⁶⁾ I December 1658 foretog Johann Georg som brandenburgsk Generalløjtnant »Baadovergangen til Als og fik efter Erobringen af Sønderborg og Nordborg hele Øen i sin Magt«. (S. A. Sørensen: Kjøbenhavns Belejring og Fyens Generobring (1896). S. 140.

Prinsen indtog en ret beskeden Plads mellem de tyske Fyrster. Ved Fyrstendømmet Anhalts Deling i 1603 mellem 5 Brødre — en Deling, der resulterede i Dannelsen af de fire Linier: Dessau, Bernburg, Zerbst og Köthen — havde Prins Emanuels Fader, Fyrst August, givet Afkald paa Köthen til Fordel for sin yngre Broder Ludwig mod Udbetaling af en Pengesum, Bibeholdelsen af Successionsret for sig og sine Arvinger samt Erhvervelsen af Amtet Plötzkau med det v a s t e og monumentale Slot i gotisk Renaissance Stil. Tre Aar før Prins Emanuel gik i svensk Tjeneste, var Faderen død, Farbroderen var barnløs og Emanuels ældre Broder Lebrecht Arving til Fyrstendømmet.

Straks efter sin Indtrædelse i den svenske Hær deltog Prins Emanuel i Overgangen over de islagte Bælter, vistnok som Underfører i et af de af Fættren hvervede tyske Rytterregimenter («gamle» og »ny« Regiment Anhalt), og efter Roskildefreden i Februar 1658 blev han Regimentschef. »Prins Emanuel af Anhalts Rytterregiment«⁷⁾ dannedes af en Del af de Ryttere, som Danmark i Henhold til den haarde Fred maatte afgive til Sverige, og den unge »Øverste« fik her en særlig vanskelig Kommandopost. Regimentet blev i de sidste Dage af Februar eller i de første Dage af Marts lagt i Kvarter paa Lolland (Maribo, senere i Nakskov), og i Løbet af ganske faa Dage var 64 af dets Ryttere deserterede. Prinsen gjorde alt, hvad muligt var, for ved Hjælp af de tysk-svenske Regimenter, der stod paa Lolland, at indfange Desertørerne, men under de frugtesløse For-

⁷⁾ Sml. J. Levin Carlbom: Tåget över bält etc. 1910 S. 395 og K. C. Rockstroh: Udviklingen af den nationale Hær i Danmark I 1909 S. 350.

søg herpaa (de lollandske Bønder stod vel de flygtede bi af al Evne) gjorde Regimentet Oprør den 17. Marts, og syv hele Kompagnier samt Størsteparten af de tre andre rømte. Det havde været Meningens allerede i Begyndelsen af Marts at føre Regimentet fra Lolland over Langeland til Nordtyskland, men Isen var den Gang ikke længer at stole paa, og da senere Massedesertioner og Oprør gjorde Regimentets Rekonstruktion nødvendig, blev Resultatet, at Prins Emanuel endnu i Maj »var kvar«. I Slutningen af Maanedens forlod han imidlertid Regimentet, der overlodes til Oberst Jacomo de Colombo, som førte det til Livland.

Under den anden svenske Krig fik Prins Emanuel Kommando over (gamle?) Regimentet Anhalt, og ved Hovedstormen paa København var hans Regiment ved den første Attake i Kavallerireserven under Sulzbach. Prinsen blev her saaret, dog ikke alvorligt, og ved Aarsskiftet træffer vi ham og hans Regiment ved Kalundborg, hvor Regimentet Anhalt er blandt de Afdelinger, som besørger Strandvagten. I de Oplysninger, som det danske Krigskollegium modtog om den svenske Styrke paa Sjælland, findes følgende om Regimentet i Januar 1660: »— — Det Anhaltiske Regiment er indkvarteret ved Kalundborg (logiret bey Callenburg), det er fire Kompagnier stærkt (300 Mand) og tilbøjelig til Optøjer (geneigt zur Revolt)⁸⁾.

*

Det er ikke oplyst, hvad der er foregaaet paa Dragsholm i den nærmeste Tid efter de svenske Troppers Landgang paa Sjælland i August 1658⁹⁾.

⁸⁾ Krigskoll. Indkomne Sager Jan. 1660.

⁹⁾ C. Axel Jensen: Dragsholm. Danske Herregaarde. Sjælland. 1922.

Enten Slottets ringe Besætning har forsøgt et Forsvar eller uden Kamp har overgivet Herregaarden til Svenskerne, saa blev baade Dragsholm Hovedbygning og hele Egnen deromkring ilde medhandlet. Selve Slottet er maaske først blevet »lagt ganske øde og ruineret«, da Svenskerne efter Nederlaget ved Nyborg frygtede for Landgang fra Fyen, og Prins Emanuel har, da han med sit Regiment blev forlagt til Kalundborgegnen, ikke kunnet opslaa sit Hovedkvarter paa Dragsholm Slot, men har maattet nøjes med at indlogere sig paa den forøvrigt meget anselige og herskabelige Rødegaard¹⁰⁾.

Og det er her, den danske Kaptajn gør ham til sin Fange.

*

Den Colnetske Sjællands-Ekspedition er ganske i Tidens Stil. Det er ikke alene de mer eller mindre troværdige mundtlige og skriftlige Overleveringer og Beretninger fra en senere Tid, vi her har at holde os til, men ogsaa til samtidige Breve, der omtaler Begivenheden, først og fremmest til selve Feltmarchal Schacks Beretning om Episoden. I et Brev¹¹⁾ til Kongen dateret Odense den 26. Marts ($\frac{4}{4}$) 1660 kvitterer Feltmarchallen med allerunderdanigst Reverentz for Modtagelsen af en kgl. Skrivelse af 12. s. M. og lover i H. t. dennes Indhold at gøre sig al mulig Flid for at forsvare saavel Jylland som Øen Fyen. Han beklager sig over de store Vanskeligheder, han maa kæmpe med, navnlig volder Conserveringen af Rytteriet ham Bekymringer; paa Grund af Mangel paa Fourage mister det den ene Hest efter den anden (»ein Pferd nach dem andern

¹⁰⁾ Opført af Ridefogeden Christen Pedersen Poder.

¹¹⁾ Krigskoll. Indkomne Sager Marts 1660.

dahin felt«), og det er ham ikke muligt at holde Rytteriet oppe paa en større Styrke end 5—600 Mand. Ved alle Midler vil han dog søge at opretholde det, og ved dets Hjælp som ved Hjælp af det ret talrige Fodfolk, han raader over, haaber han ved Guds Bistand og saavidt menneskelig Evne rækker at holde Øen.

»Imidlertid vil jeg allerunderdanigst berette Deres Kgl. Majestæt, om hvorledes en Kaptajn af Artilleriet ved Navn Robertus Colnet med 16 Mand af Generalløjtnanterne Ahlefeldt blev udkommanderet paa en Entreprise. Han sejlede med et Fartøj (eine Shjute) fra Nyborg og erfarede paa Øen Samsø, at Fyrsten af Anhalt var indkvarteretovre paa Sjælland. I 3 Dage var han og hans Folk paa Seierø (Sirø), og den tredie Dags Aften satte han over til Sjælland yderligere ledsaget af 30 bevæbnede Bønder fra Seierø, som han havde formaaet til at yde Assistance. Ved 2-Tiden om Natten naaede de frem til Fyrstens Kvarter, der var hos en Herredsfoged i en Landsby en Fjerdingsvej inde i Landet tæt ved Dragsholm, og som var besat af Fyrstens Ryttere. Ledsaget af fem Mand trængte Kaptajnen ind i Fyrstens Sovekammer efter at have opbrudt Laasen ved et (Pistol)skud, der saarede Kaptajnen i Haanden. Haandgranater kastedes ind til Fyrsten, og efter at nogen Modstand havde fundet Sted, under hvilken vor Fører (unser Guidan), der var en af Deres Majestæts Undersaatter, blev skudt, ligesom en af Fyrstens Pager blev dødelig saaret, bragtes Fyrsten, hans Kammerjunkerpager, Kammertjener, en Kok og seks Ryttere som Fanger hertil.

Deres Kgl. Majestæt bedes bestemme, om den nævnte Fyrste skal overgives til de holstenske Kommissærer, eller hvad der ellers skal foretages med ham.

Allerunderdanigst forventende Deres Majestæts Bestemmelse herom

Deres Kgl. Majestæts
allerunderdanigste Tjener
Hans Schack.

Under samme Datum og ligeledes fra Odense sender Claus Ahlefeldt en Skrivelse¹²⁾ til sin Fætter, den kendte Diplomat og Officer Ditlev Ahlefeldt, i hvilken den raske Generalløjtnant tillægger sig en stor Del af Æren for den Colnetske Ekspedition.

Det hedder i Brevet:

»— — Og lader jeg Dem venligst vide, at jeg efter at have bragt i Erfaring, at Fyrsten af Anhalt skulde være indkvarteret paa Dragsholm (Draxholm) i Sjælland ikke langt fra Kysten for at holde Vagt, udsendte min Kaper med nogle af mine egne Folk »auf selben Anschlag«, hvilket ogsaa lykkedes dem saa vel, at de uden at miste en eneste Mand i Forgaars bragte Fyrsten samt fire Standarder til mig. Fyrsten var ikke lidt bragt fra Koncepterne derover (nicht wenig deswegen pertubiret), da han ikke havde ventet et saadant Overfald fra min Side, medens jeg for min Del kun kunde ønske at faa mere Bytte af samme Slags — —.«

Endelig omtaler Baron de Goes, kejserlig Gesandt i Kjøbenhavn 1657—1662, Begivenheden i et Brev til Filip IV af 24. April 1660 og ligeledes i Brev af 26. April til Marquis la Fuente¹³⁾.

I Brevet til Kong Filip fortæller Goes:

»En af Kongen af Danmarks Tjenere (Glasbrænder hos ham) gik med to smaa Fartøjer og nogle smaa Stykker Skyts over fra Fyen til den sjællandske Kyst, og da Prinsen af Anhalt, som havde sit Kvarter der, saa ham ude paa Søen, fik han Mistanke og lod Vagterne fordoble; alligevel fik Glasbrænderen Lejlighed til at gaa i Land om Natten, rykkede ind i den By, hvor Prinsen var, med falsk Allarm og mange Trommer, tog ham til Fange og førte ham over til Fyen.«

Brevet til la Fuente er saa nogenlunde ligestyldende med Brevet til Kongen, dog nævner Goes her Glasbrænderen ved Navn: Robert, og angiver, at

¹²⁾ Af Geheimeraad Ditlev Ahlefeldts Memoirer, Dagbogstegnelser og Brevbøger. Ved Louis Bobé. 1895. S. 171 f.

¹³⁾ Breve skrevne fra Kjøbenhavn 1659—60 af den kejserlige Gesandt Baron de Goes. Ved E. Gigas. Hist. Tidsskr. 5 R. III.

Hertugen (d. e. Prinsen) laa med sit Regiment i Kelsør (Korsør)!

Som man ser, har Gesandten ikke været helt velunderrettet.

Fyrst Emanuel af Anhalt-Plötzkau.
1631—1670.

I Biskop Jens Bircherods Dagbøger¹⁴⁾ for Aarene 1658—1708 er Begivenhederne fra Rødegaards-Ekspeditionen meget udførligt omhandlede.

Bircherod var vel kun et Par Aar gammel, da

¹⁴⁾ Uddrag af Biskop Jens Bircherods hist.-biogr. Dagbøger 1658—1708. Udg. ved Chr. Molbech. 1846. S. 54 ff.

Robert Colnet udførte sit dristige Kup, og »vi maa erindre os, at hans latterlig-urimelige Hensigt at føre sit Livs Dagbøger tilbage til sin spædeste Barndom medførte, at han for at kunne fylde dem mangen Gang for denne Periode har taget de mest usikre Kilder, Bysnak, Kællingesnak, Ammestuefortællinger og løse Rygter til Hjælp«.

Dette er Udgiveren af Dagbøgerne Chr. Molbechs haarde (altfor haarde) Ord.

De Kilder, Bircherod har øst af for saa indgaaende at kunne berette om Kaptajn Robberts (og Samsøbonden Eiler Hansens) »mandige Krigspuds« har imidlertid ikke været af de nævnte plumrede Væld. Ja, sammenligner vi Biskoppens Fortælling om Begivenheden med Feltmarchallens officielle Rapport til Kongen, stemmer de to Beretninger saa vel overens, at vi med god Samvittighed kan yde de mange interessante Biomstændigheder, som Bircherod anfører, al Tiltro.

Den 21. (31.) Marts 1660 anfører Dagbogen:

En dansk Kaptajn ved Navn Robbert, som havde sit Kvarter paa Samsø, og een af Indbyggerne samme Sted, navnlig Eiler Hansen i Nordby, tog sig for ved et mandigt Krigspuds at forraske Fyrsten af Anhalt, Prins Immanuel, som var i kgl. svensk Tjeneste og nu laa i Vennekilde, en Landsby ved Dragsholm i Sjælland, indkvarteret, og mente sig for al Overfald at være sikker. Hvorfor ovennævnte tvende Personer tog nogle Soldater og Bønder af Landet til sig og (med Gevær forsynede) udsejlede derfra over til Seierø, en liden noget fra Dragsholm liggende Insul, hvor de fik nogle flere Bønder til sig conjungeret, saa at deres medhavende Mandskab af Soldater og Bønder blev saaledes 68 tilhobe. Med disse Folk samt en Skude og fire Baade satte de saa om Aftenen sildig (da Næet begyndte at lyse) fra Seierø igen og nærmere hen mod Sjællands Grund til deres desseins Udførelse.

Og under 22. Marts (1. April) fortælles videre:

Om Natten Kl. 1 satte Kaptajn Robbert og Eiler Hansen deres Anslag i Værk, da de lod 22 Bønder blive ved Baadene, men med 16 Personer gik de i Land og marcherede lige hen til Vennekilde, en Fjerdingsvej fra Stranden, hvor Immanuel, princeps Anhaltinus, i Fogedens, Niels Pedersens, Hus logerede. Alle de svenske Soldater, som stod Vagt for hans Kvarter og var 8 tilhobe, skød de straks ihjel og gjorde saa Alarm mod Huset. Kaptajnen vilde indkaste af Vinduet i Sengekammeret til Fyrsten en Granat, hvilken stødte paa en Jernstang eller en Post i Vinduet og gav Slag tilbage til Kaptajnen og hans Folk, som stod udenfor in armis. Han raabte, de skulde alle plat lægge sig næsegrus paa Jorden, paa det Granaten ej skulde skade, hvilket gik an. Saa kastede han en anden Granat ind, for hvilken princeps flyede ind i et Secret. Straks derefter blev de Kammeret mægtige, antændte Lys og søgte om Fyrsten. Eiler Hansen opstødte Døren, hvor han var inde, og spurgte, om han vilde have Kvarter (vilde have Pardon). Fyrsten svarede: »Ja, jeg er fangen.« Blev straks iklædt og imidlertid bød for sin Ranzon 20,000 Rdl. Kaptajnen svarede, at han derpaa vilde sig betænke; men hastede dog med Fyrsten samt 8 af hans Tjenere, hvilke ligeledes blev fangne, hen til Baadene og roede saa fort med dem ud til Skuden, som laa noget længere derfra ud paa Dybet. — —

*

Naar de fleste senere Beretninger¹⁵⁾ om den anhaltske Fyrstes Tilfangetagelse paa Rødegaard har angivet Datoen for Affæren til den 22. April 1659, er denne Urigtighed fremkommen derved, at disse Beretningers forskellige Forfattere alle er tyede til Tyge Beckers Afhandling om Adlersborg (Dragsholm) i Folketale for Danmark 1854. Becker har fortalt det Colnetske Eventyr efter Bircherods Dagbog, men har begaaet en for en Historiker ikke let undskyldelig Ligegyldighed ved

¹⁵⁾ Sml. saaledes Povl Hansen: To hist. Mindesteder (1900) og s. Forf. Strejftog gennem Holbæk Amt 1906. H. V. Clausen: Fra Holbæk Amt. 1918. (Traps Danmark.)

Læsningen af Dagbogens Tidsangivelse, idet denne ved en Trykfejl er anført som »Den 22 (1) April« i Stedet for »Den 22. Marts (1. April)«. Tillige er o v e r Siden fejlagtigt sat Aarstallet 1659, medens over de foregaaende og følgende Sider rigtigt findes 1660.

Den Molbechske Udgave af Dagbøgerne anfører korrekt nok, at Kaptajn Robert og Eiler Hansen sejler fra Seierø om Aftenen den 21. (31.) Marts, og en opmærksom Læser vil da hurtigt blive klar over, at Ekspeditionen ikke er en god Maanedstid om at naa til Sjælland.

*

Fra Sjællandskysten satte Colnet og hans Kampfæller med deres Fanger om Bord »Kaasen hen ad Seierø igen, hvor de den Dag og efterfølgende Nat over forblev«; den 24. Marts (3. April) landede de paa Fyen og gik samme Dag til Odense, hvor de afleverede deres høje Fange til Feltmarchal Schack, af hvem »de blev med Ære undfangne«.

Fyrst Emanuels Fangenskab endte ved Fredslutningen i Maj; han tog sin Afsked fra svensk Tjeneste og traadte kort efter i Venedigs. Han deltog som en af Republikens Officerer i Forsvaret af Kandia paa Kreta (mod Tyrkerne); men før Fæstningens Overgivelse (Sept. 1669) var han dog atter i Hjemmet. Ved sin barnløse Broders Død i November 1669 blev han regerende Fyrste af Anhalt-Köthen; han giftede sig i Begyndelsen af 1670 med Grevinde Anna Eleonore af Stolberg-Wernigerode, men døde allerede efter otte Maaneders Ægteskab den 8. November 1670. Syv Maaneder efter hans Død fødte hans Gemalinde Sønnen Emanuel Lebrecht, hvis Sønnesøn Carl Georg Lebrecht (død 1789) i et Par Aar (29.

Jan. 1750—6. Oktbr. 1751) gjorde Tjeneste i Danmark som Ritmester ved Livgarden til Hest.

Robert Colnet blev kort Tid efter sin vellykkede Dragsholm-Ekspedition Major af Artilleriet (han nævnes som Stykmajor i August 1660), og der tilstodes ham 500 Rdl. aarlig for beviste Tjenester. Efter Krigen gjorde han vistnok adskillige Forsøg paa at genoprette Glasbrænderiets Virksomhed, men uden at dette synes at være lykkedes ham, derimod havde han bedre Held med sine Grundspekulationer og -indkøb, særlig i Terrænet omkring Stormgade, og blev her Bygherre i ret stor Stil, alt imedens han fortsatte sin militære Løbebane. Han blev Oberstløjtnant i August 1667, deltog Aaret efter i Belejringen af Landskrone Slot, var øverstbefalende over Artilleriet paa Volden i Kjøbenhavn 1677 og Chef for Artillerikompagniet i Hovedstaden 1680. Han døde 1694.

Robert Colnet var gift med Birgitte Cathrine du Pont, Datter af Tolderen i Ribe Marturin du Pont, og en af Ægteparrets Sønner, Robert, fulgte den fædrene Tradition og blev Artillerist; han var Stykjunker fra 1700 til 1705, da han udnævntes til Løjtnant ved Artillerikompagniet paa Bornholm; han blev 1723 Kaptajn og døde en halv Snes Aar efter.

TSCHERNINGS SIDSTE BREVE TIL JENS GREGERSEN.

(Fra Efteraaret 1866 til Sommeren 1874.)

Et Bidrag til Svinningekredsens Historie.

Ved Højskolelærer Jens Peter Jensen, Høng.

Da A. F. Tscherning sidst i Juli Maaned nedlagde sit Hverv som Svinningekredsens Folketingsmand, gjorde han dette med velberaad Hu. Han vilde aldrig nogensinde mere tage imod et Rigsdagsmandat, saalænge den ny Grundlov af 28. Juli 1866 blev holdt oppe som Landets gældende Grundlov. Dette holdt han fast ved til sin sidste Stund, trods de Opfordringer han enkelte Gange fik fra forskellige Valgkredse om at lade sig opstille paany.

Det var en brat Afslutning paa et mangeaarigt og saare virksomt Samfundsarbejde. Tscherning kom nu ikke mere i Rigsdagen, og kun enkelte Gange kom han ud i sin gamle Valgkreds, naar han var paa Besøg hos sin gamle Ven og Stiller, Gmd. Jens Gregersen i Kundby. Tschernings Tordentale hørtes ikke mere. Han holdt helt op med at være Taler. Men i disse hans sidste 8 Leveaar (1866—1874) er han alligevel saa optaget af i sit Hjem at følge den politiske Udvikling saavel herhjemme som i Udlandet. Den Brevveksling, han hidtil i 17 Aar havde ført med den jævne Bondemand Jens Gregersen, den fortsatte han trofast indtil sin Død. Og da Tschernings Breve idelig giver Oplysninger om et og andet i Svinningekredsen, som Jens Gregersen har meddelt eller rettet

Forespørgsel om, bliver Brevene fra disse Aar ogsaa en Kilde til Svinningekredsens Historie. Først og fremmest giver disse Breve dog et Billede af Tscherning, saadan som han var og havde det i disse Aar. Man faar her at vide, hvad han tog sig for, hvordan hans hjemlige Forhold var, og hvilke Tanker han gjorde sig om den politiske Udviklings Gang i Europa. Hjertebaandene, der var bundet mellem ham og Jens Gregersens Hjem, blev som Aarene gik fastere og inderligere. Tschernings mange — og ofte lange — Breve til Jens Gregersen blev Aar efter Aar ligesom mere indholdsrige og hyggelige. De to Gamle tager i deres Breve Tidens politiske Spørgsmaal op til Behandling, og Tscherning er altid ihærdig til at meddele Vennen sit Syn paa Spørgsmaalene.

Tschernings Breve fra disse Aar meddeles da her — med enkelte Forkortelser — efter Afskrifter, der er foretaget i det store kongelige Biblioteks Haandskriftsamling i København.

København, den 19. September 1866.

Kære J. Gregersen.

Tak for Deres venlige Brev af 15. ds. med indlagte vellykkede Fotografier. Det har da været en stor Sorg med Mette Marie, der har ligget saalænge syg. Jeg vil da haabe, at det ikke maa have slemme Følger for Fremtiden. Jeg ønsker Dem til Lykke, at de har faaet — man kan gerne sige — smuglet Deres Høst igennem. Mange Steder har de endnu ikke endt Høsten. Det er uheldigt, at et saa lovende Aar skulde medføre saa store Besværligheder, inden den gode Afgrøde kunde komme i Hus.

Jeg har været nogle Uger i Udlandet: Tyskland, Frankrig og Schweiz; paa de fleste Steder var Høsten langt tilbage og lovede ikke godt. Paa mange Steder gaar man vistnok Vinte-

ren i Møde med Ængstelse, og Misfornøjelse med Forholdene er kendelige. Det er ogsaa en voldsom Omvæltning, der har fundet Sted i mange Forhold i denne Sommer.

..... Det er smukt, at der endnu findes politiske Venner, som tænker paa mig; men De, kære Gregersen, har faaet Ret, naar De har sagt, at De troede næppe, at jeg kunde ville stille mig paa Valg¹⁾. Min Afsked til Kredens Vælgere²⁾ er altfor klar og afgørende til, at jeg skulde kunne forandre den. Der har vist sig en saa stor politisk Uredelighed ved denne Lejlighed i alle Forhold, at jeg ikke mere forstaar mig paa, hvorledes der skal gaas frem. Jeg vil, som jeg har sagt, lade dem raade, der har lavet det, som det nu er, og som forstaar sig bedre derpaa. De har Ret, den sørgeligste Side ved den hele Sag er maaske det Tab i Anseelse, Kongen har lidt ved sin Optræden i Forfatningssagen.

Vi her hjemme befinder os ganske vel; hver udfører sin daglige Dont, og Tiden glider ret taaleligt hen.

Hils nu Deres Kone, og Sofie (den lille Brevskriver) og Deres (øvrige) Børn, og politiske Venner fra

Deres venskabeligst hengivne
A. F. Tscherning.

København, den 3. Februar 1867.

Kære Gregersen.

Da De skrev mig sidst til, mødtes vore Breve; derfor har jeg tøvet noget, førend jeg har skrevet igen.

Det første skulde være Tak for alt godt Venskab og Velvillie i det forgangne Aar, det andet Lykønskning til Deres lille Datterdatter, som jeg af Brevet ser alt var kommen til Verden den 1. Marts. Det tredie, jeg har at sige Dem, er, at Nytaarsdag maatte jeg begynde at holde Stuen paa Grund af en Hævelse og Svulst, naar jeg gaar, i venstre Fod. Det varede omtrent 10 Dage, inden jeg fik Lov at køre ud; først i den sidst forløbne Uge har jeg begyndt at gaa lidt ud. Der-til har jeg en temmelig stærk Hoste og nogen mindre Spise-

¹⁾ Som Følge af Grundlovsforandringen 1866 afholdtes der den 12. Oktbr. almindeligt Folketingsvalg over hele Landet. Da Tscherning absolut nægtede at stille sig, valgtes i Svinningekredsen Gmd. Hans Jensen, Kundby, ved Kaa-ring.

²⁾ Se Tschernings Brev herom til J. Gregersen ^{3/8} 1866 i »Fra Holbæk Amt« 1927, Side 81—82.

lyst end sædvanlig, men er forresten rask. Kone og Børn har gennemgaaet den almindelig udbredte Forkølelse, men i en meget ringe Grad.

De skriver til mig, kære Gregersen, om en Bog »Tiggerne« af P. M. Worm³). Det er den nedrigste Sammensætning af Løgn og Bagvaskelse, som endnu har set Lyset her i Landet, hvor der dog lyves saameget mellem Aar og Dag. — Den hele Historie om Frederik VII's Forgivelse og alt, hvad dermed hænger sammen, er lige greben ud af Luften. En Mand, der sagde, at han kendte Worm, har sagt mig, at denne selv indrømmede, det var Opspind, sammenskrevet for at tjene Penge. — Om der ved Præsten skal være sigtet særlig til nogen Præst, derom har jeg ikke hørt noget og ikke tænkt over. Skriftet forekom mig saa væmmeligt, at jeg var i Færd med at skrive derom til Justitsministeriet, da det blev sagt mig, at Justitsen var opmærksom derpaa.

De var saa god at sende nogle Æbler til Børnene til Julen. Jeg haaber, Deres Svigersøn foreløbig har bragt vor Tak. — Min Kone og Børn har meget tidt paalagt mig at skrive og takke, men jeg har forsømt det til i Dag. Naar man først skyder noget ud, saa bliver det let længe forsømt.

Lad mig nu vide, naar De skriver igen, hvad den lille Datterdatter er kommet til at hedde og fortæl mig, hvorledes de alle har det.

Hils saa Kone, Børn og gode Venner fra Deres gamle Ven og fordums politiske Krigskammerat og Ven

A. F. Tscherning.

København, den 20. December 1868.

Kære Gregersen.

Det lakker mod Jul og mod Aarets Slutning. Dette frister mig til at sende Dem et Par Ord til Lykønskning til Festen og til Tak for det gamle Aar og for de mange Aar, vi gamle Knarke nu har staaet i godt Venskabsforhold til hinanden. Hvormange forskellige Ting er ikke foregaaede i den Tid, lige indtil at faa en Rigsdagsmand for Holbæk Amts 2.⁴), der stemmer imod forskellige af de Landboforanstaltning-

³) Samme Bog og Forfatter har Tscherning yderligere omtalt og kritiseret haardt i et nyt Brev, han skrev til J. Gregersen ²/₄ 1867.

⁴) Hans Jensen, Kundby.

ger, som de tvende Forgængere⁶⁾ var blandt de ivrigste og forreste i at fremme. Men han har taget sig Eksempler efter J. A. Hansen, Alberti, Frølund o. fl. Det er Følgen af Oktoberforeningen, som holdt sin Fødselsdag hellig i November ved Glassenes Klang og lystig Sang. Det er den besynderligste Skæbnes Tilskikkelse, at J. A. Hansen, som beskyldte mig for at savne Hengivenhed til Grundloven og knap tog det alvorligt med Landsbevægelsen, som bebrejdede mig Mangel paa Nationalisme og Skandinavisme o. s. v., nu ved Omstændighedernes Magt er kommen til som Formand i 5. Juni Foreningen at være Redskab til at give Ligheden et Knæk i Forfatningen, næsten fornægte Landbostandens Nytte eller dog dens Besindighed og at sværge til de nationalskandinaviske, medens jeg har holdt mig uden for 5. Juniforeningen, har fægtet for Ligheden til det yderste, stræber som tidligere for Landslovenes Omdannelse og er stillet ligeoverfor det nationale og skandinaviske i samme Stilling som tidligere. Jeg smiler, naar jeg tænker paa, hvorledes Vælgere i Kredsen, J. A. Hansens ivrigste Tilhængere, bebrejdede mig, at jeg ikke noksom sluttede mig til ham, ja at nogle ikke vilde stemme paa mig, fordi jeg havde de mig i »Morgenposten« og med Taler forekastede Mangler. Vi ser her et nyt Bevis paa, hvor stor Omstændighedernes Magt er.

I de sidste Dage har det forekommet mig, som om Krigsfare i Evropa stod nærmere for Døren end for en Maaned siden. Der er en Luftning, som om et Fredsbrud forestod i Februar; dog er dette endnu kun den løseste Gætning.

Tak for Besøget af Deres Svigersønner. Hils dem paa det hjerteligste fra mig. Hils med det samme deres Koner, saa vel som Deres egen Kone og Børn.

Jeg hørte af Deres Svigersøn, at de i Sognet (Kundby) var saa godt fornøjet med deres Kapellan. Desværre for dem, men desbedre for ham, har han jo nu faaet et andet Kald. Gid Deres Provst maa være ligesaa heldig i Valget af hans Eftermand.

Vær saa god ogsaa at hilse Deres Provst og de politiske Venner, som endnu erindrer sig deres gamle Ven, Holbæk 2:

A. F. Tscherning.

⁶⁾ J. Gregersen og A. F. Tscherning.

København, den 21. Juni 1869.

Kære Gregersen.

Ved et heldigt Tilfælde blev jeg forhindret fra at skrive Dem til i Forgaars, ellers havde vore Breve krydset hinanden; jeg fik nemlig Deres af 16. ds. først i Gaar.

Det har gjort mig meget ondt at høre, at Deres Kone har været saa syg. Gid hun nu blot maa være forsigtig, thi Gigt-sygdomme kræver stor Forsigtighed i Helbredelsestiden. Stak-kels Sofie⁶⁾), hun har det svært, naar Børnene samtidig har Kighoste. Dog skraller den Hoste jævnlig værre, end den er. Vi maa haabe det bedste. — Jeg har ogsaa været syg med stærke Smerter i nogle Dage af Nyresten. Naa, dette er nu foreløbig overstaaet. Mit ene Knæ har ogsaa været sygt, saa at jeg nogle Dage har holdt mig inde, og senere i flere Uger havt Smerter ved at gaa. Det onde er endnu ikke ganske ovre, men dog meget bedre.

Forresten er jeg Enkemand i denne Tid. Anthonore⁷⁾) har ved sit Maleri fortjent omtrent 1000 Rd. Disse vil hun anvende til sin Uddannelse, dels ved at se Naturen i andre Skikkelser, dels ved at se Malerier. Da hun nu ikke kan rejse ene, har hun taget sin Moder med og betaler Rejsen for hende. De er efter deres første Breve i Schweitz. Ejlert⁸⁾) har taget sin anden Eksamen med Udmærkelse og skal formodentlig efter sin Søsters Indbydelse ogsaa paa Rejse. Men denne Rejse vil sandsynligvis foregaa flere Maaneder, saa at jeg er dobbelt bundet til Hjemmet og tør ikke haabe at kunne benytte Deres venskabelige Indbydelse. — Det gør mig ret ondt, at Deres Sygdom hindrer Dem i at komme herind; dels havde det moret Dem at se de store Forandringer, København har undergaaet; dels havde vi gamle haft Fornøjelse af endnu en Gang at mødes.

Det er mig kært, at der endnu findes Mænd i min gamle Valgkreds, som tænker paa mig med Hensyn til de næste Valg; men jeg er fast besluttet paa ikke mere at stille mig paa Valg. Der er kommen Opfordring til mig fra flere Steder, men jeg

⁶⁾ J. Gregersens Datter, der var sin Faders Brevskriverske.

⁷⁾ Tschernings næstældste Datter Anthonie, der blev kaldt med Kælenavnet Anthonore.

⁸⁾ Tschernings ældste Søn, den senere berømte Kirurg (f. 1851, d. 1919).

har undskyldt mig overalt. Monrad⁹⁾ har været hos mig efter sin Hjemkomst og ligeledes opfordret mig til at træde ind i Rigsdagen; men ogsaa den Opfordring har jeg undslaaet mig for at følge, uagtet han tilføjede, jeg tænker spøgende, saa ville han ej heller indtræde.

Af nogle Blade, jeg sender, vil De se, at jeg ikke er oplyst at være Bondeven. Dersom jeg havner i denne Egenkab nu, da er det, fordi Bondevennerne forlod mig for at være Skandinaver, Nationale, 5. Juniforening, Oktoberforening, Grundtvigianer — Gud ved hvad; men kort: alt andet Slags Udenvælsk, som kun førte til Skuffelser, og hvorhen jeg ikke ville følge med.

Og nu, kære Gregersen! Farvel for denne Gang. God Bedring til Deres Kone, og mine bedste Hilsener til hende som til Deres Børn. Gid Kighosten maa blive vel overstaaet. Hilsen ogsaa til Deres Provst og til gode Venner fra

Deres meget hengivne

A. F. Tscherning.

København, 11. December 1869.

Kære Gregersen.

... Lykkeligvis er Sporvognsindretningen kommen, den gaar forbi nærved, hvor vi bo, og for 6 Skilling kan jeg komme fra mit Hjem hele Byen igennem. Ved Hjælp heraf kommer jeg til Byen hveranden Dag, Mandag, Onsdag og Fredag, som jeg tilbringer hos Dr. Winther, hvem jeg hjælper noget med hans Brandregnskab og leverer nogle Artikler til »Nørrejysk Tidende«.

... Jeg hørte nok noget om, at De i Kredsen¹⁰⁾ forsøgte at opstille en ny Kandidat; men det vilde ikke lykkes. Det er ikke saa let, paa en Tid, hvor der efter sidste Grundlovsforandring er indtraadt saa stor Adsplittelse i alle Retninger, og Ingen ret ved, hvor han vil hen. Der savnes maaske nogen Oversigt.

... Med egentlige Rigsdagssager giver jeg mig saa godt som ikke af med, naar jeg undtager det lidt, jeg skriver i

⁹⁾ D. G. Monrad (1811—1887) var i April 1869 kommen hjem fra sit 3½ Aars Ophold paa Ny Zeeland og blev kort efter udnævnt til Sognepræst i Brøndbyvester.

¹⁰⁾ Svinningekredsen, hvor Gmd. H. Jensen atter ved Kroning blev genvalgt ved det almindelige Folketingsvalg den 12. Oktober 1869.

»Nørrejysk Tidende«. Jeg har ikke sat min Fod i Rigsdags-salen siden 1866, da Grundloven af 5. Juni blev forraadt der. Af Rigsdagsmænd ser jeg kun faa, og skønt jeg tidt hører sige, at man savner mig, saa ser jeg just ikke, man følger mit Raad i meget. Jeg var jo en Genstand for Manges Uvillie og fleres Skinsyge, medens jeg var i Rigsdagen, saa det var ligesaa godt, jeg blev udenfor, nu da jeg dog ikke mer har det samme Liv og den samme Arbejdskraft.

De har da hørt om B. Christensens slette Skæbne. Hans Svigersøn havde sat sin Formue overstyr og redet paa Veksler med B. E., saa at denne maaske bliver revet ned af Paniken. Han (B. C.) fører nu an mellem Grundtvigianerne i Rigsdagen.

Hils nu Slægt og Venner, blandt disse Deres Provst fra
Deres gamle hengivne Ven

A. F. Tscherning.

København, den 10. Maj 1870.

Kjære Gregersen.

Deres Brev af 1. har meget glædet os, saavel fordi vi deraf ser, at De og Deres er taalelig raske, som fordi vi ser, De vedbliver at tænke paa os med Venskab. Det har ogsaa glædet mig at se, at De har overstaaet Saatiden. Det er en travl Tid, især naar Vinteren trækker længe ud, men det er Haabets Tid, hvert Korn har sin Spiretid. Gid Jordsmonnet og især Aargangen, som jo er mest foranderlig, maa være gunstig, og Høsten nogenlunde svare til Foraarets Haab. Det bliver efterhaanden saare nødvendigt, om Landet skal komme til at bære sine voksende Byrder. Statskassen har stadig Underskud. Det mærkes ikke, saalænge der er Kapitaler at tage til, men deres Formindskelse vil snart mærkes.

Hertil kommer, at Kommunernes Byrder vokse stadigen; det er tvivlsomt, om Frembringelserne vokse i samme Forhold.

De er saa god at indbyde mig og min Kone til et Besøg, idet De antager, at jeg har faaet en Indbydelse til Afsløringsfest den 3. Juni af Fr. VII's Mindestøtte i Svinninge. Jeg takker paa det venskabeligste for Deres Indbydelse. Kom jeg i Deres Egn, kom jeg tit til Dem, kære Ven, selv uindbudnen, men der er ingen Rimelighed herfor. Jeg har ikke hørt noget om Afsløringsfesten den 3. Juni, mindre faaet nogen Indbydelse til den. Jeg kan næsten sige, jeg er bedst fornøjet

ikke at modtage en saadan Indbydelse. Ikke at jeg jo gerne kom blandt mine fordums Vælgere; jeg husker stedse med hengivent Sind, hvor mange Aar vi stode sammen. Men dersom jeg har havt Ret, saa er 10. Oktoberforeningen nu herskende der i Egnen, og den vil jeg ugerne have noget at bestille med. Det er ikke Personerne, jeg har noget imod, men Foreningen som politisk Forening. Uagtet den ikke tog Parti i Grundlovsstriden, saa har den Luftning, som udgik fra den, i en væsentlig Grad bidraget til at holde en politisk Herremandsstand ilive og derved bragt 5. Junigrundlovens grønneste Blad L i g h e d e n, (det, som i 1849 lod den skinne i Enge) til at blegne. Saalænge Herremandskabet staar opret i Samfundet gennem mange nedarvede Forrettigheder, var det uklogt af Bondealmuen at danne en politisk Forening med disse, naar Foreningens Program ikke havde en klar demokratisk Retning.

Hvilke jammerlige Frugter har ikke denne Forening baa-ret. Landstingets og Folketingets uundgaaelige Uenighed! Jeg vil nødig komme til Fester, hvor sligt kan komme til Om-tale og ugerne være taus Tilhører af Foreningens Roes. — Jeg haaber derfor, at jeg ikke bliver indbudt. Hvorvidt jeg senere kan have den Fornøjelse at besøge Dem i Sommerens Løb, maa Tid, Omstændigheder, Helbred o. s. v. afgøre.

Altsaa endnu en Gang: De og Kone og Børn faar Tak for Tilbudet. Vær saa god at hilse Deres Provst. Det gjorde os ret ondt, at ingen af os var hjemme, da han var saa god at besøge os. Det er sjældent, at vi saaledes alle er ude.

Deres hengivne Ven
A. F. T s c h e n i n g.

København, 31. Maj 1870.

Kære Gregersen.

Deres og A. Jakobsens Brev af i Gaar med Indbydelse til B. Christensen, Winther og mig om at komme til Svin-ninge den 3-die n. M. (Fredag) til Afsløring af Monumentet for Frederik VII fik jeg i Middags og tog straks ind til Kø-benhavn for at høre de andre Herrers Mening. Disse Ord skriver jeg fra Winthers; han beder mig takke Dem og Deres Medindbyder paa det forbindtligste for Indbydelsen, men be-klager, at han er saa optaget, dels af Rigsdagsforhandlinger, dels af sin Brandkasseforeningssag, han skal nemlig holde

Generalforsamling i Jylland den 6. (Juni), saa han maa bede Dem undskyldte, at han ikke kan komme. Han gaar nu straks over til Rigsdagen i det Haab mulig at træffe Christensen og faa Svar fra ham, som da skal komme med i Slutningen af Brevet.

Hvad mig angaar, kære Ven, da kender De mine Grunde til ikke at komme fra mit tidligere Brev. I hvor højt jeg skatter Deres og Deres Venners Hengivenhed for Deres fordums Folketingsmand, hvor nok jeg ved, at jeg mellem Dem og Deres vare i venlig Omgivelse, saa vil jeg dog ikke trænge mig ind ved en Fest, hvor jeg ikke mere er paa min Plads. Jeg gaar nemlig ud fra, at 10. Oktoberforeningen har spredt sine Rødder vidt omkring blandt Vælgerne i Holbæk 2. Kreds, men hvor denne Forening kommer ligeoverfor 5. Junigrundloven, dør kan jeg let komme i Misstemning, og ved den Afsløring af Fr. VII's Monument bør den ikke være tilstede.

Altsaa, kære Ven, Tak nok engang! Tak! for Deres Indbydelse. Hils Anders Jakobsen¹¹⁾ og andre gode Venner og undskyld mig paa det bedste.

B. Christensen er ikke i Staden. Han faar Deres Brev i Morgen. Hils Kone og Børn.

Deres hengivne Ven
A. F. Tscherning.

København, den 8. Juni 1870.

Kære Gregersen.

Vi trænger da igen til at høre lidt fra Dem og Deres. Vi har da ikke hørt noget siden Festen i Svinnings¹²⁾. I de faa Tidender, jeg læser, har jeg saa godt som Intet hørt om den, og »Holbæk Avis« holder jeg ikke mere. Hele Bestyrelsen af Oktoberforeningen har da nedlagt deres Hverv og ladet formode, at Foreningen vil ophøre. — Derimod har det umiddelbare Demokrati forsøgt, om det lod sig samle til en Enhed¹³⁾. Desværre haves der forskellige Adsplittelsespunkter, som kun skal lade sig skjule. Dog alt i denne Verden er et Gennemgangsled og saaledes ogsaa i Politikken. I vort lille

¹¹⁾ Anders Jakobsen, Gmd. i Kundby. Det var paa hans Mark, at de store Folkefester i sin Tid blev holdt.

¹²⁾ Afsløringsfesten for Fr. VII's Mindesmærke 3. Juni 1870.

¹³⁾ 30. Juni 1870 udstedte det forenede Venstre sin første Programudtalelse til Vælgerbefolkningen.

Land ledes og styres vi desuden saameget af Begivenhederne udenom os, at det ikke er let at sige, hvad der forestaar.

..... Sidste Søndag var jeg hos Monrad, han synes at være sygelig, han klagede over Brystet, brugte Brøndkure, holdt Hjelpepræst; iøvrigt var han ved godt Mod. Hans gamle Søster lod mig hilse Dem.

..... Fra Geert Winther¹⁴⁾ skal jeg hilse Dem. Han er dog den, som mest har bidraget til at faa det umiddelbare Demokrati, Levningerne af de gamle Bondevener, til igen at holde sammen; men han faar ikke den Tak, han fortjener af dem, han strider for.

Hils nu Deres Kone og Børn og Venner fra
Deres hengivne Ven
A. F. Tscherning.

København, den 15. November 1870.

Kære Gregersen.

Det er længe siden, De hørte noget fra mig, ligesom det er en Stund, siden jeg hørte fra Dem og Deres, saa at jeg begynder ordentlig at længes derefter. Det er da gaaget mig underligt, jeg, som ellers ikke er let at flytte, jeg lod mig friste af Geert Winther, der indbød mig til at være hans Gæst paa en Rejse til Rom. Dèr har jeg da været for første Gang i mit Liv og opholdt mig i 12 Dage.

(Efter at have givet en livlig Beskrivelse af denne sin Rejse, der foregik ned igennem Tyskland i Krigstiden, slutter Tscherning med følgende Linier:)

..... Nu nyder jeg alle disse Herligheder i Erindringen, og adskillige andre, foruden Dem, maa plages med Fortælling herom. — Men Slut! Hils nu Deres Kone og Børn, Deres Provst og andre Venner og Bekendte fra

Deres hengivne Ven
A. F. Tscherning.

Lad mig snart høre fra Dem.

¹⁴⁾ Dr. phil. G. H. Winther (1813—1905), fra 1849 til 1884 repræsenterede han Odderkredsen i Folketinget. Hans Blad »Nørrejysk Tidende«, som han udgav fra 1850, skrev Tscherning en Mængde Artikler i. Endnu i 1901 kunde man se den 88-aarige Dr. Winther som ivrig Deltager i den store politiske Folkefest, som Venstre i Anledning af Systemskiftet lod afholde i Kongens Have i Hovedstaden den 1. September.

København, 20. December 1870.

Kære Gregersen.

Tak for Deres venskabelige Brev af 2. ds. og den deri indeholdte Lykønskning til min Fødselsdag. Vi følges saa gerne ad. Det har ret gjort mig ondt at læse, at Hosten har taget saa stærkt fat paa Dem; for at lindre den lidt sender jeg Dem nogle Maltbrystsukre, som jeg bruger. Jeg tror jo ikke, de helbreder for Hosten, men de linner Slimet, naar det kildrer i Halsen. Jeg tager et Sukker, naar det kildrer, eller naar Hosten er begyndt; det forekommer mig undertiden, at det giver nogen Lettelse. Hidtil har jeg sluppen taalelig for Hosten i dette Efteraar, men det kan komme endnu; jeg priser det gode, saa længe jeg har det.

..... Det har fornøjet mig at se, hvorledes Deres Landvæsensindretning gaar fremad. De har begyndt Deres Liv som en Fremskridtsmand og opgiver ikke at være det i Deres gamle Aar.

..... Det er ikke godt at sige, hvorledes Krigen skal falde ud mellem Frankrig og Prøjsen. Det er umaadeligt, det franske Folk gør for at hævde sit Omfang og sin Selvstændighed. Hvorledes Kampen nu ender, saa har Frankrig vundet større Hæder ved disse umaadelige Anstrængelser og sin Udholdenhed end ved napoleonske Sejre. Napoleon kaldte sig »Fredens Napoleon« for at ende med at styrte Frankrig letsindigt ind i denne farlige Krig. Som sagt, jeg ser ikke længere i denne Sag end alle andre, og det er kun godt. Danmarks Tilværelse staar ogsaa paa Spil.

Om vort Væsen her i Huset skriver min Kone. — Hils Deres gode Kone, Deres Børn og gode Venner fra

Deres nu 75 Aar gamle hengivne Ven

A. F. Tscherning.

København, den 21. December 1871.

Kære Gregersen!

Mange Tak for Deres Lykønskning til min Fødselsdag; den gik da ogsaa over, og vi følges jævnt og godt ad.

..... Min Datter, Anthonie Eleonore Christine, som De véd, vi kalder Anthonore, idet vi trækker Fornavnene sammen, færdes nu med sin Mand i Middelhavsverdenens gamle Hovedstad efter hans seneste Brev, der var af 5. og kom Ugen før den 12., godt fornøjet, ser sig om i de mange tusindaarige Min

desmærker og arbejder ved sin Kunst, mens Manden følger sine Studier: det gamle sproghistoriske, og hvad dermed hører sammen. Har De Lyst til engang at skrive til denne verdensberømte Stad, saa kan De skrive et enkelt Blad af det tyndeste Papir, De har, og sende mig. Det vil glæde hende at faa et Brev fra Bekendte i Kundby. De husker, at hun gik, da hun i Sommeren 1850 var i Kundby, skønt hun først fyldte Aar 3. Juli samme Aar.

De spørger, hvad jeg mener om Socialisterne? Socialismen i sin inderste Kærne er en stor og ophøjet Idé, men blandt dem, der kan og bør være Genstand for stadig Stræben med Vished om, at den ikke naar os. Dens Gennemførelse kræver nemlig en saadan Forbedring af Menneskeheden, som igennem de mange Tusinde Aar, vi vide, at denne Slægt har levet i ordnede Samfund, ikke er kommen videre end til at sætte Udviklingens Højdepunkt i at udfinde Mordmaskiner for at kunne stjæle Land fra hinanden, og at de for at bøde paa de heraf fremstaaende Ulykker, slaas i Landene indbyrdes, river deres Mindesmærker overende og brænder deres egne Byer af med Petroleum, for at sikre Forbrændingen; saa kan man regne ud, at der er lange Udsigter til, førend Socialismens rette Ide kan komme til virkeligt Gennembrud. Socialismens Formaal er nemlig, at ordne Samfundet saaledes, at de Enkelte, hvoraf det bestaar, benyttes og benytter sine Kræfter paa den til den Enkeltes og Fællesmaalets Gavn mest hensigtsmæssige Maade og nyde et passende Maal af Samfundets Goder. Deri ligger Forskellen mellem Socialismen og Kommunismen, at hin skønt vil tilstaa alle et passende Maal af de for Samfundet ved de Enkeltes Virksomhed indvundne Goder og saaledes afmaale Stillingen i Samfundet efter Virksomhed og Evne, medens Kommunisterne dele alle indvundne Goder og udsletter saaledes aldeles den Enkeltes Ret, medens de forlange Alt af de Enkeltes Virksomhd.

Naar De nu spørger om vore Socialister, saa tilstaaer jeg, at jeg ikke er ret inde i deres Væsen, der for en stor Del forekommer mig som en Vare, der indføres fra Udlandet og ikke ret finder Jordbund her. De hidtil som Ledere optraadte Mænd forekommer mig kun meget ufuldstændigt at have forstaaet de Lærdomme, de præke. Nogle ere Spekulanter, andre Fanatikere. Ved lovlige Vis kan de kun udrette saare lidt eller i hvert Tilfælde meget jævnt; ved ulovlige Midler, til hvis Anvendelse, jeg ikke tror, de vedkommende har Villie eller Magt,

kan de naa til Omvæltninger og Uordener, hvorunder de selv tilsidst vil komme til at lide mest, skønt maaske nok Enkelte kan svømme ovenpaa og fiske i rørte Vande. De vil fra »Bondevenerne«s Tid erindre, at der fandtes ikke saa faa hidsige, som ikke vilde eller kunde begribe, hvorvidt der lod sig komme med de Kræfter og Midler, der vare ved Haanden. De erindrere nok, hvor svært jeg tidt havde, ved at faa dem til at forstaa, hvor Grænsen for det mulige og nyttige for den Tid laa. Det gik jo saa vidt, at adskillige knap ville høre mig mere som Rigsdagsmand. Det er den Slags Overmaalsfolk, som nu giver sig Luft under Navnet Socialister, uden at vide mer, om hvad de ivrer for eller bedre at begribe Mulighedens Grænser og Tidens Lærdomme end disse Mænd, som jeg sigter til, ved at paakalde vor fælles Erindring.

Jeg anser ikke Socialismens Farer for overhængende her i Landet, i det mindste saalænge, der ikke kommer et nyt Bølgeslag udenfor. Undgaa paa Landet at udsondre Gaardmænd fra Husmænd og Inderste, men døm Folket efter deres Bravhed og Forstand. Saalænge den menige Landbostand staar sammen, saa ligger heri en stor Roligheds Magt.

Saa Farvel for denne Gang, hils Kone, Børn, Deres Provst og andre gode Venner og Bekendte, og nok engang Tak fra

Deres hengivne Ven

A. F. Tscherning.

Forhenværende Holbæk 2.

København, den 23. Januar 1872.

Kære J. Gregersen.

Mange Tak for Deres venskabelige Ønsker for det nye Aar, hvilke jeg gengælder til Dem og Kone og Børn af ganske Hjerte. Ogsaa mine bedste Hilsener og Ønsker til min gamle Valgkreds, forsaavidt der endnu findes nogen, som erindrere mig.

Hvad Deres Ønske om at holde »Nørrejysk Tidende« angaar, da kan det bestilles hos Postmesteren ligesom alle andre Tidender. Naar De begærer den skriftlig paa Posthuset, vil Postmesteren nok finde paa at skaffe den tilveje. Jeg har spurgt (G.) Winther, han har sagt, den blev bestilt hos Posten som andre Aviser. Iøvrigt skylder jeg Dem at gøre opmærksom paa, at den ikke er noget Nyhedsblad, saa at den ikke

paa nogen Maade erstatter »Dagstelegrafen«. Winther har iøvrigt tilbudt at sende Dem Aargangen fra det forløbne Aar, men det er vel formeget at læse paa een Gang. Der findes en Del ledende Artikler deri om de foreliggende politiske Spørgsmaal. Som gode Nyhedsaviser, der tillige nogenlunde følge demokratiske Veje, ja hvoraf det ene endog gaar temmelig i Spidsen, nævner jeg: »Aalborg Stiftstidende« og »Aarhus Amtstidende«. Dette sidste er som sagt meget demokratisk; skønt udgivet i Provinsbyer, følger de godt med.

..... De taler i Deres Brev om en Sognesygekasse¹⁵⁾; findes en saadan, da bør Sognet understøtte den med f. Eks. at tilskyde $\frac{1}{4}$ imod, hvad Medlemmerne tilskyde. Naar Medlemmerne saa selv vælger Bestyrelse, og Sogneraadet udnævner et Medlem til at deltage paa Sognets Vegne, saa kan derved udrettes meget godt. Paa Frederiksværk bestod fra min tidligste Barndom en saakaldet Syge- og Forsørgelseskasse, der virkede meget godt. Den fik egentlig Tilskud af hver Arbejder og desuden fra Værkejeren. — Jeg kender ikke noget til H. Jensens¹⁶⁾ Virksomhed som Rigsdagsmand; saa vidt jeg skønner, saa følger han nærmest Alberti, der har vendt lidt i en anden Retning, efter at han har været Medlem af »Oktoberforeningen«.

Ved de næste Valg vil maaske Efterklngen af denne Forening føre en Del unge Herremænd ind i Folketinget, og da vil der blive gjort Tilløb til Valglovens Forandring, idet de nuværende Arbejderbevægelser vil blive opstillede som Skræmsler.

Men nu, min gamle Ven og Stiller, Farvel for denne Gang, og de bedste Hilsener fra

Deres hengivne
A. F. Tscherning.

København, den 13. Juni 1872.

Kære Gregersen.

Det er saa længe, siden jeg hørte fra Dem, og jeg længe efter et Par Ord om, hvorledes De og Deres Kone har det.

De kan nok tænke, at jeg ikke synes om dette internatio-

¹⁵⁾ De første Sygekasser i Landsognene blev oprettede i Aarene omkring 1870 uden Statstilskud.

¹⁶⁾ Gmd. Hans Jensen i Kundby, der i Aarene 1866—76 var Svinningekredsens Folketingsmand.

nale Uvæsen¹⁷⁾, fordi det har sine Forbindelser i fremmede Lande og faar sine Indskydelser fra Personer, som ingen her ved noget om. Det gaar den, som med de private nationale Forbindelser (f. Eks. Skandinavismen), om dem ved vi heller ikke nogen ret Besked. De ved, at jeg derfor aldrig har kunnet lide dem. Socialismen, naar den holder sig indenlands, er en Opfattelse af Samfundet som en anden; mig forekommer den vrang; den kræver i det mindste en ganske anden Forberedelse af Menneskeheden. Den hele Lære om 4de Stand og Arbejderstand skilt fra det øvrige Samfund er i væsentlig Grad noget Snak her i Landet. Loven sætter ingen Grænse og Virkeligheden endnu mindre. Naar en Ejendoms-gaardmand pløjer og saar er han Arbejder; naar han tager Penge op i sin Gaard, er han Kapitalist. Naar Hjulmanden arbejder selv med et Par Sønner og lægger lidt Skillinger til Side, saa er han Arbejder og Kapitalist. Løser han Næringsbevis for sine Skillinger og arbejder videre med en fremmed Hjelper eller to, saa er han Mester og Arbejder paa én Gang; bliver han gammel, saa han ikke selv kan arbejde med, saa er han Mester og har det sandsynligvis ringere, end da han selv kunde arbejde med og tjene sin Ugeløn. Men det er af den Art Sygdomme, der har sin Tid, inden Fornuften kan faa Overhaand. Det vanskelige og farlige er, naar de kloge Nationalister laver de saakaldte Strejker, Arbejdsnedlæggelser. Hvor disse udgaar fra Haandværkerne selv og ikke er forbundne ved Vold mod de arbejdende, der kan der ikke siges noget mod deres Berettigelse, men kun mod det ufornuftige. Skomagernes Arbejdsnedlæggelse er saaledes vistnok kun Uforstand, thi Støvler og Sko lader sig indføre, og er Landhaandværkerne om sig, saa giver disse sig til at sy, først det grove Arbejde, saaledes som det er sket i Brabrand, og lidt efter lidt det finere. Iøvrigt kan denne Efteraben af fremmed Skik have sine Besværligheder. — Saaledes raader jeg Landmændene til i Tide at sikre sig Høstfolk, ellers udsætter de dem for, at der ligesom i England trues med Arbejdsnedlæggelse, ligesom Høsten staar for Døren.

Mange Hilsener fra Kone og Børn herhjemme. Nu Far-

¹⁷⁾ Arbejderforeningen »Internationale« var stiftet i London 1864 og fik sin første Afdeling i Danmark 1871.

vel for denne Gang. Hils paa det venligste Deres Kone og Børn, Deres Provst og andre gode Venner fra

Deres hengivne Ven
A. F. Tscherning.

København, den 5. Oktober 1872.

Kære Gregersen.

Længe har jeg staaet i Begreb med at skrive til Dem til for at faa noget at høre om, hvorledes det gaar Dem og Deres, men saa ventede jeg, til Høsten var overstaaet, og saa antog jeg, at Industriudstillingen¹⁸⁾ havde drevet Dem herind, førend Vejret blev for slet. Nu har jeg ogsaa opgivet dette Haab og griber til Pennen for at høre noget om, hvordan det dog staaer til derude. Uagtet jeg saa sikkert havde ventet at se Dem ved Industriudstillingen, saa, naar jeg skal dømmе fra mig selv, saa kan jeg nok forstaa det; thi skønt jeg jo er rask nok især for min Alder, saa vil jeg ikke ud af Reden. I denne Sommer har jeg end ikke besøgt Bekendtere i den nærmeste Omegn og omgaas med meget faa.

At spørge Dem om, hvorledes Høsten er gaaet, er vel næppe mer at gaa til den rette Mand; De har vel efterhaanden overgivet hele Gaardens Bedrift til de Unge; saaledes tænker jeg mig idetmindste, jeg vilde have gjort i Deres Sted. Svigersønnen er jo nu ret i den Alder, da han er skikket til at udføre en selvstændig Bedrift, og med et Brug som Deres maa det være tilfredsstillende at se det i Tide komme til de Hænder, til hvis Styrelse man ønsker det overgivet. Det kommer mig for, som om dette var Deres Plan, da vi sidst talte sammen. Husker jeg rigtigt, saa havde De endog opsat skriftlig en Afgørelse, der førte hertil. Jeg ved nok, at det endnu den Gang var Fremtid, sandsynligvis nu er det et gennemgaaet Led. Naar jeg regner paa, hvor gamle vi to nu efterhaanden er bleven, at vi saa at sige leve paa den anden Side af den Tid, som i Almindelighed slutte Livstilverelsen, saa forekommer det mig, at man har et Ønske for at se fuldbyrdet de Bestemmelser, som man vil have sat i Værk, naar man ikke er mere. Hvor stærk Tro vi end har paa Livet efter dette, saa har vi ikke nogen Forestilling om, hvilket Syn vi beholde paa Begivenhederne her, og alt som man nærmer sig

¹⁸⁾ I Sommeren 1872 afholdtes der en stor Industriudstilling i København.

den Tid, da man maa vente dette Livs Afslutning, stiger Trangen til at se de Foranstaltninger bragte i Udførelse eller dog satte i Værk, som man har sat sit Sind til skal ligesom blive en Art Fortsættelse af sit eget Liv. Men om De ogsaa, som jeg næsten antager — man dømmes stedse fra sig selv — har overgivet Bedriften af Deres Gaard til Deres Svigersøn og Sofie, som jo stedse har været Dem en god Datter og en dygtig lille Kone, saa ved De jo nok, hvorledes Høsten er faldet ud; dens Udfald har jo været saa saare forskellig, ikke alene fra den ene Egn til den anden, men fra Gaard til Gaard. De erindrer vel, at vi tidt talte om at brænde Sten paa Deres Lod til at bygge en ny Gaard med; det var noget at lade Svigersønnen sætte sig i Værk med, naar han overtager Driften. Deres Lod er jo bekvem dertil. Ved at besørge det selv vil De kunne have Stenene meget billige, en lille Ovn sat ind i Bakken er nemt indrettet, og brændt til eget Brug lykkes Brændingen nok, da Stenene kan sorteres, og kun de gode bruges udvendig. Var De kommet herind, havde vi kunnet tale om slige Erindringer fra Fortiden; nu maa vi nøjes med at skrive.

Vi herhjemme har det ret godt i den sædvanlige Orden. Min Svigersøn og Datter, som rejste udenlands, er, om alt er gaaet efter Ønske, rejst i Gaar fra Italien til Grækenland, hvor de tænke (paa) at opholde dem forskellige Maaneder i Vinter, for i det tidlige Foraar at vende tilbage over Italien og Tyskland. Om jeg saa oplever og ser dem igen, er jo et stort Spørgsmaal; det knap er at haabe, mindre at vente.

Hvorledes gaar det med Jærnbansen¹⁰⁾, hvor nær kommer den forbi Kundby? Eller rettere: hvor nær kommer den nærmeste Station (til) at ligge ved Dem?

Vore politiske Sager er kommen i en besynderlig Gænge. Det skriver sig dels fra Forfatningsparagraferne af 1864 med Tilbehør af Oktoberforeningens Fæsteaflysning, dels fra udvortes Indflydelse. Det »forenede Venstre« er nær ved at have faaet større Magt i Folketinget, end det formaaer at bære. Det lider jo af, at deres Førere, hvilke nærmest skal være J. A. Hansen og (C.) Berg, har været Deltagere i at sætte Forfatningsforandringen (af 1866) igennem, og ikke har indset, at en Forfatning med to Kamre, uden no-

¹⁰⁾ Jærnbansen fra Roskilde til Kalundborg, der anlagdes i disse Aar og blev aabnet for Samfærdselen 1874.

get Middel gennem Folkevalg eller Kongevalg til at bringe dem til at gaa sammen, let maa komme til at bryde, især naar Tilfældet er som hos os, at Folket, indtil 5. Juni 1849, var delt, ved Lov og en meget gammel Sædvane, i to Klasser: Folket født af Bondestanden og Folket født uden for Bondestanden. Der skal Tid til, førend en saadan fra en fjern Fortid nedarvet Tilstand hører op, og førend Landbodemokratiet faar sin sande Betydning. Købstadbefolkningen, navnlig de større Næringsdrivende, misunde Landboerne Næringsfrihed, skønt de i det hele er fremvoksede, siden denne større Frihed blev indført i større Grad end nogensinde før i de sidste 200 Aar. Men Vejene skyde Undersøgelsen til Side. De enkelte Købstæder, og der findes maaske 20 i det hele, som ikke er gaaede mere frem end Landet, regnet efter Befolkning og alle andre Tiltagens og Velhavenhedstegn, klage; de andre, som er i den synligste Fremgang, gaa med for Broderskabs og gammel Vanes Skyld. Og Regeringen, udgaaet af det universalariske Embedslaug, herigennem beslægtet med Købstads- og den aristokratiske Landbefolkning, giver dem Medhold af politiske Grunde, hvorved Modsætningen mellem Landboer og Købstadsboer vedbliver. De af Købstadsboerne, som noget falde fra og slutte sig til Landboerne, er tildels af en ringe Art tilhørende tildels, hvad jeg kalder Misundelsens Demokrater. Landboalmuen selv yder til Repræsentationen ikke faa brave, paalidelige inden deres Kreds tænkende og forstandige Mænd; men naar det gælder om Sager af en mere omfattende Art, saa føler dette Demokrati Savnet af Mænd af mere omfattende Indsigt. Af saadanne Mænd har Partiet savnet Tilgang. Om de end har faaet Enkelte fra Kundskabernes Side, saa har de ikke medbragt det fornødne fra Paalidelighedens og Almentillidens Side; heri ligger den nærværende Tids store Vanskeligheder. Det er derfor, at det saakaldte forenede Venstre kan være noget forlegen over end tjent med det Flertal, som Vælgerne har givet dem i Aar.

Nu Farvel for denne Gang. Hils Kone, Børn og Venner paa det bedste fra os alle og skriv snart et Par Ord til

Deres gamle Ven

A. F. Tscherning.

København, den 17. December 1872.

Kære Gregersen.

De er altfor god saaledes hvert Aar at sende mig af Deres Ænder til min Fødselsdag. De er nu selv gammel og kan behøve lidt fint, godt Kød, der er let at tygge. Jeg føler ret Savnet i saa Henseende, al min Gaffelmad, Brød o. s. v. maa jeg skære i smaa Tærninger for at faa Bugt dermed og være glad, naar Tandstumperne ikke er ømme.

..... Deres Brev kom til mig paa selve Fødselsdagen, hvor jeg da havde den Fornøjelse at vise Deres lille Skribentindes smukke Haandskrift til nogle af de tilstedeværende. Deres Datter var i Sandhed skikket til at lede en Skriveskole eller føre Bøger paa et Kontor.

..... De spørger om Anthonore. Vi havde Brev i Dag; for 8 Dage siden havde hun det godt. Manden og hun er i Athen i Grækenland, hvor de har fundet billigt Husly og Levemaade og nok at bestille. Kong Georg og hans Dronning er meget venlige imod dem, paa Landsmandskabets Vegne. Dronningen har taget nogle Timers Undervisning af min Datter.

De spørger om min Mening om Lundes Forehavende²⁰). For paa korteste Vej at udtale mig derom, sender jeg Dem vedlagte Blad, hvori Lunde har aftrykt nogle af mig knyttede Bemærkninger i Nørre Jysk Tidende. Jeg venter mig ikke meget af hans Plan. Jeg antager som De, at uden Regeringens Mellemkomst kommer der ikke noget ud deraf, og jeg indser ikke, hvorledes Regeringen kunde iværksætte Planen uden at gribe formeget ind i de Enkeltes Frihed.

Deres gamle Ven

A. F. Tscherning.

København, 11. Maj 1873.

Kære Gregersen.

Det er saalænge siden, jeg hørte noget fra Dem, at jeg ret længes efter et Par Ord og derfor skrives disse i Haab

²⁰) P. F. Lunde (1803—1893), Jærnstøber i København indtil 1857. Han udgav 1872 Skriftet: »Kun i Ordningen af Arbejdsforholdene er der Frelse for Samfundet« og oprettede »Almindelig dansk Velfærdsforening« til Bekæmpelse af Socialdemokratiet.

om Svar. — Det første, jeg skal fortælle Dem fra os, er, at vi er flyttede til Østerbrogade 62, 1. Sal. Det er ikke mer end 10 Minutters Gang fra, hvor vi boede, lidt længere inde, men lige op til Sporvognen; saa kommer De til Staden og vil besøge os, saa kan De køre med Sporvognen lige til Døren. Det er ikke vor Skyld, men vor forrige Værts, at vi flyttede. Hans Søn havde gjort uheldige Forretninger; for at spare besluttede han at indskrænke sig, lejede derfor sin Lejlighed bort og flyttede selv ind i en mindre kostbar; men den nye Lejer havde sat som Betingelse, at hans Svigerforældre skulde flytte ind i den af os beboede Lejlighed i dette Foraar; derfor maatte vi flytte ud.

Vi har faaet en i flere Henseender daarlig eller slettere, i hvert Tilfælde mindre godt beliggende Lejlighed omtrent til samme Pris (som før). Min Kone og Sara havde i de sidste Par Aar malet en Del Lersager, kaldet »Terra Cotta« og tjent saa meget, at de kunne betale Omkostningerne ved en kort Rejse til Italien; der er de for Øjeblikket og er truffet sammen med min Svigersøn Christensen og Anthonore, som er kommen tilbage dertil fra Grækenland, hvor de har tilbragt Vinteren. Det sidste Brev, vi havde fra dem, er fra den 4de d. Maaned — da var de i en romersk By ved Foden af det ildsprudende Bjerg Vesuv i Nærheden ved Neapel.

Da jeg dog nævner Anthonore, maa jeg fortælle Dem om, hvor godt hun har havt det i Athen i Vinter. Hun havde, som De ved, undervist Kronprinsessen i Maleri; Dronningen, som vidste, hun kom til Grækenland, havde derfor anbefalet hende til den græske Dronning. Denne tog hende ogsaa til Lærerinde, og da Kongen havde set hende male, bestilte han et stort Blomstermaleri hos hende, da Anthonore skulde rejse. Da Dronningen spurgte, hvad hun skulde betale, sagde Anthonore, at for Maleriet og Undervisningen antog hun, at 400 Rd. var et billigt Forlangende. Dronningen svarede: »Ja, meget billigt; Kongen har belavet mig paa mere.« Dronningen rejste imidlertid paa Landet, men sendte min Datter faa Dage forud 600 Rd. og en smuk Brystnaal. Dronningen var dertil saa venlig og elskværdig i Omgang og gjorde saa gode Fremskridt i Tegning, at det var en sand Glæde at omgaas med hende. Kongen var ogsaa meget velvillig og forekommende.

Der har De vore Familienyheder. — Marie er naturligvis

Husmoder herhjemme, og Sønnerne fortsætter Studierne som sædvanlig. Selv har jeg maattet holde Stuen en 14 Dage for en Svulst i det venstre Ben og maa endnu være forsigtig og ikke gaa for meget.

De politiske Begivenheder kende De formodentlig af Aviser. Landstinget tager mod Finansloven, som den er kommen fra Folketinget, hvorved det iblandt andet forhindrer at begynde Bygningen af en stor Pantserfregat paa $1\frac{1}{2}$ a 2 Mill. Rd., et aldeles dumt Foretagende, mer til Nytte for andre Magter end for os selv.

Deres hengivne Ven
A. F. Tscherning.

København, den 20. Juli 1873.

Kære Gregersen.

Det har glædet mig ret at se, at De tænker paa at trække Dem tilbage og leve i Ro med Deres gode gamle Kone. De have nu ført et langt, hæderligt og besværligt Arbejdsliv, saa De har en god Ret til at søge Ro. Faar De Bolig i det ene af Husene ved Gaden, saa kan De nemt se til Deres Børn og holde Sindet vedlige. Saasnart Jærnbanen kommer i Gang, og jeg er ved Helsen, skal jeg ud at besøge Dem. Kommer De til København, saa kan De nemt besøge mig, thi Sporvognen, som De kan sætte Dem ind i ved Vesterport, fører Dem for 8 Sk. lige til Døren af det Hus, hvori jeg nu bor, Østerbrogade Nr. 62.

Jeg er nu rask, det var Aareinflammation og deraf følgende Tilbøjelighed til Svulst i det venstre Ben, som gjorde, at jeg maatte ligge i nogle Dage og siden i en lang Tid bevæge mig med Forsigtighed. — De skrev i Deres sidste Brev, at den lille Dreng var daarlig; jeg haaber da, at han nu er rask. Naar De skriver til mig, saa fortæl mig om, hvorledes det gaar med den hele Familie: Børn, Svigerbørn, Børnebørn o. s. v. — Mine Rejsende, min Kone, Sara, Anthonore, er nu kommen hjem fra Rejsen, kun min Svigerson er endnu forbleven, med nogle Understøttelser, i Tyskland og kommer først hjem i næste Maaned. Vi har det godt. Min Kone og Sara har taget fat paa deres Maleri paa brændte Lersager for Ibsens Fabrik²¹⁾.

²¹⁾ Den bekendte Bornholmer, Lervarefabrikant P. Ibsen havde sin berømte Fabrik liggende paa Nørrebro i København.

Jeg har nok fortalt Dem, at det var ved dette Arbejde og ved at skrive nogle Smaafortællinger, at min Kone og Sara havde tjent de Penge, hvormed de har bekostet deres Rejse. Desværre klage de, at Værelserne i vor ny Lejlighed ligger saa bagvendt, saa at Solen er dem i Vejen ved Arbejdet, der jo er af den Beskaffenhed, at det kræver stærkt Lys, men ikke Solskin.

De spørger, om jeg ikke frygter noget af de 3 Kejseres Møde i Berlin. Jeg er efterhaanden for lidt inde i Personbekendtskaber, til at jeg kan gøre mig nogen synderlig Forestilling herom. Et Punkt, der kan være kommen paa Bane, er deres fælles Frygt for Internationalismen, maaske ogsaa for Republikken; men om de er kommen til noget praktisk Forebyggelsesmiddel, derom tvivler jeg; det er lettere at enes om Frygten end at udfinde Midlerne mod Onder, hvoraf nogen foreligger som Følge af en for vidt udbredt Udvikling i hele det evropæiske Samfund. Iøvrigt hjælper Røret i Spanien dem mod Republiken, hvad der foregaar, forskrækker alle besindige Folk, der beskylder Republiken for Onder, som har deres Rod i, hvad der er foregaaet tidligere²²⁾.

Hvad vore Sager angaar, da er de just ikke i nogen god Skure; men De ved, at jeg i 1864—66 ved hele den uredelige og uforstandige Sag med Forfatningen sagde, at der maatte gaa Aaringer hen, inden der kom en rolig Lovgivningsbevægelse tilstede. Det maa ganske vist forundre Dem, at der nu er gaaet 40 Aar, siden De bragte i Forslag at inddrage Tjenderne og sætte Præsterne paa fast Løn. Men De husker nok, hvilken Anstrængelse det kostede i den grundlovgivende Rigsforsamling at hindre Tjenden fra at blive opfattet som Kirkens Ejendom, og hvordan der et Par Aar efter blev handlet med gamle Spandets Forslag²³⁾ om at faa Staten udsondret fra Kirken, som Grundloven vil skal ske, for at forstaa, hvor store Vanskeligheder her har været at overvinde. Kommer hertil, at Venstrepartiet selv har deltaget i at blande Rigsdagen i Kirkesager, saa bliver den lange Hendragen af en saa nødvendig Afgørelse mere forstaaelig. Med det nye

²²⁾ Tscherning sigter her til de meget urolige Begivenheder, der fandt Sted i Spanien i Aarene 1868—73, hvor Republikaner og Monarkister stredes om Magten.

²³⁾ Etatsraad Spandets Forslag fremsattes i Folketinget 1850 og blev stærkt støttet af Grundtvig, Tscherning og Bondevennepartiet.

Landsting er Sagen blevet endnu vanskeligere. Det er Tien- den, som Kirken vil tilegne sig, ligesom Paven holder paa at være timelig Herre i Rom og den saakaldte Pavestat. Denne Strid mellem Kirke og Stat om gensidig Uafhængig- hed og gensidig Hjælp til Fordel og Herredom kan siges at være evropæisk. Af alle de Kirkeministre, vi har havt, er Monrad den eneste, som alvorlig har gjort Skridt til at ud- løse Kirken og Staten fra hinanden. Men han mødte Mod- stand fra dem af det ministerielle Parti, som ikke vil af med Statskirken, Præstepartiet, og fra dem i Venstrepartiet, Menigmandspartiet, der ønsker at blande Rigsdagen i Afgø- relser af Anliggender, der kun bør være Kirken selv vedkom- mende, da jo enhver, som er misfornøjet med Kirkens Ind- retninger, kan holde sig udenfor dem.

Krigsministeren²⁴⁾ er ikke traadt af, han har kun op- givet tillige at være Marineminister. Ravn er Søofficer. — De spørger mig om, hvem der besørger Bladet for »Land og By«. Jeg kender knap Bladet; det forekommer mig, at det er gaaet ind, og at en Læge, der hedder Krebs, skrev meget deri; dog som sagt, jeg kender det ikke.

Jeg har bragt Deres Hilsen til Dr. Winther og bringer hans til Dem igen. Han holder fast ved sin politiske Over- bevisning. — i disse Dage er han i Jylland i Anledning af de mange betydelige Ildebrænde, som har ramt hans Forening²⁵⁾. — Zahle ser jeg ikke, han bor nemlig i Ringsted²⁶⁾, hvor han udgiver en Avis: Folkeblad for Midtsjælland²⁷⁾.

Hils saa Deres Kone og Børn. De skriver mig ikke, hvem der skal overtage Deres Gaard. Jeg antager det der-

²⁴⁾ General C. F. A. Thomsen (1827—1896) var fra ^{23/12} 1872 Krigsminister i Holstein-Holsteinborgs Ministerium, ind- til Ministeriet i Juli afløstes af Ministeriet Fønnesbech.

²⁵⁾ G. Winther havde stiftet to Brandassuranceforeninger for mindre Landejendomsbesiddere i Nørrejylland, den ene for Løsøre, den anden for Bygninger.

²⁶⁾ Peter Christian Zahle (1825—98) fulgte særlig Tschernings Idéer som Rigsdagsmand. 1872 valgtes han i Ring- sted, som han nu flyttede til, indtil han i 1879 blev Præst i Jylland.

²⁷⁾ Zahles Blad hed: »Folketidende for Midtsjælland«. Zahle redigerede det i Aarene 1872—77. Bladet havde ogsaa Holdere uden for Midtsjælland, saaledes i Odsherred.

for som givet, at det er Sofie og hendes Mand. Hils ogsaa gode Venner, om der er nogen tilovers, Provsten deriblandt.

Deres hengivne Ven
A. F. Tscherning.

København, Østerbrogade 62, 4. November 1873.

Kære Gregersen.

Af Deres Brev af 2. ds. har jeg set, at Deres Indflytning i Deres nye Bopæl er kommen i Orden, og at De og Konen finder Dem ret fornøjet med, at det saaledes er kommen i Orden. — Det har gjort mig ondt, at Helbredet ikke ret længer staar Dem bi, men nærer dog det Haab, at De lidt efter lidt maa genvinde Kræfterne. Her har vi det ret vel, mit Helbred har hittil staaet mig bi, dog har jeg ikke været paa Udflugter fra Staden i Aar, naar undtages en eller to Gange en Svipstur med Jærnbanen til Dyrehaven; dog saasnart Jærnbanen kommer saa vidt, at jeg med den kan komme til Deres Nærhed, skal jeg besøge Dem og se Dem i den ny Bolig.

De ved, kære Gregersen, at jeg i adskillige Ting har misbilliget det saakaldte forenede Venstres Program og Foretagender i Rigsdagen; men i Hovedsagen har De denne Gang Ret; det forekommer ogsaa mig, at det atter, som i 1864, er Grundloven, Regeringen vil yderligere til Livs. Det gaar ud paa at stække Vingerne paa Folketinget, berøve det dets lovmæssige Indflydelse til Gunst for visse Klasser i Samfundet, de saakaldte bedrestillede. I 1864—66 vidste Regeringen at lægge Grundvolden, hvorpaa den senere kunne bygge videre til Forhindring af Folkeindflydelsen; nu er den i Færd med at høste, hvad den den Gang saade. Jeg kan derfor kun tilraade Vælgerne i Deres Kreds, som jeg raader dem til overalt, hvorfra man spørger mig: saml Jer om Venstres Kandidater ved de kommende Valg! Lad ingen sideordnet Betragtning afholde Eder derfra. Spørger man paa Valgdagen, hvad Vælgerne af Venstre da forlanger, saa svar: Grundloven opretholdt og gennemført i Aand og Sandhed, saaledes som de mest fremtrædende Mænd af det nationalliberale Parti har foreslaaet og brugt den i Aarene 1853—54, navnlig §§ 25, 48, 49 og hele Afdelingen VII og VIII. Det er et simpelt og klart Program.

..... Med mange venlige Hilsener til Dem og Deres Kone.

Hils ogsaa Deres Provst, som jeg antager engang imellem ser ind til Dem. Og saa Farvel for denne Gang.

Deres venskabeligst hengivne
A. F. Tscherning.

E. S.

De har flere Gange spurgt mig om, hvilket Blad det var bedst at indtegne sig for. Der er begyndt at udkomme et Blad »Morgenbladet«, som efter de første 30 Numre at dømmes, der hidtil er udkommet, er meget læseværdigt. Det synes at blive Hovedvenstrebladet. Det udgaar alle Søgnedage og koster 9 Mark Fjerdingaaret (3 Mark maanedlig, 12 Skilling ugentlig).

København, den 16. December 1873.
Østerbrogade 62.

Kære Gregersen.

Deres meget venskabelige Lykønskning til min Fødselsdag med de mange Herligheder, De tillige sendte mig, ankom rigtig. Tak særlig Deres Kone for de 2 Flasker Hyldesaft, som kom fra hende. Det gør mig ondt at erfare, at De holder i Sengen for at være rask; men det gaar endda an, naar De finder Dem vel derved. Jeg er endnu saa lykkelig at være ved godt Helbred, saa at jeg tager ind til Staden hveranden Dag. Skulde jeg gaa endnu, gjorde jeg det næppe, thi jeg maa skaane Benene lidt, paa Grund af den Tilbøjelighed til Aaresvulst, som har udviklet sig mere efterhaanden, men som ikke gør mig noget, naar jeg skaaner dem.

Vi bor bekvemt i denne Henseende, foran ved den Vej, der tidligere kaldtes Strandvejen, men nu kaldes Østerbrogade, lige ud til Lillevibenshus; Sporvognen gaar her forbi ind og ud hvert 10. Minut, saa at jeg har nemt for at komme til og fra Staden og billigt, thi det koster mig kun 6 Skilling ind og ligesaa meget ud. De vil sige, at det kan endda være ikke saa lidt i Aarets Løb. Det indrømmer jeg; men sammenligningsvis med andre Mænd kan jeg veje det op derved, at jeg ikke ryger Tobak.

Rigsdagen er da igen kommen sammen, og som De har set, har det saakaldte forenede Venstre omtrent samme Antal som i forrige Samling; i hvert Tilfælde over Halvdelen af Tingets Medlemmer, især da de i alle Spørgsmaal, der angaar Opretholdelsen af Grundloven og de ved den tilsagte Rettigheder, har Winther og en ca. 20 flere med. Ogsaa herved

var det, at de i forrige Samling havde 53 Stemmer. Denne Stilling har bragt en Gruppe Venstremænd, udenfor Partiet, til at formaa en af deres Midte, Herredsfoged Schjørring fra Skelskør¹⁶⁾, til at indgive en Adresse til Kongen, hvori der gøres opmærksom paa den vedblivende Mangel paa fornøden Samstemning mellem de forskellige Dele af Lovgivningsmagten, som true med at forsinke og forhale det vigtige Lovgivningsværk, som staar tilbage i saa mange Retninger. Flere Medlemmer i Rigsdagen mener, at Adressen, i denne Skikkelse, vil faa 60 til 70 Stemmer for sig, at Landstinget ikke som forrige Gang vil give en Modadresse, og at Kongen da maa finde paa at forandre Regeringssystem, enten ved at skaffe andre Ministre eller ved at formaa dem til at slaa ind i en anden Retning.

Hvad Venstrepartiet eller rettere »det forenede Venstre« egentlig vil, er iøvrigt ikke godt at vide; efter Rigsdagens Sammentræden har det ikke lukket Munden op uden for at lade forstaa, at det vil en Ministerforandring ligesom tidligere, men uden at give nogen Udvikling af det System, hvorefter dets Ledere vil, der skal regeres. Partiet har ladet Finantslovsbehandlingen hengaa, uden engang at give dem Tilslutning, som fordrede Opfyldelsen af Grundloven, eller selv at udvikle deres Planer, hvilket dog havde været paa rette Plads; thi at henvise til Partiets tidligere Forslag og Gerninger er ikke til nogen Nytte, da Stridspunkterne mellem Partiet og Regeringen kun angaar Ordførelsesmaaden og egentlig ikke Sagerne, hvoraf en enkelt stred mod Grundloven, eftersom den greb ind med borgerlig Lovgivning i Kirkens kristelige Væsen. Efter min Overtydning er der for Øjeblikket ikke andet at gøre for et Ministerium, hvilket som helst, end at tage Grundlovens tvende sidste Afsnit for sig og at opfylde dem paa en fuldstændig og liberal Maade, for at faa Samfundet rokket ud af det Stænderspor, hvoraf det aldrig er kommet rigtig ud, og som staar i den aabenbareste Modsætning til vort Forfatningsapparat.

¹⁶⁾ C. P. C. Schjørring (1831—1913) var i 10 Aar (1866—76) Folketingsmand for Nykøbingkredsen (Mors), hørte til det grundtvigske Venstre, og vilde i 1870 ligesom Terman- sen ikke indtræde i det forenede Venstre.

Min Kone og Familie hilser Dem og Deres paa det venligste, og som hidtil forbliver jeg

Deres venskabeligst hengivne

A. F. Tscherning.

E. S.

Min Hilsen til Bekendte og Venner, der vil erindre »Holbæk 2.« fra tidligere Tid.

København, den 21. Marts 1874.

Kære Gregersen.

Deres Brev af 20. kom mig meget kærkomment i Forløbet, da jeg netop havde i Sinde at skrive Dem til for at høre, hvorledes De selv og Deres havde det. Det gør mig ondt at høre, at De ligger saameget i Sengen, men naar Sommeren er kommen, haaber jeg, at De vil være bedre i Stand til at røre Dem lidt og se Dem om. Er det Slimhosten, som knuger Dem eller anden Træthed? Det er endda godt, at Konen er nogenlunde ved Helsen og kan se sig lidt om til de gifte Børn. Naar De er saa god at skrive igen, saa lad mig vide lidt herom, som i det hele om alle Børn og Svigerbørn; dem maa De, kære Ven, sørge for at sende Hilsen for mig til (dem) allesammen. De har allesammen været saa venlige og gode imod mig, saa at det er mig om at gøre, at de faar at vide, at jeg ikke glemmer dem. Det er en hel Række, hvis Død, De bringe mig i Erindring, thi om nogle havde jeg hørt det tidligere. Det tynger saaledes for os, der nu bliver rigtig gamle, at se Venner og Bekendte gaa bort omkring os og stadig minder os om, at vi staar for Turen. Jeg skylder Verdensstyreren stor Taknemmelighed, fordi han lader mig føle det saa lidt umiddelbart, thi jeg har haft god Helsen den hele Vinter. Jeg har kunnet stadig tage med Sporvognen indtil Staden Mandag, Onsdag og Fredag og tilbringe Dagen hos Winther, hvem jeg hjælper med forskellige Sager. Jeg spiser godt og sover taaleligt og kan fordrive Tiden med at skrive og læse. Kone og Børn har det ogsaa godt. Ejlert har i forrige Maaned taget første Del af den medizinske Eksamen.

... Jeg skal nu meddele lidt om Politiken, hvori jeg dog ikke er dybt indviet. Jeg omgaas nemlig ikke andre politiske Mænd end Winther, og han udgør, som De maaske ved, et Parti for sig eller dog kun i nærmere Forbindelse med et Par andre, støttende sig til den saakaldte jyske Folkeforening.

Han og hans Venner slutter sig nærmest til det forenede Venstre, men er ikke indviede i Partiets indre Anliggender. Da det nævnte Parti ikke er sikker paa at have Flertal uden Winters Mellekomst, saa har han lidt middelbar Indflydelse og anvender den saa godt, han kan, til at følge Menigmandspartiets fra Begyndelsen indtagne Spor, som De ved bestod i at stræbe for de bondefødttes Ligestillelse med de andre Samfundsklasser, hvilket nu tildels falder sammen med at faa Grundlovens tvende Afsnit VII og VIII, der omfatter Samfundsordningen, gennemført i Aand og Sandhed, det vil sige: skaffe en ligesaa bredborgerlig Grundvold at staa paa, som der haves en politisk.

I Finanslovsagen forekommer det mig, at det forenede Venstre har holdt Tungen godt lige i Munden, dog synes det, som om det dog kommer til et lille Sammenstød med Landstinget. Da der imidlertid er fremlagt og sandsynlig bliver antaget en midlertidig Udgifts- og Indtægtsbevillingslov, til hvilken Winther af Forsigtighed har stillet et Forslag til Forlængelse, saa vil der ikke savnes Tid til at raadslaa i Mindelighed om Uoverensstemmelserne. Uoverensstemmelsen selv er imidlertid af principmæssig Vigtighed, thi det gælder om Finanslovens, altsaa Folketingets, sande Betydning. Forandringerne, Grundloven led i 1864—66 (især den Maade, det skete paa, den Underfundighed, Regeringen og den saakaldte dannede Klasse anvendte ved denne Lejlighed), udøver endnu stadig sine uheldbringende Virkninger. Den Kamp, som Regeringen dengang indledede, paa en uberettiget Maade, i Rigets værste Ulykkesøjeblik, bestaar i Virkeligheden endnu; det er en Ild, der ulmer under Asken, og som der skal lang Tid til at slukke. Jeg øjner ikke endnu den overlegne Mand i Rigsdag eller Ministerium, som har Vilje eller Evne dertil. Almenaanden led den Gang et Knæk. Særinteresserne og en falsk Opfattelse af Staten blev draget i Forgrunden; der skal Tid, førend det forandrede Lovgivningsmaskineri kommer til at gaa blot nogenlunde godt.

Grev Holstejn Ledreborg kender jeg for lidt til at dømme om hans Betydning. Efter hans Optræden synes han at have parlamentariske Evner. Det siges af de yngre, som kender ham, at han har ret gode Kundskaber, han har Forbindelser, der kan give ham Anledning til at se tilbunds i mange Forhold udenfor Landet, og Katolikerne ere dér, især i Tysk-

land, bleven henvist til Demokratiet. Endnu i denne Rigsdagssamling vil han næppe komme til at indtage nogen bestemt Stilling²⁹⁾.

Hils Deres Provst, det glæder mig, at han jævnlig besøger Dem. Hils ogsaa andre Venner, forsaavidt de endnu findes. Hils især Deres Kone og Slægt fra os alle, især fra

Deres gamle Ven og Forbundsfulde

A. F. Tscherning.

Glem ikke Deres Skriveri, som er et saa vigtigt Medlem.

København, Østerbrogade 62, den 21. April 1874.

Kære Jens Gregersen.

Det har gjort os alle ondt at erfare, at Deres Datter Stine i Svinninge er død. Hun, som i sine yngre Aar lod saa stærk, og som har saa stærke Forældre at slægte paa. Vi havde jo nok hørt, at hun, især i de senere Aar, var begyndt at skrante, men vi havde haabet, at det var en Overgangstid af nogle Aar, som Kvinder jo hyppig lider af henimod de 50 Aar.

Hvad De selv angaar, kære Ven, da tænker jeg, at det mildere Vejr vil tillade Dem at være mere i den frie Luft, hvilket sædvanlig baader dem godt, som lider af Astma, der dog maaske har sin Grund i Slimsamlinger, hvilke Indånding af mildere og friskere Luft kan bidrage til at opløse. Det kan blive en Vanskelighed for Deres Svigersøn at faa Huset godt bestyret, indtil et af hans egne Børn kan udføre det; det er dog en saare vigtig Sag for en Mand, der har Landbrugsdrift, at faa sit Husvæsen styret med Dygtighed og Troskab; men ikke mindre vigtigt, maaske endnu vanskeligere at faa Børnene tilset og vel opdragne; netop de, som er paa Overgangen fra Barn til Voksen, ere næsten de vanskeligste, naar de ikke er af en god og lydig Natur. Og Deres Kone bliver vel snart for gammel til at blande sig meget i de Sager, som foregaar paa et saa fjernt Sted.

Hils Deres Svigersøn paa det bedste. Jeg længes ret

²⁹⁾ Den unge Grev Holstein-Ledreborg (1839—1912) var ²⁰%, 1872 valgt i Lejrekredsen som Medlem af Folketinget. Han stod i de første Aar uden for »det forenede Venstre«, men i 1875 indmeldte han sig i dette Parti og regnedes siden til de saakaldte fem store Venstreførere.

efter, at Jærnbanen skal blive færdig, for at (kunne) aflægge et Besøg hos Dem; med Jærnbanen kan (jeg) vel nok give mig ud paa saa lang en Rejse; men nogen Trøst over Svigersønnens Tab kan jeg dog ikke bringe ham.

Naar De, kære Gregersen, engang igen skriver til mig og lader mig høre fra Dem og Deres, saa kan De lykønske mig til at være bleven Bedstefader. Anthonore har født en Søn i Gaar Morges.

Hils nu Deres paa det bedste fra os alle og desuden gamle Venner og Bekendte fra

Deres gamle Ven og Efterfølger paa Rigsdagen
A. F. Tscherning.

København, 13. Juni 1874.

Kære Gregersen.

En eller to Dage førend jeg modtog Deres venlige Brev af 8. ds., havde B. Christensen været hos os og bragt Deres Hilsen. Han havde fortalt, at han havde tilbragt Natten hos Dem, fundet Dem, skønt en Del betaget af Hoste, dog snarere i Bedring og ret glædet sig over at være sammen igen med en gammel Ven og Forbundsfælle, nemlig ved Deres Virksomhed i Rigsforsamlingen 1848—49, hvor De saa trolig hjalp ham til at faa Bondevennerne til at opgive det hidtil fastholdte Eetkammersystem og slog Dem til at støtte Mindretallets (P. D. Bruuns o. fl.) fastholdte Tokammer, og herved frembringe et Flertal, til hvilket derpaa det aldeles overvejende Flertal af Forsamlingen sluttede sig og skaffede Grundloven af 5. Juni 1849 til at gaa igennem med stort Flertal og stor Ære. Christensen var særdeles ret fornøjet over den ypperlige Modtagelse, han havde fundet hos Dem, ligesom ogsaa med, hvad han havde set og hørt ved Festen³⁰⁾, han kom fra.

Det har glædet os at høre, at Deres gode Kone har overvundet Ansigtsrosen, det er en slem og ængstelig Anfægtelse, der synes at have besværet mange i dette Foraar. Hils hende paa det bedste fra os. Det er jo en herlig Sag, at Datterdatteren i Svinninge er saa vel øvet i Husvæsen, at hun kan forestaa Faderens Hus; det er en stor Lykke for Faderen, thi

³⁰⁾ 25 Aarsfesten for Grundloven, holdt i Kulaas Skov ved Vejrhøj den 5. Juni 1874, var besøgt af 5000 Mennesker.

selv om det ikke stiller Hjertesorgen over Konens Død, saa letter det de daglige Hussorger.

Tak for Lykønskingen til Anthonore. Drengen trives godt og skal snart døbes.

De har Ret i, kære Gregersen, at klage over Lundes og N. Hansens³¹⁾ Omrejsten for at sætte Splid mellem Husmænd og Gaardmænd. Det er dumt af Lunde, der ikke ved bedre, og, saavidt jeg indser, plat af N. Hansen, som ved bedre, da han godt ved, at Bondebefolkningen, »de fødte af Bondestand«, er endnu den Del af Befolkningen, som Resten af Befolkningen, »de ikke fødte af Bondestanden« — Adel, Gejstlighed, Lærdomsmænd og Borgere —, ser ned paa som værende fra Fødselen af bestemt til at være en lavere Folkeklasse, der bør bære Statens sværeste Byrder. I denne Betydning skærer de Gaardmænd og Husmænd over een Kam, og søger at slaa den ene med den anden for at faa Magt over begge. Det var paa at udfylde den dybe Kløft mellem »de fødte af Bondestanden« og »de fødte udenfor Bondestanden«, der fra mange Aar var ved Lovens Magt uddybet her i Landet, at »Bondevenneselskabet« rettede sit Øjemed, da det blev til³²⁾. Omstændighedernes Magt og dette Parties besindige Virksomhed frembragte Valgloven og Værnepligten af 1849, der brød disse Love og fyldte Kløften, set fra det politiske Standpunkt; men fra det borgerlige Standpunkt og især fra Sæder og Sædvaners Standpunkt blev meget tilbage at rette. Dette sker ikke saa let som Lovforandringer; derfor udviklede der sig snart i de andre Samfundsklasser, der har Statsstyrelsen i deres Hænder en stadig Virksomhed, der benyttende hver gunstig Lejlighed, især Rigets Vanskeligheder og Ulykker, til at svække Bondestandens berettigede og lovlige Indflydelse og genvinde Herredømmet over den. De, som for Tiden søger at sætte Splid mellem Gaardmænd og Husmænd, stilles maaske dem selv uafvidende i denne Stræben.

Hils nu paa det hjerteligste Kone, Børn, Svigerbørn og gode Venner fra

Deres altid hengivne Ven

A. F. Tscherning.

³¹⁾ N. Hansen (1815—97), Broder til J. A. Hansen (1806—77), var Folketingsmand for Holbækkredsen i Aarene 1861—73.

³²⁾ I 1846.

En halv Snes Dage, efter at sidst anførte Brev (af 13. Juni 1874) var skrevet og afsendt til Jens Gregersen, blev Tscherning syg og maatte gaa til Sengs. Og i Løbet af 5 Dage gjorde en Lungebetændelse Ende paa hans Liv. Han døde den 29. Juni. Det hele kom saa brat og uventet for hans Familie, da han hidtil, fra regnet nogle Forkølelsetilfælde, havde været saa sund og kraftig. Hans Hustru, Eleonore Tscherning, skrev samme Dag følgende vemodige Brev til Jens Gregersen (Brevet opbevares fremdeles paa Jens Gregersens gamle Gaard i Kundby, hvor Gregersens Dattersøn, Jens Gregers Pedersen, nu er Gaardens Ejer):

Østerbrogade, den 29. Juni 1874.

Kære Gregersen!

Jeg er overbevist om, at det dybt vil bedrøve Dem, at Tscherning i denne Morgenstund Kl. 3½ er afgaaet ved Døden efter 5 Dages Lidelser af Brystbetændelse. Det kom saa brat og slog denne endnu kraftige Mand til Jorden, men han nærmede sig ogsaa det 79de Aars Slutning og har ført et daadrigt Liv; vi maa altsaa ikke klage, at Forsynet har overhugget hans Livstraad.

Efter at han havde talt med B. Christensen³³⁾, som havde været ude hos Dem, talte han flere Gange om, at naar Jærnbanen kom i Gang til Holbæk, vilde han tage derud og leje en Vogn, der kunde køre ham frem og tilbage fra Kundby, for at besøge Dem, men Skæbnen vilde det anderledes.

Deres forbundne

Eleonore Tscherning.

Denne Meddelelse gjorde, som naturligt var, et dybt Indtryk paa Jens Gregersen, hvis Helbred i den sidste Tid havde været mindre godt. Kun i 19 Dage

³³⁾ Den gamle Folketingsmand og Bondeven, Overretsprokurator Baltazar Christensen havde den 6. Juni aflagt et Besøg hos Jens Gregersen i Kundby og var derfra rejst ind til Tscherning med Hilsen fra Jens Gregersen.

kom han til at overleve sin Ven Tscherning, idet Jens Gregersen allerede døde den 18. Juli.

Tschernings Jordefærd fandt Sted den 3. Juli, Kl. 9 Formiddag, fra Garnisons Kirkegaards Kapel i København, saaledes som Tscherning selv havde ønsket det, da han følte, Dødsstunden nærmede sig. Han havde forlangt, at det ikke maatte bekendtgøres, naar Jordefærden skulde finde Sted; der maatte ikke holdes nogen som helst Tale ved denne Lejlighed, og intet fremtrædende Monument maatte sættes paa hans Grav. Alligevel blev det ikke noget lille Følge, der samledes om Anton Frederik Tschernings Jordefærd. I Følget var bl. a. Kongens Adjudant og flere politiske og personlige Venner af den Afdøde, saasom B. Christensen, Sofus Høgsbro, Oktavius Hansen o. fl. a., deriblandt ogsaa nogle fra Svinningekredsen. Ogsaa Tschernings gamle Adjudant fra Ministertiden i 1848 — General Harbou — var mødt; medens mange andre, deriblandt den gamle Politiker J. A. Hansen, senere maatte beklage, at de ikke havde vidst Tiden og Stedet for Jordefærden og derfor var udeblevet.

Pastor Fibiger forrettede Jordpaakastelsen og bad et Fadervor, hvorefter Følget skiltes.

Tschernings Grav findes paa en afsides Plads paa Garnisons Kirkegaards nordre Del og er omgivet af et simpelt Jærnstakit. I 1895 blev der i Anledning af Hundredaaret for A. F. Tschernings Fødsel opsat en Mindeplade paa hans Fødehjem i Frederiksværk (den nuværende Direktørbolig), ligesom der ogsaa ved en Landsindsamling er blevet rejst Tscherning Mindesmærker i Form af Buster saavel i Rigsdagsbygningen som paa Himmelbjerget og i Svinninge.

MØNTFUND I HOLBÆK AMT.

Af Museumsinspektør Georg Galster.

Det ældste Møntfund, der er kendt fra Amtet, nævnes i anden Udgave af Museum regium, udgivet af Johs. Lauerentzen 1710. Tab. XXV Nr. 6 afbildes her en lille Kobbermønt med S paa den ene og et Kors paa den anden Side, og det oplyses, at »denne lille Mønt er fundet i en Høj i Kundby her paa Sjælland, i en Potte, hvor der laa et stort Antal af samme Slags«¹⁾. Medens Hans Mule, Møntkenderen fra Odense, havde henført Mønten til Biskop Simon af Odense († 1186), mente Lauerentzen, at Mønten snarere var fra Stralsund og fra det 13. Aarh. I vore Dage er den forhaabentlig rigtigere henført til Slesvig og Erik Klippings Kongetid. — Af langt større Betydning var et Møntfund, hvorom Rygter i Sommeren 1782 naaede frem til den for det kgl. Møntkabinet's Tilvækst saa interesserede Kabinetsskretær, Ove Høegh Guldberg. I Brev, dateret Frederiksborg den 23. Juli 1782, tilskrev Guldberg Amtmanden for det daværende Kalundborg Amt, de Cederfeld:

»Høi-Velbaaren

Allerhøjstærede Hr. Conferensraad.

Hans Majestet er kommet for Øhren, at i en Landsbye ved Navn Soelberg skal være fundet en Deel Mønter, hvoraf

¹⁾ Det er utvivlsomt det samme Fund, der meddeles i Efterretninger om nordiske Oldsager 1808, S. 21 i, hvor Findestedet dog betegnes som en Gravhøj ikke langt fra Kalundborg.

5 Stykker skal være sendt til Kiøbenhavn. Byen skal ligge i Løve Herred i Callundborg Amt. Kongen vil efter Sædvane betale over, ikke under, det hele, der er fundet: kun at det alt maatte komme tilstede. Til den Ende har Kongen befalt mig at skrive Dem til, for at De ville tage dertil de bedste og med Almuens Tænkemaade meest passende Midler, og derpaa indhente det hele under Deres Segl lige til Cabinettet. Hans Majestet er vis paa, at dette er saare sikkert i Deres Hænder, og er jeg med den største Høiagtelse

Deres Højvelbaarenheds

ydmygste Tiener

O. Høegh Guldberg.«

Denne Skrivelse gav Anledning til vidtgaende Undersøgelser og Korrespondance mellem Borgmester Leerager i Kalundborg paa den fraværende Amtmands Vegne, siden denne selv og Guldberg, en Korrespondance, som det var fristende at aftrykke in extenso, om blot Pladsen havde tilladt det. Det fremgik heraf, at Findestedet var i det nordvestlige Hjørne af Raamose, en Mose, hvori 3 Byer, Solbjerg, Tjørnelunde og Kragerup var lodtagne. Findestedet laa en Fjerdingsvej fra Solbjerg, var af 3 Alens Længde, $1\frac{1}{2}$ Alens Bredde, og Mønterne laa her i $1\frac{1}{2}$ Kvarters Dybde uden Spor af Træ, Jern, Lerpotter eller lignende. Paa dette Sted stod den 8. Juli Gaardmand Jens Krag og hans Broder Ole og skar Tørv, da de fandt Mønter i Tørvene. Naboerne og Folk i Omegnen ilede straks og i de følgende Dage til og søgte Mønter, som de afhændede til Købmænd og Guldsmede i Kalundborg og Slagelse og til andre Liebhave, saaledes at der forestod de tjenstivrige Embedsmænd et stort Arbejde med at opspore det fundne »til Hans Majestets besynderlige Fornøielse«. Allerbøjestamme bifaldt, at der udbetaltes 24 Sk. for Stykket og vilde overse for denne Gang den ulovlige

Omgang med Danefæ. Efterforskningerne afsluttedes først i Februar 1783, og Resultatet var da 428 Mønter. Guldberg udtrykte over for Amtmanden Kongens »behagelige Bifald« og tilføjede »Amtet i Tønder, om jeg lever, skal ikke vorde glemt²⁾. I Samlingens Journal findes ultimo 1800 indført en summarisk Fortegnelse over Fundet, der derefter indeholdt Denarer fra følgende romerske Kejsere:

Tiberius	1	Vespasianus	126	Hadrianus	63
Nero	11	Titus	14	Sabina	4
Galba	3	Domitianus	21	Ælius Cæsar	2
Otho	2	Nerva	4	Antonius Pius	33
Vitellius	12	Trajanus	74	Faustina Antonini	32
				Marcus Aurelius	26

Det er typisk for denne Art Møntfund, at de slutter med Denarer fra Kejser Mark Aurel, den Kejser, under hvem germanske Hærskarere som Forbud om Folkevandringstiden brød løs mod Romerriget. Pengesummen kan meget vel have tilhørt en Nordbo, der har deltaget i Markomannerkrigen (166—175), saa meget mere som Mønterne var sjældent vel varede, — de indlagdes i Mængde i Møntkabinetets Rækker, — og altsaa endnu ikke slidte under Omløb. At kun en enkelt Denar var ældre end Neros Tid, har sin Forklaring i den Møntforringelse, der fandt Sted under Nero, hvorefter de ældre og bedre Denarer udgik af Cirkulationen.

Af Mønter fra denne Tid fundne andetsteds i Am-

²⁾ Det overdroges til Professor Abraham Kall at forfatte en Beskrivelse over Fundet, men Kall har øjensynlig ikke fuldendt sit meget vidtløftigt anlagte Arbejde, som han agtede at forelægge Videnskabernes Selskab, og hvoraf nogle faa Sider opbevares blandt Werlaufs Manuscripter (Nr. 10) paa det kgl. Bibliotek, og han afgav Fundet til Professor Ramus efter dennes Udnævnelse til Inspektør ved den kgl. Mønt- og Medaillesamling.

tet nævnes en Denar fra Antonius Pius, præget 145—147, som fandtes 1857 blandt andre Oldsager paa Gaardejer Anders Thomsens Mark i Bennebo, Skamstrup Sogn, samt en Denar fra Kejser Trajan, der var indfattet i en Bronzering, som fandtes paa en Eng i Nærheden af Holbæk (Bennebo?). Den skændedes af Frederik VII til Oldsagsamlingen i Flensborg. Den er nu forgæves eftersøgt i Kunstgewerbemuseum der Stadt Flensburg og i Museum vaterländischer Altertümer, Kiel.

I et Oldsagsfund fra Folkevandringstiden, fremdraget 1875 i Nyrup i Odsherred, forekom et Par Denarer fra Constantin den Store (308—37) og en Solidus fra Constans (337—50). — Aarhundrederne mellem Folkevandringen og Vikingetiden er kun repræsenterede ved en enkelt byzantinsk Bronzemønt («Follis») præget under Kejser Justinus II 576—7. Den er fundet før 1916 paa en Mark ved Brundby paa Samsø.

Vikingetidens Møntfund indledes med et Oldsagsfund fra en Grusgrav ved Lerchenborg 1889. Der forekom her to ulæselige kufiske Dirhemer, en Denar fra Kejser Ludvig den Fromme (814—840) og en nordisk Efterligning af Karl den Stores Mønt fra Dorestad. Dorestad var dengang den betydeligste Handelsstad i Frisland. En vigtig Handelsvej førte herfra til Hedeby og videre over Bornholm og Gulland til Birka i Mælaren eller ad Floderne i Rusland, hvor Nordboer og arabiske Købmænd mødtes. Ordet Dirhem er arabisk Gengivelse af det græske Drachme; de arabiske Mønter bar en Skrift, der opnævntes efter Byen Kufa i Mesopotamien. Fundet vidner altsaa — saa lille det end er — om Vikinge- og Købmandsfærd mod Vest og Øst.

Nedlagt et Aarhundrede senere er en anden Skat, som i Aarene 1858—60 gravedes op paa en Husmandslod (Matr. Nr. 97) i Sejerby paa Sejerø. Foruden Oldsager var her 117 Dirhemer fra Aarene 769—935, en bøhmisk Denar, en Mønt fra Erkebiskop Bruno af Køln (953—965), 7 Penninge fra de angelsaksiske Konger Eadmund (940—946) og Eadred (946—955), en fra den northumbriske Vikingekonge Anlaf (941—4 og 949—52) og 34 Mønter (tildels Brudstykker), prægede i Hedeby og sene Udløbere af Efterligningerne af Dorestadmønter. Skatten er øjensynlig nedgemt kort efter Midten af det 10. Aarh.

En enkelt Dirhem, præget i Byen Esch Schasch (i Turan) 933, fandtes 1914 ved Grøftegravning ved Thorslunde Skole.

Fra Knud den Stores Tid stammer en lille Pengesum, som 1865 fandtes oven paa Jorden i Overby Lyng i Odsherred. Det var ialt 83 Mønter, hovedsagelig fra Tyskland, Lothringen og Nederlandene, men 6 Penninge var engelske og fra Knud den Store. Pengene er formentlig gemte eller tabte i Midten af 1020'erne, før Kong Knuds danske Mønter kom i Omløb. — En enkelt Penning fra Edward Bekenderen (1042—1066), fundet 1891 i Visborg paa Samsø, afslutter denne Periodes Møntfund.

Mønter fra Sven Estridsen og hans Sønner er tilfældigvis ikke fundne i Amtet. Med Valdemars-tiden skifter Fundene Karakter: ejendommelige er de mange Fund af enkelte eller faatallige Mønter fra Kirker og Kirkegaarde. Det er øjensynlig Penge, der er givet den døde med i Graven i Lighed med Charons Obol hos Grækerne. Det er en Skik, der har holdt sig Middelalderen igennem og tildels endnu senere. Da Sognepræsten for Gjørlev

og Bakkendrup, F. C. Appeldorn, i 1867 forærede Møntsamlingen nogle Mønter, hvoriblandt 18 fra Christiern I—Christian III, tilføjede han: »Af disse Mønter fra de første Oldenborgske Konger ere nogle fundne i Grave paa Kirkegaarde, i det Mødre, som døde, førend de vare indledede i Kirken af Præsten, fik dem med i Graven som Offerpenge. I de mig betroede Menigheder er, eller har det tidligere i min Embedstid været Skik, at naar en Moder døde uden at være indledet af mig i Kirken, lagdes der paa Begravelsesdagen i Stilhed, uden at jeg saa det, Offer til mig under Alterdugen.« Værdien af Pastorens Oplysning maa staa hen, i alt Fald i ældre Tid havde Skikken ikke den Begrænsning. Om Fundene fra Kirker og Kirkegaarde henvises iøvrigt til nedenstaaende Oversigt. — Et Møntstempel — eller maaske kun et Forarbejde dertil — fra c. 1200 fandtes c. 1890 i Havrebjerg. Det er en flad Bronzeplade, hvori Stempeleskæreren har skaaret to ufuldførte og kasserede Fremstillinger, før Arbejdet den tredje Gang er lykkedes. Det er bestemt til paa et forholdsvis blødt Underlag at præge den Slags ensidede tynde Mønter, som i nyere Tid er kaldt Brakteater. Brakteater af denne Størrelse er dog saa vidt vides aldrig prægede her til Lands, derimod i Tyskland, men heller ikke herfra kendes Mønter af dette Præg. Det er muligt, at Stemplet kan have været bestemt til at præge Smykkebrakteater³⁾.

Af Skattefund fra Valdemarstiden kendes ingen fra Amtet, og af samlede Fund af »Borgerkrigsmønter« — de usle, kobberholdige Mønter fra Tiden 1241

³⁾ H a l k e i Blätter für Münzfreunde 1893 Sp. 1810—13 Tafel 113 Nr. 1. — J. E r b s t e i n, Sstds. Sp. 1818—20. — J. M e n a d i e r, Deutsche Münzen III 1895 S. 28—39 (afbildet).

—c. 1340 — kendes kun det gamle, ovenfor nævnte Fund fra Kundby. Da de hjemlige Mønter efterhaanden var naaet til Nulpunktet af Værdi, vandt Brugen af fremmed Mønt: engelske Sterlinge, franske Grosser eller Turnoser («Gros tournois») og hanseatiske Hulpenninge og Witten almindelig Indpas. 1857 fandtes ved Grundgravning i Møllestræde i Kalundborg 18 Mønter, hvoraf 10 Gros tournois fra Philip den Smukke (1285—1314) og 7 Sterling fra Edward I—III (1272—1377) samt en Sterling fra Grev Walcher af Porcien (1303—29). — Under Udgravningsarbejde i Særslev Kirke i 1910 fandt Murermester Dandanell en Lerkrukke med 393 Mønter, hvoraf 190 franske og 3 nederlandske Grosser, 173 engelske, 7 skotske og 17 lothringske Sterlinge samt 3 hamborgske Hulpenninge. De yngste Mønter var fra Biskop Thomas af Toul 1330—53. — I en Have i Snertinge, tilhørende Brødrene Tømrrer og Snedker Nielsen, opgravedes 1893 en Kande af rhinsk Stentøj med 163 Mønter, hvoraf 12 engelske Sterlinge, 150 franske Grosser og en Gros fra den tyske Kejser Ludvig IV 1328—47. — Den 28. April 1849 pløjede Boelsmand Hans Melchiorson, der havde Raklev Sognekalde »Mensalsted« i Kallerup i Fæste, en Lerkrukke frem med 551 Mønter; heraf var 8 franske Turnoser, Resten var hovedsagelig nordtyske Witten og Hulpenninge, de yngste prægede efter Konvention af 1393 (ikke 1403, som tidligere antaget). Af særlig Interesse var 3 ¼-Witten fra Flensborg og Kiel, som tillige med flere findes omhandlede i Antiquarisk Tidsskrift 1849—51 S. 128 ff. — I Sommeren 1818 fandt Husmand Søren Nielsen under en stor Sten paa sin Mark i Aagerup, Refsnæs Sogn, 135 smaa Sølv mønter, der maa antages at have været

hanseatiske Hulpenninge fra 14. Aarh., men Fundet er kun mangelfuldt optegnet. — Af større Betydning var det, at der 1847 paa Refsnæs blev fundet en Søsling fra Erik af Pommern, præget i Henhold til den mellem Dronning Philippa og Hansestæderne den 8. Oktober 1424 sluttede Møntkonvention. Luxdorph havde i det 18. Aarh. betvivlet, at denne Mønt, hvis Præg nøje beskrives i Overenskomsten, nogensinde er blevet udmøntet, og intet Eksemplar var fremdraget her i Landet før dette fra Refsnæs. — Paa Odden Kirkegaard opgravedes 1886 en lille Dødegave paa 44 Mønter fra Midten af det 15. Aarh., de 34 var meklenborgske Hulpenninge, 3 var Skillinger, prægede af Rigsraadet 1448, Resten var hovedsagelig Hvide fra Christiern I. — Paa Holbæk Kirkegaard opgravedes 1868 en hidtil ukendt Skilling fra Kong Hans, præget i Bergen; den blev indleveret af den møntinteresserede Malermester Adolf Holm i Holbæk og blev afbildet og omhandlet af Møntsamlingens daværende Inspektør C. F. Herbst i Christiania Videnskabernes Selskabs Forhandlinger 1878 Nr. 10. — I Vig i Odsherred fandtes 1899 en anden norsk Skilling, præget for Erkebiskop Erik Walkendorf (1510—1522). — Fra Grevefejdens sidste Aar stammer et lille Pengebeløb paa 12 Hvide, Søslinge og Skillinger fra Kong Hans, Frederik I og Christian III, som 1922 fandtes ved Gravning til en Telefonpæl lige uden for Stokkebjerg By i Hjembæk Sogn, Tudse Herred. — Ved at grave en Grav paa Svinninge Kirkegaard fandtes 1883 paa Brystet af et Skelet en Læderpung med 218 Hvide fra Christopher af Bayern, Rigsraadet (1448), Christiern I, Hans, Christiern II og Christian III. Man tillagde disse Mønter en særlig Kraft til at beskytte mod ondt, muligvis paa

Grund af Korset paa Bagsiden, og derfor var de naturligtvis særlig egnede til Dødegave. — Det 17. Aarhundredes Krige synes ikke i synderlig Grad at have foranlediget Nedlæggelse af Mønt i Jorden inden for Amtet, kun i Nordby paa Samsø er der 1897—98 fundet en lille Lerskaal med 15 danske, tyske og engelske Specie- og Kronemønter fra Aarene 1600—1655, hvorefter dette lille Beløb maa antages at være nedgemt under Svenskekrigene 1658—60. — I det 18. Aarhundrede er det sjældent, at man behøver at ty til den store Bankbox under Muld og Sten fremfor til Strømpeskafte paa Kistebunden; dog fandtes 1875 i et gammelt Stengærde paa Gaardmand Ulrik Jensens Mark i Ulvig en lille Lerkrukke med 358 Smaamønter, hvoraf den ældste var en Toskilling fra 1647, den yngste fra 1750.

Af Guld mønt var der i ældre Tid kun forholdsvis lidt i Omløb, og dette kan ogsaa erkendes af Møntfundene. Et »Guldlam«, mouton d'or fra Ludvig de Male, Greve af Flandern 1346—84, fandtes 1831 i en Tørvemose i Rørvig. Et Kontrefej af Guld af Markgreve Joachim Frederik af Brandenburg (1598—1608), fundet 1872 i Brundby paa Samsø, hører vel ikke ind under Begrebet »Møntfund«, men kan nævnes som det eneste Fund af Medailler fra Amtet. De forholdsvis almindelige Kurantdukater fra Frederik V er fundne enkeltvis i Regstrup, Merløse Herred, i Kundby paa 2 forskellige Steder og i Ulstrup paa Refsnæs.

Som det fremgaar af følgende Oversigt, fordeler Møntfundene sig saaledes paa de enkelte Herreder:

Merløse Herred ...	16 Fund med	710 Mønter.
Tudse Herred	8 Fund over	235 Mønter.
Ods Herred	8 Fund	135 Mønter.

Skipinge Herred...	11 Fund	722 Mønter.
Arts Herred	11 Fund	809 Mønter.
Løve Herred	7 Fund over	433 Mønter.
Samsø	5 Fund	14 Mønter.
Holbæk Amt	66 Fund over	3058 Mønter.

Merløse Herred.

Holbæk Kirkegaard	1868	1	Hans. Skilling. Bergen. — Christiania Vidensk. Selsk. Forh. 1878 Nr. 10.
— Exercerplads	1914	1	Rostock. Søsling (1550—62).
— Have	1892	1	Valdemar II og Bisp Niels af Roskilde.
— Have	1922	1	Erik af Pommern. Kobbersterling. Lund.
— Strandpark	1925	1	Philip III—V (1270—1322). Gros tournois.
— (Labæk) Kirketomt	1913	12	Erik Klipping—Christopher II.
— Omegn. Eng	før 1860	1	Trajan (98—117). Denar. A. f. n. O. 1860. S. 35.
Aagerup Have	1851	1	Erik Klipping.
— Munkholm		2	Erik Klipping—Erik Menved.
Asmindrup Kirkegaard	1906	1	Christian III. Hulpenning.
— Præstegaard	1902	2	Erik Menved. Stralsund Skilling 1538.
K. Eskildstrup. Mark	1919	1	Frederik III. Speciedaler.
Rejstrup. Mark	1876	1	Frederik V. Kurantdukat 1759.
Soderup Kirkegaard	1909	5	Valdemar I—Frederik III. Dütchen 1668.
— Mark	1840	321	Frederik I 1524—Chr. III 1551.
Undløse S. Ulvig. Mark	1875	358	Chr. IV 1647—Fr. V 1750. Smaamønter.

Tudse Herred.

Hjembæk S. Stokkebjerg. Mk.	1922	12	Hans—Chr. III 1536.
Jyderup Omegn		1	Valdemar II.
Kundby Præstegaardsmark ...	1900	1	Fr. V. Kurantdukat 1758.
Kundby. Mark	1901	1	Fr. V. Kurantdukat 1761.
— Høj	mange		Erik Klipping. Museum regium, ed. 1710, Tab. XXV. 6.
— S. Thorslunde Skole	1914	1	Samanidisk Dirhem 933.
Skamstrup S. Bennebo. Mark	1857	1	Antonius Pius. Denar 145—7. Oldsager. A. f. n. O. 1860. S. 29. 1892 S. 297. 1894 S. 329 Nr. 14.
Svinninge Kirkegaard	1883	218	Christopher af Bayern—Chr. III.

Ods Herred.

Nykøbing	1891	1	Erik Klipping.
Asnæs (Vandværk)	1907	1	Metz. Thaler 1632.
Grevinge Kirke		1	Knud VI Lund.
Højby S. Nyrup	1875	3	Constantin d. St. 2 Den., Constans: Solidus. A. f. n. O. 1877 S. 370, 1892 S. 298, 1894 S. 343 Nr. 121.
Odden Kirkegaard	1886	44	Rigsraadet 1448—Chr. I. A. f. n. O. 1891 S. 34 Nr. XLIII.
— S. Overby Lyng	1865	83	Knud d. St., angelsax., tyske, nederlandske.
Rørvig. Tørvemose	1831	1	Flandersk mouton d'or. N. T. f. O. I S. 181.
Vig	1899	1	Erik Walkendorf Skilling.

Skippinge Herred.

Bjergsted. Mark	1925	1	Erik af Pommern. Kobbersterling.
Bregninge Kirkegaard	1918	1	Valdemar II. Ribe.
— —	1926	1	Valdemar I. Roskilde.
Følleslev Kirkegaard	1917	1	Erik Klipping. Ribe.
— —		2	Christopher II. Roskilde. Sverige Birger (1270—1310).
— Brønd		1	Stralsund. Skilling 1538.
Særlev Kirke	1910	393	Sterlinge og Grosser, nedlagte c. 1350.
— S. Snertinge. Have	1893	163	Sterlinge og Grosser, nedlagte c. 1340.
Viskinde	1899, 1914	3	Erik Menved—Christopher II.
Sejerø Kirkegaard	1856	1	Valdemar II.
— Sejerby. Mark	1858—60	155	Danske, angelsax., tyske, kufiske, ned- lagte c. 950. — A. f. n. O. 1912 S. 256.

Arts Herred.

Kalundborg Fæstningsværker	1907	2	Christopher I, Erik Menved.
— Møllestræde	1857	18	Grosser og Sterlinge, nedlagte c. 1340.
— (ved Grundgravninger) ...	1914	3	Erik Menved, Grev Christopher 4 Sk., Chr. IV Hvid.
Aarby S. Lerchenb. Grusgrav	1889	4	Hedebymønt, Ludvig d. Fr., 2 kufiske, ned- lagt c. 840. — A. f. n. O. 1892, S. 323.
Lille Fuglede Kirkegaard ...	1913	1	Vismar Søsling 1555.
Store — S. Thystr. Hallebyaa	1883	17	Smaamønter fra Chr. II—Chr. III (1557).
Raklev S. Kallerup. Mark ...	1849	619	Grosser og Witten, nedlagte c. 1400. Ant. T. 1849, S. 128. A. f. n. O. 1886, S. 24. Nr. 24.

efsnæs N. f. Kalundborg ... 1847	1	Dronning Philippas Søsling (1424). Ant. T. 1846, S. 228. A. f. n. O. 1886, S. 17 og 42.
· S. Aagerup. Mark	1818 135	»Smaa Mønter«.
· Ulstrup	1889 1	Fr. V. Kurantdukat 1758.
dbym Kirkegaard	1905 3	Erik Klipping—Hans.

Løve Herred.

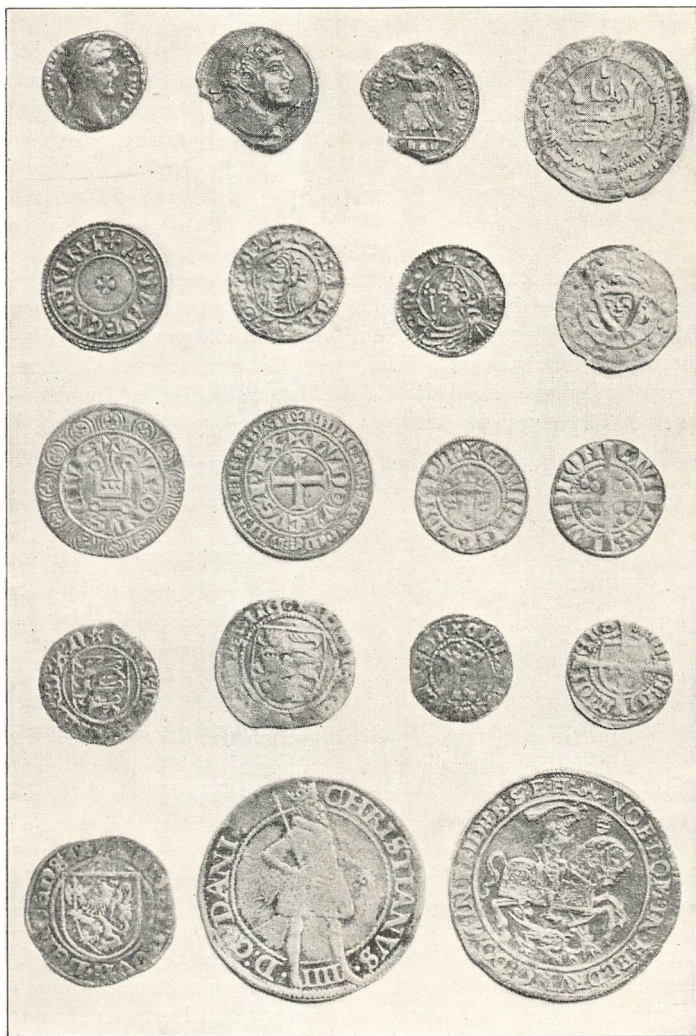
akkendrup Kirkegaard før 1867 nogle	Chr. I—III.
røsselbjerg S. Mullerup ... 1909	1 Lybsk Søsling 1537.
inderup Kirkegaard	1914 2 Erik Menved—Stralsund Dreiling.
jerslev S. Raamose	1782 425 Denarer fra Tiber—Mark Aurel. A. f. n. O. 1894 S. 328 Nr. 2.
avrebjerg	Brakteatstempel. Blätter für Münzfreunde 1893, Sp. 1810.
erslev. Mark	1910 1 Stolberg Daler 1551.
erslev Præstegaard	1844 1 Chr. III Skilling 1536.

Samsø.

oldby S. Visborg Ruin	1891 1	Edward Bekender.
ordby. Gaardsplads	1897—8 11	Dalere 1600—1655.
ranebjerg S. Ballen. Have ... 1922	1	Cambrai. Daler 1539.
· Brundby	1872	Brandenburgsk Guldmedaille c. 1600.
· Brundby. Mark	før 1916 1	Justin II. Follis 576—7.

-
- Fig. 1. Romersk Denar fra Kejser Antonius Pius, præget 145/7. [ANTO]NINVS AVGVIVSPP d. e. A. Augustus Pius Pater Patriæ = A. den Ærværdige og Fromme, Fædrelandets Fader. Fundet i Bennebo, Tudse Herred.
- Fig. 2-3. Romersk Sølvmønt fra Kejser Constantin den Store (308—37). Bs. [CON]STAN TINVSAVG Sejrgudinden. Forneden: SMAN d. e. Sacra moneta Antiochia = Hellig Mønt, Antiochia. Fundne i Nyrup, Odsherred.
- Fig. 4. Samanidisk Dirhem, præget af Fyrst Nasr Ahmed under Kalifen Al-Kahir i Staden Esch Schasch Aar 322 (d. e. 933/4 e. Chr.). I Yderkredsen arabisk Skriftsted af Koranen (xxx.3): »Gud har Magten før og siden, og i sin Tid skal de Troende glæde sig over Guds Sejr«. I Inderkredsen: »I

- Guds Navn, præget er denne Dirhem i Esch-Schasch Aar 322«. I Midten: »Der er ingen Gud uden Gud alene, han har ingen Fælle«. (Bs, nævner bl. a. Møntherre og Kalif). Fundet i Thorslunde, Tudse Herred.
- Fig. 5. Penning fra Olaf Quaran, Konge i Northumberland (941-4 og 949-52): + ANLAFVCNVNG. Fundet paa Sejerø.
- Fig. 6-7. Penninge fra Knud den Store (1014—35), prægede i London og Stamford: (Fig. 6) + CNVTREX ANGLORUM d. e. Knud, Anglers Konge. Fundne i Overby Lyng, Odsherred.
- Fig. 8. Penning fra Knud VI 1182—1202, præget i Lund. Fundet i Grevinge Kirke.
- Fig. 9-10. Gros fra Ludvig IX den Hellige, præget 1266—70. I Yderkredsen: Benedictum sit nomen Domini nostri Dei Jesu Christi d. e. Velsignet være vor Herres, Guds, Jesu Christi Navn. I Inderkredsen: + LVDOVICVS:REX. Bagsiden: + TVRONVS CIVIS d. e. T. civitas = Staden Tours. Bymærket (stiliseret Borg). Fundne i Snertinge, Skjippinge Herred.
- Fig. 11-12. Sterling fra Edward I (1272—1307) fra London. + EDWR'ANGL'DNSHYB d. e. Edwardus rex Angliæ dominus Hybernæ = E. Konge af England, Herre over Irland. Bagsiden: CIVI TAS LON DON. Fundne i Snertinge.
- Fig. 13. Søsling fra Erik af Pommern, præget i Lund efter Convention af 1424. *ERIC':DI':GRA':REX: D:S:N d. e. Ericus Dei gratia rex Daniæ, Sveciæ, Norvegiæ. Fundet paa Refsnæs.
- Fig. 14. Skilling fra Rigsraadets Styre 1448. +:MONETA:REGNI:DACIE: d. e. Danmarks Riges Mønt. Fundet paa Odden Kirkegaard.
- Fig. 15-16. Hvid fra Christiern I, Malmø. *CRISTIERN' DEIGRDR d. e. C. Dei gratia Dacie rex. Bagsiden: MON MA' MOI ENS d. e. Moneta Malmoiensis = Malmø Mønt. Fundne paa Odden Kirkegaard.
- Fig. 17. Skilling fra Kong Hans, fra Bergen. +MONET'*NOVA*BERGENSIS. Fundet paa Holbæk Kirkegaard.
- Fig. 18. Halv Krone fra Christian IV 1621. Fundet i Nordby, Samsø.
- Fig. 19. Halv Taler fra Carl Adam Greve af Mansfeld 1655. Bagside med St. Georg. Fundet i Nordby.

Udvalg af fundne Mønter ca. $\frac{3}{4}$ Størrelse.

BØGER

Her skal kun gives en kort Oversigt over nogle Bøger, som behandler historiske Emner, og som paa en eller anden Maade har Tilknytning til Holbæk Amt. Nogen kritisk Vurdering er ikke tilsigtet. Tanken er blot den at gøre Læserne opmærksom paa, hvad der i det sidste Aars Tid er fremkommet af den Slags Bøger.

Vilhelm la Cour: *Sjællands ældste Bygder*, en arkæologisk-topografisk Undersøgelse. — Kbh. 1927, Aschehoug. (324 S. + 3 Kort.)

Denne Bog — Forfatterens Doktordisputats — giver en meget interessant Undersøgelse over Sjællands ældste Bebyggelse. Paa et Kort har han indtegnet alle kendte Høje og Dysser fra Stenalderen, paa et andet de tilsvarende Mindesmærker fra Bronzealderen, og han slutter saa ud fra, at hvor Højene ligger tættest og Fundene er talrigest, maa der have været en Bygd, og hvor Højene ligger i Rad og Række, markerer de sandsynligvis en Vej. Ved saa at sammenligne Stenalderens Højkort med Bronzealderens søger han at vise, at mange »tætte Bebyggelser« i d. y. Stenalder fortsætter sig som endnu »tættere« i Bronzealderen, mens det derimod adskillige andre Steder ser ud til, at man i Bronzealderen har forladt de gamle Bopladser og er flyttet ud mod Kystegnene.

Det kunde være fristende her at gøre Rede for de Resultater, som Forfatteren kommer til for vore Egnes Vedkommende, men det vilde føre for vidt. Jeg maa henvise interesserede Læsere til Bogen selv. Herred for Herred gennemgaas grundigt, og Fremstillingen er saa fængslende og flydende, at de fleste vil kunne læse Bogen med Udbytte. En meget indgaaende Vurdering af Bogen har Dr. Friis Johansen givet i Hist. Tidsskrift 5 B. 3. H. 1927 (15 Sider).

Karoline Graves: En Almueskvindes Liv. Udgivet af Arthur Fang; med et Forord af Thorkild Gravlund. Erhardt Flensborgs Forlag, Roskilde. 240 Sider.

Karoline Graves er velkendt af alle vore Læsere baade gennem et Par mindre Artikler i Aarbøgerne og ved Bogen »Ved Halleby Aa«, som vi udsendte i 1921. Efter Opfordring af mange Venner og med Hjælp af Direktør Fang i Roskilde har hun nu skrevet sin Levnedsbog, og den er saa godt fortalt, virker saa velgørende ærligt og menneskeligt, at den opvejer et helt Dusin moderne Romaner og fortjener at læses i vide Kredse, først og fremmest da her i Amtet.

— Forlaget tilbød i sin Tid vore Medlemmer Bogen til nedsat Pris (3,75 + Porto i Stedet for Bogladeprisen 5 Kr.). Omkr. 80 har benyttet sig af Tilbudet, og det staar ved Magt endnu, men for Kontrollens Skyld maa Henvendelser ske gennem Historisk Samfunds Sekretær.

Povl Hansen og Rasmus P. Nielsen: Dragsholm, dets Mænd og deres Historie. — Illustr. — Dansk Bog-samlingsforslag, Holbæk 1927. — 172 S.

En nydelig Bog, smukt trykt paa godt Papir. Den berømte gamle Gaards Historie gennem Aarhundrederne gengivet i en letlæselig Fremstilling. Forst. Povl Hansen fortæller om Dragsholm fra de ældste Tider til midt i 1800'erne, mest om Lensmændene og Amtmænd, som residerede her, mindre om Borgens mærkelige Arkitekturhistorie. Redaktør Rasmus P. Nielsen fortæller om de senere Lensbaroner Adeler, især om den interessante Fremskridtsmand G. F. O. Zytphen Adeler.

»Fra Nationalmuseets Arbejdsmark« 1928. Udg. af Nationalmuseet ved M. Mackeprang. Gyldendals Forlag. — Illustr. — 80 Sider.

Det er første Hefte af et nyt Aarsskrift. Nationalmuseet har ønsket at fremlægge Resultaterne af dets nyere Undersøgelser, saaledes at Museets mange Venner Landet over og ikke mindst de historisk interesserede i Amtssamfundene kan følge Arbejdet, som udføres ude i Marken og inde paa Museet.

Hans Kjær fortæller om Oldtidshuse ved Ginderup i Thy, hvor Forf. i flere Aar har foretaget store Udgravninger

af Hustomter fra Tiden kort efter Kr. Fødsel. — Og Carl Neergaard skildrer en Række Udgravninger af Jernalderens Gravpladser ved Lisbjerg ved Aarhus, der viser primitive stensatte Grave med et stort Gravudstyr af Kar og Skaale til de Madvarer, som den Døde fik med i Jorden. — Særdeles interessante er ogsaa Georg Galsters Afhandling om det Falskmøntnerværksted, som Marsk Stig og de Fredløse i nogle Aar drev paa Hjælm, og Chr. Ax. Jensens spændende Beretning om, hvorledes det lykkedes ham at finde, hvem der er Mester for et pragtfuldt Renaissanceskab, som Nationalmuseet har ejet i næsten 100 Aar. Han héd Brix Michgell Snedker og boede i Roskilde; i adskillige af Omegnens Kirker findes Arbejder af ham. — I Jørgen Orløks Afhandling om gammelt dansk Lertøj i Folkemuseet gives for første Gang en Oversigt over den primitive danske Pottemagerkunst fra Købstæder og Landsbyer. Her omtales ogsaa nogle morsomme Arbejder, som stammer fra Pottemagerslægten Lund i Holbæk. — Endelig giver Kai Uldall en interessant lille Redegørelse for, hvorledes Folkemuseet har begyndt at optage levende Billeder af gamle Fester, Skikke, Haandværkere i Arbejde o. m., for at det anskueligere kan bevares for Eftertiden.

Bogen er smukt udstyret i stort Format og rigt illustreret. Enhver historisk interesseret vil læse den med Glæde og Udbytte.

»Jyderupbogen«, red. og udg. af Bibliotekar P. Christoffersen, Jyderup. — Jyderup 1927.

I dette Hefte, som udkom ved Juletid, findes af historisk Stof en større Artikel af Redaktøren »Jyderup og Omegn i Tekst og Billeder«, hvori en Del nyt Stof af lokalhistorisk Værdi.

Thorkild Gravlund: **Herredsbogen: Sjælland.** Aschehoughs Forlag. Kbh. 1926. 158 Sider. Illustr. med Tegninger af Kr. Kongstad og Fotografier af Forf. — Kort over Herrederne.

I denne smukt udstyrede Bog, som afsluttedes nu i Vinter, forsøger Forf. at vise, hvorledes der »bag den administrative Herredsdeling ofte ligger en ældgammel Kulturdeling af

Oldtidsstammær«, hvor Konger og Høvdinge raadede over hver sit naturligt afgrænsede Omraade. Til Bevis gennemgaar han Herred for Herred den store Mængde Sagn, som er knyttet til de enkelte Lokalteter indenfor Herredsgrænsen. Vore Herreder er de sidste i Bogen, og her er nævnt en Vrimmel af mærkelige stedfæstede Minder.

Fortid og Nutid, Tidsskr. f. Kulturhistorie og Lokalhistorie, udg. af Dansk hist. Fællesforening. VI Bd. 5—8 H. — og VII Bd. 1. Hefte. Hagerups Forlag 1926—27—28.

Det første Hefte (220 Sider) indeholder af større Afhandlinger: Holger Hansen: Om Opbevaring og Ordning af Købstadarkiver. — Holger Hjelholt: Dansk Landbrugshistorie. — Dansk Folkemuseums Beretning for 1924—26. — Stednavneudvalgets Beretning 1923—26. — Ax. Linvald: Dansk Historieforskning gennem et halvt Aarhundrede. — Otto Smith: En Oversigt over de topografiske Kort- og Billedsamlinger. — Beretning fra Nationalmuseets II. Afd. 1922—24.

Det andet Hefte, som udkom nu i Foraaret (112 Sider), indeholder: S. Nygaard: »Anvisning til at drive historisk-topografiske Studier«, en meget værdifuld Afhandling for de mange, som sysler med lokalhistoriske Arbejder. — Holger Hansen: Lolland—Falsters Stiftsarkiv. — Henrik Larsen: Landmaalingen 1768—72. — Peder Eeg og Gunnar Knudsen: Stednavne paa Mols. — Desuden Foreningsmeddelelser og Anmeldelser.

— Som bekendt kan Medlemmer af de historiske Samfund abonnere paa Tidsskriftet til $\frac{1}{2}$ Pris (Kr. 2,50 aarlig) ved Henvendelse til Samfundets Sekretær.

De historiske Samfunds Aarbøger.

Til sidst vil jeg blot erindre om, at vore Medlemmer kan blive Subskribenter paa andre Samfunds Aarbøger til nedsat (ofte halv) Pris ved Henvendelse hertil.

Vi udveksler Aarbøger med de fleste historiske Samfund, og de Bøger, vi faar sendt fra dem, overgives efter et Aars Forløb til Holbæk Centralbibliotek, hvor de som vor Ejendom deponeres paa Læsesalen, men ikke udlaanes.

Albert Thomsen.

HISTORISK SAMFUND I 1927.

Aarsmødet

afholdtes Søndag den 20. Februar paa Hotel Isefjord i Holbæk. Det indledes med et Styrelsesmøde, ved hvilket Kredslæge J. S. Møller blev valgt til Formand og Forstander Povl Hansen til Næstformand. Derefter aflagde Sekretæren Beretning og gjorde Rede for Regnskabet. Det vedtoges at søge arrangeret en Sommerudflugt til Højby, Stenstrup og Nykøbing.

Fra Ejeren af den gamle Stubmølle i Søndersted forelaa Tilbud om at sælge den til H. S., men det vedtoges at svare, at man ikke kunde overtage Møllen til Fredning, men gerne vilde yde Støtte til en lokal Indsamling for dens Bevarelse.

Ved Generalforsamlingen bød den ny Formand Velkommen, hvorefter Sekretæren aflagde Beretning og Regnskab; begge Dele godkendtes. Formanden meddelte Resultatet af Afstemningen i 1926. Der var indkommet 117 Stemmesedler; valgt blev:

Højskoleforstander J. P. Jensen, Høng, med 97 St.

Dr. Tulinius, Snertinge, 88 St.

Frk. Signe Wiggers Hansen, Holbæk, 61 St.

Efter Tur afgik Forst. Povl Hansen, Vallekilde, Frøken Wiggers Hansen og Kommunalærer Thomsen. Generalforsamlingen indstillede dem til Genvalg. I Stedet for den ene Revisor, Hr. H. Bus, som rejste fra Amtet, valgtes Hr. Boghandler E. Henningsen, Holbæk.

Til sidst gav Sekretæren nogle Oplysninger om Sommerudflugten og om den nye Aarbog.

Ved det offentlige Møde Kl. 4½ holdt Arkivar Mag. Hans Ellekilde derefter et Foredrag om: Vore ældste Forfædres Gudsdyrkelse. Desværre var der kun mødt ca. 40 Tilhørere.

Efter Foredraget havde Redaktionsudvalget Møde for at bestemme Aarbogens Indhold.

Ved et Styrelsesmøde d. 19. Maj forhandlede om Programmet for Sommerudflugten og om Anbringelse af en Mindetavle paa Rødegaard ved Dragsholm (for Kapt. Robert Colnets raske Bedrift, som udførligt er skildret i Aarbogen her), og om Muligheden for paa en passende Maade at markere Beliggenheden af Kalundborg Slots Fundamenter. Sagerne udsattes til nærmere Undersøgelse.

Den 27. Maj var 3 af Styrelsens Medlemmer i Højby for at fastlægge Sommerudflugtens Enkeltheder sammen med Bestyrelsesmedlemmer fra »Højby Sogns historiske Samfund« og »Odsherreds Turistforening«.

* * *

Sommerudflugten

Søndag d. 26. Juni havde paa Grund af meget uheldigt Vejr vundet ringere Tilslutning end sædvanlig. Der var dog ca. 140 Deltagere, og det store Program gennemførtes i alle Enkeltheder. Fra Højby St. kørte Deltagerne i Privatbiler ud til **Stenstrup**, saa »Troldestuerne«, besøgte det udmærkede Museum under Ledelse af Stifteren, Hr. Laurids Jensen, og spiste Frokost i Forsamlingshuset, hvor en Del af Museets Dragter m. m. var udstillet. Her bød Formanden for Sognets hist. Samfund, Hr. Provst Christiansen, Velkommen, og Kredslæge Møller takkede for gæstfri Modtagelse og talte til Hæder og Ære for Museets dygtige og kyndige Leder, som derefter fortalte om sit Indsamlingsarbejde i Højby Sogn.

Fra Stenstrup kørte man saa tilbage til Højby og samledes i **Højby Kirke**. Her i denne skønne gamle Kirke talte Provst Christiansen om Kirkens Bygningshistorie, og Kredslæge Møller fortalte Sagnet om Hr. Ebbes Døtre, som er knyttet hertil.

Med Toget gik Turen til **Nykøbing**. I Nykøbings smukke og hyggelige Kirke holdt Sognepræsten, Pastor G. Knudsen en kort Tale om dens Historie gennem Tiderne. Derefter aflagde de fleste Deltagere Besøg i **Odsherreds Folkemuseum**. Dermed var Udflugten forbi. En Del togs hjem straks, men ca. 50 kørte ud til »Grønnehave« til den Fælles-spisning, som gerne danner Afslutningen paa vore Sommermøder.

*

D. 15. Dec. havde Styrelsen Møde i Holbæk. Sekretæren gav forskellige Oplysninger om Virksomheden, f. Eks. om et Besøg, han sammen med et andet Medlem af Styrelsen, Red. Kofod Larsen, havde aflagt i Søndersted i Anledning af Bestræbelserne for at faa Stubmøllen fredet, om Optælling af Stemmesedlerne for 1927, og om Dansk hist. Fællesforenings Aarsmøde d. 5. Decbr. i København, hvor han havde repræsenteret Styrelsen. Men især forhandlede der om Aarbogen for 1928, idet Kredslæge Møller, efter Opfordring fra Styrelsen, var indgaaet paa at lade sin nye Bog om Folkeskik og Folketro udgive af Historisk Samfund. Det bestemtes, at der i Aarene 1928—29—30 hvert Aar udsendes b a a d e en almindelig Aarbog (paa 60—70 S.) og en Tredjepart af den store Bog, og denne, som samlet bliver paa ca. 500 Sider, skal til Slut udgives som selvstændigt Værk i Boghandelen.

* * *

Afstemningen i 1927

gav til Resultat, at de tre Styrelsesmedlemmer, som var paa Omvalg, genvalgte; Forst. Povl Hansen med 61 Stemmer, Frk. Signe Wiggers Hansen og Kommunalærer Thomsen hver med 62 St.

Medlemstallet

var ved Aarets Begyndelse 1107 (Subskribenter medregnet). Der er udgaaet 61 som Følge af Død, Fraflytning eller Udmeldelse; omtrent som i de foregaaende Aar. Men der er kun indmeldt 20, saa Tallet er altsaa dalet til 1066. Det er vist første Gang i »Samfundets« Historie, at vi er gaaet ned i Medlemstal. Og da det altsaa er Indmeldelserne, der har svigtet, er det nødvendigt, at vi alle hjælpes ad med at skaffe nogle nye Medlemmer. Det skulde ikke være saa svært. Historisk Samfund er jo en Forening, som giver rigelig Valuta for Kontingentet.

Nationalmuseumsfondet.

Det her i Amtet indsamlede Beløb, som stadig henstaar i »Holbæk Amts Sparekasse«, er i 1927 vokset med 1082 Kr. i Renter til 21,525,85 Kr.

Til Aarbogen

modtager vi stadig mange gode Bidrag. I de kommende Aargange vil vi bringe Slutningen af Havearchitekt Tholles Afhandling om gamle Haver i Holbæk Amt, en Artikel af fhv. Pastor Tram i Ubby om General Bülow i Ubby Præstegaard, en Artikel, »Hvad Ole Kedelfører fortalte«, af Chr. Larsen, Bakkerup, en Afhandling af Aug. F. Schmidt om Sten i Holbæk Amt, til hvilke der knytter sig Sagn og Folketro; Fortsættelsen af J. P. Jensens Artikler om Amtets politiske Historie; en Artikel fra det gamle Nykøbing m. m.

*

Til Slut henviser vi til Omslagets sidste Side, hvor de af Hist. Samf. udgivne Skrifter findes anført. Som man vil se, har vi nedsat Prisen paa de 6 første Aargange til 50 Øre pr. Stk., fordi vi ligger med ret store Oplag af dem. Det er et meget fordelagtigt Tilbud til Medlemmer, som ikke har disse Bøger i Forvejen; der faas jo her 150 a 200 Sider interessant og værdifuld Læsning for en Halvtredsøre.

Til allersidst blot dette: Skaf os nye Medlemmer, saa Tilbagegangen i 1927 kan forvandles til Fremgang i 1928!

Albert Thomsen.

OVERSIGT OVER HISTORISK SAMFUNDS REGNSKAB FOR 1927

Indtægter:

Kassebeholdning fra 1926	Kr.	196,00
Renter paa Bankbøger	»	50,21
Tilskud fra Staten	»	300,00
» » Amtet	»	200,00
» » Sparekassen for Holbæk og Omegn	»	100,00
» » Holbæk Amts Sparekasse	»	200,00
» » Holbæk Byraad	»	50,00
Aarsbidrag fra Medlemmerne.....	»	3434,40
Indtægter ved Salg af Skrifter	»	190,28
Indtægter ved Sommermødet	»	155,20
		Kr. 4876,18

Udgifter:

Betalt a conto i Trykkeriet	Kr.	1450,00
Betalt Rest af Forfatter-Honorarer for 1926 ...	»	314,20
Clicheer og Tegninger	»	74,58
Forfatterhonorarer for Aarbogen	»	705,00
Aarbogens Udsendelse	»	539,18
Aarsmødet i Holbæk	»	146,34
Styrelsesmøder	»	43,89
Bogbinderen f. Aarbogen.....	»	192,75
Sommerudflugten	»	216,64
Sekretærens Honorar	»	300,00
» Rejseudlæg	»	16,20
» Telefonudgifter	»	75,12
Ekspeditionen	»	150,00
Korrespondance	»	73,50
Lagerlokale	»	103,00
Dansk historisk Fællesforening	»	78,30
Forskellige Udgifter	»	69,25
		Kr. 4547,95
Kassebeholdning pr. 31. Decbr.	»	328,23
		Kr. 4876,18

Revideret og godkendt pr. 1. Febr. 1928 af de to Revisorer,
Overpostbud A. Ringdal og Boghandler E. Henningsen.

FRA HOLBÆK AMT

HISTORISKE AARBØGER XXIII

UDGIVET AF

HISTORISK SAMFUND FOR HOLBÆK AMT

VI BINDS IV AARG.

1929

I KOMMISSION HOS P. HAASE & SØN
HOLBÆK AMTSTIDENDES BOGTRYKKERI

INDHOLD

	Side
Havearkitekt Johannes Tholle : De gamle Landsbyhaver, især i Hølbæk Amt (fortsat fra 1927):	
VII. Fra Sejerø og Samsø	5
VIII. Præmierede Husmandshavebrug	14
IX. I Mands Minde	21
X. Stilarter i Bondehaven	29
XI. Lokale Frugtsorter	33
Lidt om Haverne ved Folkehøjskolerne i Vallekilde og Høng:	
I. Povl Hansen: Ernst Trier og Haven ved Vallekilde Højskole	40
II. Jens Peter Jensen: Anders Jørgensen som Have- mand	48
Pastor G. Tram: Et Blad af Ubby Præstegaards Historie	51
Chr. Larsen: Hvad »Ole Kedelfører« fortalte	57
Karen Rasmussen: Hos Væverkonen	63
O. Lund: En 18 Maaneders Rejse med Sejlskib for 70 Aar siden. I.	69
Bøger	106
»Historisk Samfund« i 1928	112
Regnskabet for 1928	115

HISTORISK SAMFUNDS STYRELSE

Kredslæge **J. S. Møller**, Kalundborg, Formand; Højskoleforstander **Povl Hansen**, Vallekilde, Næstformand; Kommunalærer **Albert Thomsen**, Holbæk, Kasserer og Sekretær; Forstander **J. Nylev**, Ubby; Højskolelærer **J. P. Jensen**, Høng; Læge **E. Tulinius**, Snertinge; Redaktør **A. Kofod-Larsen**, Holbæk; Kommunalærer **Meyer**, Nykøbing, og Frk. **Signe Wiggers Hansen**, Holbæk.

Aarbogens Redaktionsudvalg: Kommunalærer **Thomsen**, Fmd., Kredslæge **Møller**, Forstander **Povl Hansen**, Forstander **Nylev**, Højskolelærer **J. P. Jensen**.

Sekretæren har Telf. Nr. 598, »Bjelkes Hus«, Holbæk.

Ekspeditionen af Aarbøgerne (Frk. **Signe Wiggers Hansen**) har Telf. Nr. 557.

DE GAMLE LANDSBYHAVER, ISÆR I HOLBÆK AMT

Af Havearkitekt **Johannes Tholle.**

(2den Del. Fortsat fra 1927 Pag. 180.)

VII. Fra Sejerø og Samsø.

Om Sejerø Havebrug skal der ikke siges meget, men een Ting har man paa Sejerø forstaaet at træffe Bestemmelser om fremfor nogen anden Del af vort Land, nemlig Havernes Beliggenhed. De fleste Steder i Landet har man lagt Bønderhaverne nord for Bygningen, og idet Stykket var relativt lille, fik en væsentlig Del deraf kun ringe Sol. Mange af Amtsbeskrivelserne fra c. 1830 indeholder Veklager over dette Forhold, der ikke er rettet ved Forordninger ved Udskiftningen; men paa Sejerø blev man klar over, at Havens Beliggenhed var af største Betydning. De Konditioner, paa hvilke Sejerø Bønder da faar deres Jord overladt ved Udskiftningen, indeholder derfor klogeligt nok et Punkt (9), der siger¹⁾, at:

»hvor Fogeden anviser Byggeplads, der er enhver forpligtet til at bygge, og der skal paases, at Haverne bliver lagt i Sønder.«

I Almindelighed har Samsingernes Havedyrkning faaet et vist heldigt Skær over sig, og man har bl. a. vidst, at man kun der kunde dyrke saa sensible Frugter som Morbær. Dette siges i hvert Fald

¹⁾ R. Nielsen: Sejerø Pag. 123.

paa Aarhuseggen; men at vore sydlige Øer ogsaa kan opvise Morbær dyrkning, endog til en vis Grad af Fuldkommenhed for enkelte Egnes Vedkommende (Ærø, Bornholm), er dog sikkert.

Som en Sjældenhed her i Landet, og vist kun ellers kendt fra et enkelt Sogn i Svendborg¹⁾ og Aalborg Amt, havde man i Fællesskabets Tid foruden almindeligt Jordfællesskab for Agerdyrkingen ogsaa et Fællesskab for Tiltrækning og Dyrkning af Kaalplanter. Der fortælles herom fra Nordby, hvor denne Fællesdyrkning fandt Sted, at²⁾

»i den er der et Torv, og paa dette er atter et stort Mastetræ rejst, en »Majstang«. Rundt om denne indtog Bedene til Kaalplanter noget nær hele Torvepladsen i gamle Dage, senere kun den Halvdel, der ligger vest for Hovedgaden. Hver Gaard havde Ret til et Bed paa Pladsen. Naar saa Kaalfrøet skulde saas, blev det tillyst, og hver Parthaver mødte paa en bestemt Dag med en Fjæl og en stærk Pæl for at hegne Pladsen. Ligeledes blev det tillyst, naar Planterne maatte tages op og Hegnet bortskaffes; var nogen forsømmelig med Lukkelsen, fik han en Bøde paa 4 Skilling, og brød han Gærdet, »før end af den menige Mand vedtaget«, kostede det en Skjæppe Byg til Byen.«

Om ogsaa andre Byer paa Samsø har haft Havebrug i Fællesskab, er ikke bekendt. Maaske har Ophevelsen af dette Fællesskab gjort, at man mistede Interessen ved Havedyrkingen, som ikke mere var en Pligt, i hvert Fald lyder Beretningerne fra c. 1800 ikke synderligt gunstige³⁾:

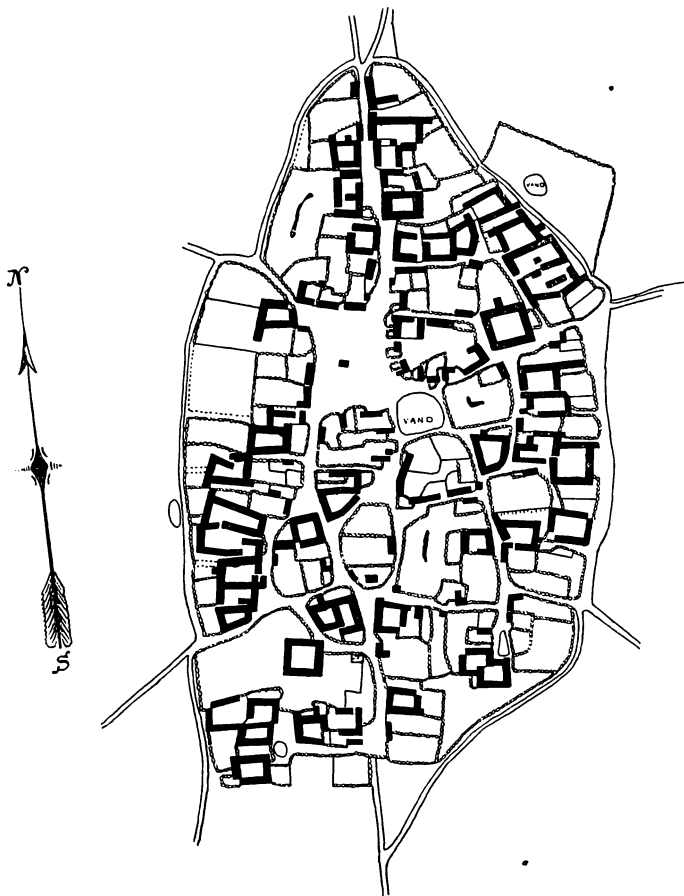
»Havedyrkingen har... været bedre før end nu, da den meget forsømmes. Grønkaal er det eneste de alvorligen lægge Vind paa, da stor Kaal med Mad og udblødt Flæsk, Gaase-

¹⁾ Se bl. a. Forf.s Artikel i »Aarsskrift for Svendborg Amts hist. Samfund«, XX Pag. 111—112.

²⁾ H. F. Føjlbjerg: Dansk Bondeliv, saaledes som det i Mands Minde førtes, navnlig i Vestjylland, 1898 Pag. 207.

³⁾ Vedel: Indenlandske Rejse ... 1799—1804.

kjød, er en af deres kjæreste Søndags-Retter om Vinteren. Humle kjøbes fra Flensborg og Fyen; at Humle kunde trives paa Samsø og dyrkes med megen Fordeel, derpaa kan jeg

Kort over Nordby paa Udskiftningstiden. (1812)

ikke tvivle, dersom blot ikke de gyselige Vinde om Foraaret, ja selv om Sommeren, knækkede Rankerne ... Kartoffler lægges kun af Gejstligheden ... den nuværende Forpagter paa Bisgaard har ladet opsætte 320 Favne enkelte Steengårder

med Jordvolde paa den indvendige Side og heplantet den med tyske Pile, [men] ... levende Gærder findes her ikke undtagen ved Hovedgaarden Brattingsborg, hvor Digerne er beplantede med tyske Pile ...«

Fra Halvtredserne lyder Beretningerne noget bedre, og det synes som om Havebruget nu naar noget op over det normale for Amtet, idet man særligt lægger Vægt paa Frugtavl. Senere er det jo bleven Kartoffler, Samsingerne er bleven bekendte for. Skildringen fra Halvtredserne og noget senere beretter¹⁾ :

Hos Bønderne dyrkes sædvanlig kun Kaal og de almindeligste Køkkenurter. Nogle gamle Frugthaver findes; Træerne er komne fra Fyn og Endelaveø, men her er Frugter, der er fremkomne af Kjerne, og der er flere ganske gode imellem dem. Det er mest tidligt moden Efteraarsfrugt som Birthe Raas Æble, et smukt gult med røde Striber, og Nøræble, gult med Vinsmag. Det sidste af disse fandtes engang paa Nordsiden af et Udhus. Agerupæblet er blegrødt og har Calvilleform; det er et stort og frugtbart, men ikke saa velsmagende som de to andre. En Bonde fra Agerup har fundet det som lille Træ i Bisgaard Overdrev.

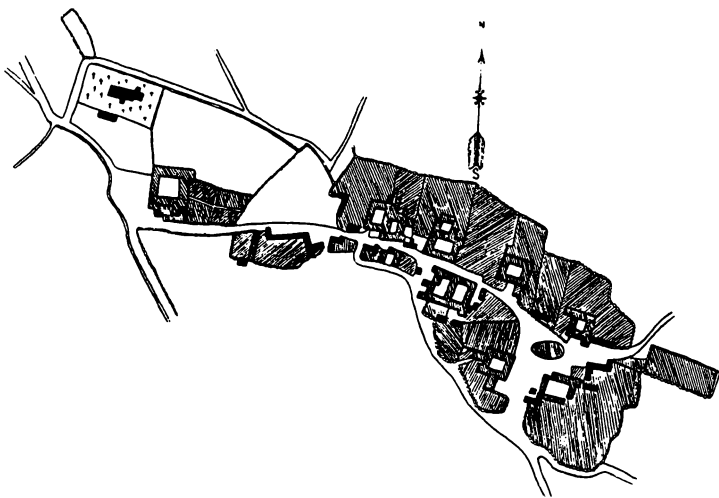
Af Pærer er der en Mængde forskellige Sukkerpærer, den gulbrune Lundpære og den fortrinlige, store lange gulgrønne Præstepære, som skal stamme fra Ærø (den findes ogsaa paa Als). Den er rigtbærende og fortrinlig til Tørring og Syltning; Bergamotter og gule Desmerpærer. Et Æble, der fandtes meget udbredt i Bønderhaverne, var »Ladefogedæblet«, det er meget frugtbart, men kun et Madæble. Træet er kjendeligt paa sine mange Udvæxter. Der findes mange af dem i enkelte Haver.

Af Blommær er der en, som kaldes Præsteblo m e, der skal være kommen fra Augustenborg. Den er rød og har Pæreform.

Af Valnødder findes der store gamle Eksemplarer, navnlig i Gaardene. Der er to Sorter, den bedste med bred oval

¹⁾ Efter Medd. fra Dr. Engbjerg, Samsø, og Redaktør Jørgen Sørensen, stds., optegnet i Stephan Nyelands efterl. Manuskript, Landbohøjskolens Bibliotek.

Frugt. Den mindre gode med spids Frugt. Det største Valnøddetræ er i Alstrup; det maaler i Omkreds 7'3". Det er 60' højt og Kronen breder over 280 Kv. Alen. Det er plantet først i 1800-Tallet. Et lidt mindre er i Besser, maaler 7' og er 25 Alen højt. Der er dejlige gamle Morbærtræer. De findes næsten i enhver Have af Betydning paa Sydsamsø. Et

Kort over Tranebjerg By (1793).

Ved hver Gaard en Have; flere er indhegnede med Stendiger.

af de største maaler i Omkreds 6' 6" ved Roden og deler sig i tre Hovedgrene. Et andet har kun een Stamme og er 6' 5" i Omkreds. De er begge i Østerby. I Besser er et, der maaler 6', og der er mange lignende. Det allerældste og største findes i Ørnslunds Have ved Brattingsborg; det har 4 Stammer hver paa 6'.

I en Have i Tranebjerg findes en Buxbom, der er 12' høj og meget forgrenet. Toppens Omfang er 25'. Den skal være plantet 1807 af jyske Soldater, der vare her i den engelske Krig.

Af ægte Kastanier er der kun tre. Det største i Haven paa Ørnslund maaler i Omkreds 8' 4" og Højden er 40'. De andre ere i Besser og Nordby Præstegaardshaver og ere ogsaa meget store.

Af Hestekastanier er her mange, flere af dem maale 7' i Omkreds. Læge Paludan har plantet flere 1840. Der er en Allé af Hestekastanier fra Brattingborg til Skoven.

Provst Fasting har plantet Robinia, uægte Acacia, i 1830, der maaler 7' i Omkreds.

Det største Pæretræ paa Samsø findes i en Have ved Permelille. Det maaler ved Roden 13'. I Stormen 1824 mistede det en Del af Kronen, men begyndte at voxte til paany og bærer atter megen Frugt. Dets Alder angives til 200 Aar. Et andet maaler 7' og antages at være 150 Aar gammelt. Dét har en Stamme paa 86'. Det findes i Haaremark. Et andet Pæretræ paa 200 Aar er 82" i Omkreds og har 20' til Kronen, i Østerby. Et andet sammesteds plantet 1812 er 5' 7" i Omkreds. Det er i Præstegaardshaven. Et stort Æbletræ, kaldet Prædikestolen, findes i Vadstrupgaards Have. Det maaler om Stammen 6' 6", som dog kun er mandshøj. De tykke Grene danne en Rundkreds.

Ørmslund Have ved Brattingsborg er næsten et Parkanlæg. I den er en Mængde gamle Træer. Den blev tildels omlagt og udvidet af Godsinspektør Kruse i 1850-Tallet og omtales senere.

I Brattingsborg Park findes den største Ahorn paa Øen, den er 6' i Omkreds, en Sølvpoppe er ca. 10' og en kanadisk Poppel, plantet 1844, som hele Anlægget, af Gaardejer Søren Jørgensen Poulsen; den er 40' høj og 8' i Omkreds.

En Eg kaldes Marsk Stigs Eg, den maaler i Omkreds 7' 4" og er 36' høj (saa den er ikke saa gammel). Den staar i en Have i Tranbjerg. Sagnet er dette om Træet, at da Marsk Stig havde udplyndret Brattingborg Slot, kørte han her forbi med Byttet paa Vejen ud til Hjortholm, og hans Kammertjener kastede da et Agern ind i Haven, hvoraf Egen fremkom.

Af enkelte Mænd, der har betydet noget særligt for Samsø-Havebruget, nævnes flere, saaledes:

Hans Christian Lips, Birkedommer 1755—80, boede i Tanderup, hvor han ejede en Bondegaard med en af ham plantet stor og smuk Have, mange Frugttræer og Frugtbuske foruden Plantagen af Hessel og Pil og skal efter gamle

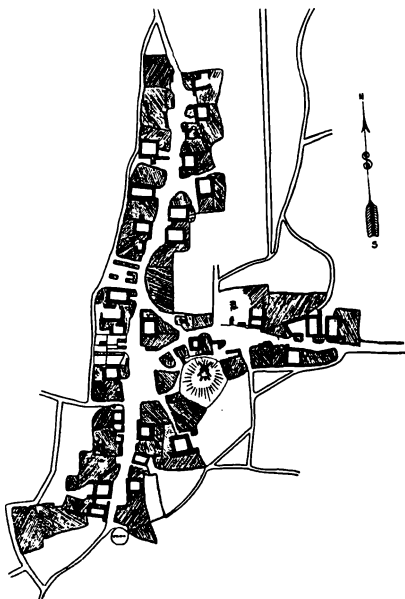
troværdige Mænds Udsagn have indført Kartoffler til Øen. Han fik Landhusholdningsselskabets Præmie, 50 Rdl., for Plantning af Pil til Karbaand samt den største Sølvmedaille for hans udmærkede Flid og Duelighed i nyttige Anlæg Landets Indbyggere til Exempel.

Gaardejer Morten Kjærulff i Stavns (1773—1831) ... anlagde en stor Frugthave og en Skovplantning paa en Skrænt ved Stavns Fjord samt Plantning paa en Udsigtshøj. Det eksisterer tildeels endnu.

Søren Jørgensen Poulsen, Østerby (1792—1891) viste stor Dygtighed baade som Land- og Have-mand. Han plantede en Masse Frugttræer og Skovtræer. 1814 begyndte han at indhegne og beplante 2 Tdr.

Land ved sin Gaard halvt med Frugttræer og halvt med Skovtræer. — Frugttræerne havde han tiltrukket af Kjerne. Foruden de, han selv udplantede, forærede han mange bort, endog i Tusindvis, ligesom han ogsaa gratis underviste Elever ved Plovst Flemmers Privatseminarium i Besser i Podning, Oculering og Plantning osv., i 1840 beplantede han en Banke paa 5 Tdr. Land, Bøgebjerg.

Niels Lunde Hadsteen var Sognepræst i Tranebjerg fra 1818—1858. Han virkede for Frugttræ- og Hegnplantning, især det sidste interesserede han sig meget for. Han plantede levende Hegn $\frac{1}{2}$ Fjerdingsvej ud. Han gav Exemplet, og mange fulgte ham.

Kort over Brundbjerg (1793).

Jonas Collin Fjelstrup, født 1826, Sognepræst i Koldby til 1896, var en ivrig Havedyrker. Præstegaardshaverne i Onsbjerg og Koldby ere for en stor Del anlagte af ham. I sine sidste Aar dyrkede han mest Meloner og Jordbær.

Jens Rasmussen Thunbo, der var Gaardejer i Onsbjerg, var meget virksom som Havedyrker. Han tiltrak Frugttræer af Frø i sine Planteskoler og forædlede dem selv. Haven ved hans Gaard Lundegaard er den største og den smukkeste Bondehave paa Samsø, med en Mængde Frugttræer, Frugtbuske og blomstrende Buske.

Jens Bønnesen, Husejer i Brunby, f. 1823, var Specialist i Beskjæring og Forædling af Frugttræer, hvortil han var meget søgt.

Niels Johan Wagtmann, Provst i Besser fra 1869—81, virkede meget for Træplantning og plantede selv 4 Tdr. Land ved sin Præstegaard. De staar i smuk og frodig Væxt. Det er dels Løv- og dels Naaletræer.

Hans William August Kruse, Godsinspektør for Grevskaftet Samsø 1840—82 har navnlig gjort sig fortjent ved Haveanlægget ved Ørnslund ved de mange sjældne Træer og Buske samt mægtige Stenpartier der.

Otto Emil Frederichsen, 1855—97 Forpagter paa Vadstrupgaard, har selv anlagt en meget stor og smuk Have. Han virkede som mangeaarig Formand for Samsø Landboforening meget for Frugtavl og Plantning over hele Øen o. s. v.

Med en saa anselig Række betydende Mænd, som saa med Interesse paa den hjemlige Syssel, som Havedyrkning repræsenterer, er det ikke underligt, om Havebruget paa Samsø kunde hæve sig ud over det sædvanlige for Amtet. Hertil bidrog yderligere et relativ mildt Klima, en god Jordbund og en af disse Aarsager økonomisk velstillet Befolkning. Det er da ikke underligt, naar Beretningen om Havebruget omkring 1880—1900 er ret oprørt i sine Vendinger og skildrer det lyst; ganske særligt det, der blev Samsøernes Speciale, nemlig Aspargesdyrkingen og Frugtavlens:

Med Hensyn til det økonomiske Havebrug indtager Aspargedyrkingen en fremragende Særstilling¹⁾, begunstiget af den lette Adgang til Tang. 1876 begyndte afdøde Lærer T. h. Michelsen i Koldby sit første større Anlæg af Asparges og solgte til Udførsel 1880. Hans Exempel er bleven efterfulgt af Flere. En Husmand J a c o b M a h l e r paa Koldby Mark har i 1882 anlagt 6—7 Skpr. Land med Aspargesbede, en anden, Gaardmand O l e M a d s e n i Lange-mark, noget lignende, og flere og flere ere i de sidste Aar fulgte efter, saa Asparges er bleven en temmelig betydelig Udførselsartikel fra Samsø og synes stadig at være i Tiltagen. Forsøgene med Tomatdyrkning og Cichoriedyrkning have været mindre heldige. Dyrkning af Ribs og Stikkelsbær er derimod tagen til, da det paa Bøndergaardene er bleven almindeligt at tilberede Syltetøj og navnlig Frugtvin til eget Brug.

Med Hensyn til Blomsterdyrkning er Interessen derfor i de senere Aar tiltaget blandt Bønderne; men Anlægene i Haverne er dog mangelfulde og vidne ikke om nogen stærk udviklet Skjønhedssans.

Frugtavlen er meget vigtig, og Frugtræer og Kjærner samt Podekviste ere komne fra Øerne Ærø, Endelave og navnlig Fyn.

Et betydeligt Opsving i Samsøes Frugtavl kan regnes fra Aaret 1876, da Samsø Landboforening begyndte at uddele forædlede Frugtræer fra det Kgl. danske Haveselskab. Nu begyndte de nyere bekendte Sorter at faa Indpas her paa Øen, ligesom ogsaa Sansen for Frugtrædyrkning derved blev mere levende, og der findes næppe nu nogen Bondehave, som ikke er beplantet med Frugtræer, saa tæt Pladsen tillader det. Der bliver nu hvert Aar i Samsø Landboforening solgt ved Auction flere Hundrede Frugtræer. I de sidste 20 Aar er der solgt en Del Frugt til Udførsel; men om den end tiltager noget, anvendes der dog meget i Hjemmene til Husholdningsbrug. Bønderne bruge mest at ovtørre Frugten og bruge den i Aarets Løb. Æbler mest som Grød og Suppe. Pærer mest som indbagt.

Om Ørnslund Have, der foran er nævnt et Par

¹⁾ Senere er der ogsaa ved Saltbæk Vig dyrket en hel Del Asparges.

Gange, fortælles der, at der i denne findes følgende sjældnere Træer¹⁾ :

Hængeask, Hængebøg, Hægebirk og en 10 Alen høj Enebær. En Ædelgran maaler 15 Alen i Højde og 68 Tommer i Rundmaal ved Roden. En Druehyld har mange Stammer og maaler 65 Tommer i Rundmaal. Et Tulipantræ, 20 Al. højt, maaler 56 Tom. ved Roden. En mægtig Rødtjørn, et Mispeltræ, en Samling Rhododendron, en Korkelm med mange Stammer, hvoraf den største er 100 Tom. i Omfang. Der er Ribes sanguineum, Wellingtoniana gigantea, store Plantaner og store Løvtræer.

Af de ubeboede Øer uden for Samsø Stavnsfjord har Kydholm Spor af tidligere Havebrug og om en frodig Vegetation og der fortælles derom fra c. 1900²⁾ :

Træerne og Buskvæksterne i de forhenværende Haver og paa den nu tilgroede Kirkegaard give den i Frastand et tiltrækkende Ydre. [Der] findes endnu Malva mochata og Stponaria officinalis samt vilde [forvildede] der. Æble- og Pæretræerne bære ofte rigelig Frugt. Lycium vulgare er forvildet der, og paa Kirkegaarden findes mange Aquilegia vulgaris ... Der er om Forsommeren helt hvidt af Saxifraga granulata ...

de blomstrer som Hylden, de forvildede Roser og Frugttræerne, til Minde over en Kultur, et Havebrug, som blev glemt.

VIII. Præmierede Husmandshavebrug i Tiden fra 1872—1894.

Det er uden Tvivl følt som et Savn, at Landhusholdningsselskabet holdt op med at præmiere gode og veldyrkede Haver, oog derved paa en Maade overlod Fremskridt paa Havebrugets Omraade til det frie, ikke særligt ihærdige Initiativ. Udviklingen gik

¹⁾ Efter Medd. fra Redaktør Jørgen Sørensen, Samsø, c. 1897. Stephan Vergelands efterl. Man.

²⁾ Efter Medd. fra H. C. Thomsen, stds. c. 1897, sammesteds.

ganske vist sin Gang alligevel, og der var jo ogsaa andre, der tog sig af Plantningssagen, saaledes Hedeselskabet, Landboforeningerne, Selskabet til Havedyrkningens Fremme o. s. fr.; men denne direkte Paaskønnelse og Belønning af Bestræbelser for at yde noget ud over det sædvanlige, maatte dog alligevel anses for at være den bedste Maade at fremme Sagen.

Ud fra disse eller lignende Forudsætninger bevilgede Regeringen i Aaret 1872—73 10,000 Rdl. til »ypperlig Dyrkning af Husmandslodder«, og af dette Beløb tilstodes der »Selskabet til Havedyrkningens Fremme« paa dennes Anmodning et Beløb af 1000 Rdl. aarlig, som kunde anvendes til »saadanne Husmænd, som have dyrket deres Lodder eller en Del af dem paa havemæssig Maade«¹⁾. I en Række Beretninger fra dette Selskab og dets Efterfølgere (»Det kgl. d. Haveselskab«) meddeles der Oplysninger om disse Præmiers Uddeling, til hvem, de uddeltes, og hvorfor Vedkommende fik den¹⁾. I disse (til Tider meget udførlige) Beretninger faar vi et glimrende Indtryk af, hvorledes Almuen tog paa Havesagen, hvad de flittige og driftige Mænd kunde faa ud af deres Lodder, og hvor nøjsomme og taknemmelige, de kunde være. De samme Navne gaar Gang paa Gang igen i Aarsberetningerne, idet det stedse er enkelte, der er gaaet foran og ved deres Eksempel har vist Vejen for de andre. Naar der i det følgende skal gives Uddrag af disse Beretninger, maa det dog stedse erindres, at de Haver, der beskrives, har ikke været Normen; tværtimod har de til enhver Tid raget op over det almindelige, og de har været de ypper-

¹⁾ Beretning om Uddeling af Præmier til Husmænd for havemæssig Dyrkning af deres Huslodder ...

ligste paa Egnen. Holder man dette for Øje, forstaar man, hvor ringe Havebruget (selv saa sent som i de nævnte Aar) har staaet i Amtet.

De første Præmier skulde være uddelt i Aaret 1872, og Kammerherre C. E. v. Deurs havde tilsagt sin Støtte derved; men af forskellige Aarsager kunde Uddelingen ikke finde Sted. Næste Aar gik det ikke bedre; først sent paa Aaret lykkedes det at finde en, der kunde paatage sig Uddelingen, nemlig Gods-ejer E. Holm paa Lærkenfeldt, — det var imidlertid allerede da alt for sent at uddele dem. Og tredie Aar gik det omtrent ligesaa, idet Forberedelserne tog saa lang Tid, at Bønderne ingen Præmier kunde faa, — mens de i Landets andre Amter allerede i tre Aar havde faaet Præmier. 1875 bliver derfor det første Aar, i hvilket der udbetales Præmier, og ved hvis Uddeling Godsejer E. Holm til Lærkenfeldt medvirkede. Om de præmierede siges der¹⁾:

Husmand Niels Pedersen, Havreholm, Asminderup, faar Diplom og 16 Kr. Hans Have, som er lidt over en Skp. Ld., er i over 20 Aar passet og plejet at hans Hustru, der ganske ene har kulegravet og anlagt den samt plantet alle Træer og Buske, saa at den i en vid Omkreds er noget enestaaende.

Husmand Christen Nielsen af Reerslev By ... Selskabets Diplom og 16 Kr. Han har kulegravet, drænet og gjødet sin Have af 1 Skp. Ld. Størrelse og hovedsagelig dyrket Kaal og Kjøkkenurter.

Husmand Lars Pedersen af Følleslev By ... Selskabets Diplom og 10 Kr. For mange Aar tilbage har han af Holbæk Amts økonomiske Selskab erholdt Præmie for Vinterafteners Anvendelse til Kurvefletning, Soldbinding og anden Vindskibeligthed, og nu har han tillige vist sin Flid ved at opdyrke 2½ Skp. Ld. af sin Fæstejord til en smuk og efter Omstændighederne indbringende Have.

¹⁾ Beretning om Uddeling af Præmier til Husmænd for havemæssig Dyrkning af deres Huslodder ...

Husmand og Træskomager Rasmus Sørensen af Gammelrand ... Selskabets Diplom og 10 Kr. Haven, 2 Skpr. Ld., er indhegnet med Sten og Pil, kulegravet, inddelt i tre Skifter og vel drevet efter en fornuftig Plan.

Husmand Herman Hansen store Grandløse ... 10 Kr. Hans Have, der er 5 Skpr. Ld. stor, var vel indhegnet og afgav et godt Bevis paa, hvilket Udbytte der kan haves af godt dyrkede Frugttræer.

Husmand Anders Rasmussen af Taaderup ... 10 Kr.

Husmand Jens Christian Nielsen af Lersløv Mark ... 5 Kr.

Husmand og Drejer Jens Nielsen af Tjørnelunde ... 5 Kr.

Husmand Lars Pedersen af Vørslev ... 5 Kr.

1876

Husmand Niels Christian Boesen af Kallundborg Lyng ... Selskabets Diplom for fortrinlig Dyrkning af Kjøkkenurter og Rodfrugter samt 20 Kr. Han lejede i 1874 ti Tønder Land af Kallundborg Lyng, daarlig og forsømt Jord, som han har opdyrket godt, og hvoraf 2 Tdr. L. ere indtagne til Havekultur, paa hvilke der dyrkes Runkelroer, Gulerødder og Kartofler af fortrinlig Kvalitet.

Husmand Peter Sørensen af Istebjerg By ... Selskabets Diplom for god Havedyrkning samt 15 Kr. Hans Have paa 1 Skp. L. var smukt og nydelig holdt, ligesom den fremhæves som et sjældent Exempel paa Orden samt paa Omhu og Tænkning ved Anlægget.

Husmand Niels Nielsen af Istebjerg By ... Selskabets Diplom for fortrinlig Dyrkning af Kjøkkenurter, Rodfrugter samt 10 Kr. Af sin Have paa ca. $\frac{1}{2}$ Td. Land sælger han aarlig mindst for 200 Kr. Havesager, deriblandt navnlig tidlig modne Kartofler.

Husmand Peter Jensen af Ubberup By ... konstig Gjødning til et Beløb af 10 Kr.

Husmand og Høker Jens Jensen af Tornved By ... og Husmand og Sadelmager L. H. Petersen af store Fuglede By og Sogn, hver 10 Kr.

1877

Forstander for Høng Højskole Anders Jørgensen, Finderup Sogn ... Selskabets Diplom og Sølvmedaille samt efter

nærmere Begjering Frugtræer og Buske m. m. for et Beløb af 20 Kr. Her er af Præmietageren, som er en Husmands-søn fra Fyn, givet et smukt og sjældent Bevis paa, hvortil Havekulturen kan bringes ved Indsigt og Ihærdighed. Haven, c. 1 Td. L., afgiver tilstrækkelig Affald til om Sommeren at holde 1 og om Vinteren 2 Køer foruden tilstrækkeligt af Kartoffler og andre Havesager til den store Husholdning, om Vinteren 30 og om Sommeren 10—15 Elever. Jævn-sides Højskolen har Forstanderen oprettet et lille Børnehjem for forældreløse og forsømte Børn, der have et godt Opholdssted og finde en gavnlig Beskæftigelse ved Havearbejdet.

Husmand Lars Pedersen af Følleslev By ... 10 Kr. Han blev i 1875 belønnet med et Diplom og 10 Kr., ligesom han af Holbæk Amts økonomiske Selskab tidligere har faaet Præmie for Vindskibelighed ved Kurvefletning osv. Nu blev han atter belønnet for den Fremgang, der var i hans Havedyrkning.

Husmand Peter Jensen af Asminderup By ... Selskabets Diplom for god Havedyrkning samt 10 Kr. I sin lille Have paa $\frac{1}{2}$ Skp. L. havde han dels plantet en Række Frugtræer, der stod ualmindelig godt, dels dyrket Kjøkkenurter, som vare af fortrinlig Beskaffenhed, ligesom han af sin Mark har benyttet $\frac{1}{2}$ Skp. L. til Avling af Gulerødder og Runkelroer.

Lærer A. Jørgensen, Vollerup By ... Selskabets Diplom for god Roedyrkning.

Husmand Peder Sørensen af Vidskinde ... 8 Kr.

Husmand Anders Jensen af Raklev ... 8 Kr.

Husmand Lars Jensen af Vollerup ... 8 Kr.

1878

Husmand Henrik Andersen, Melby, Præmie 30 Kr. og Diplom. Har $1\frac{1}{2}$ Skp. Land, hvoraf $\frac{3}{4}$ benyttes til Humle og Frugtræer, Resten Kjøkken- og Blomsterhave. Beskærer selv Træerne, har heri faaet Vejledning hos Gartneren paa Lerchenborg; Træerne vare mønsterværdig holdte. Hovedvægten er lagt paa Humleavl, som giver en Indtægt af 110—130 Kr. aarlig. Har selv opdyrket Haven, som for 10 Aar siden bestod af gamle Lergrave og Jordvolde, tildels bevoxede med Krat; hørte da tilfældig om Humleavlen paa

Fyn og anlagde ved Hjælp af en trykt Anvisning selv Humlehaven, der nu er beplantet med 400 kraftige Humleblokke. Haven er beliggende lige mod Syd og Humlen plantet i Rækker i Syd og Nord, hvorved det blev muligt at benytte den mellem Rækkerne liggende Jord til Kartoffler og Frugttræer. Indtægten maa i enhver Henseende anses tilfredsstillende, og det vilde være umuligt paa anden Maade at bringe saa meget ud af Lodden.

Husmand Rasmus Sørensen, Bregninge, Pr. 10 Kr.

Husmand Ole Chr. Nielsen, Bregninge. Pr. 10 Kr. Har 1½ Skp. Have, hvor der særlig dyrkes Hvidkaal, men tillige en Del Charlottes, Agurker, Selleri og Bladkaal, der give en Indtægt af 172 Kr.

1879

Husmand Lars Petersen, Føllesløv. Pr. 15 Kr. (præmieret i 1875).

Husmand Peder Sørensen, Vidskinde. Pr. 15 Kr. (præmieret i 1877).

Husmand Rasmus Sørensen, Bregninge. Pr. 10 Kr. (præmieret i 1875).

Fra Aaret 1880 foreligger der ingen Meddelelse om Præmier, hvad utvivlsomt er en Fejl, idet der i Beretningen nævnes, at Godsejer Holm-Lerkenfeldt ledede Bedømmelse i 78, 79 og 80. Fra 1881 og 82 foreligger der ej heller Beretninger om Præmieringer, skønt alle andre Amter har deltaget i saadanne, og først fra 1883 nævnes de igen med Godsejer Levigh, Algistrup pr. Jyderup, som den bedømmende Tillidsmand. I dette og de følgende Aar bliver Beretningerne mere omfattende og omstændelige, og i det følgende skal gives et Eksempel paa den højst præmierede Have:

Husmand Lars Pedersen, Føllesløv ... Præmie 10 Kr. og Diplom. Haven er 3 Skp. L., gruset og stenet med tyndt Muldlag. Omkring Haven Popler og Ligustrum Hække, paa to Sider af Vængen Stengjærde og Beplantning med Popler. For-

øvrigt Ligustrum Hække. Baade Have og Vænge er til Gavns rensed for Sten og Ukrudt samt mærglet af Manden og paa-kjørt med Trillebør i en Mangfoldighed af Læs, hentet temmelig langt fra Stedet. Stengærderne ere ogsaa eget Arbejde. Der er plantet en stor Mængde af forskellige gode Sorter Frugttræer; alle forædlede ved Podning og Okkulering, samt en Mængde Stikkelsbær, Ribs, Solbær og Hindbær. Endvidere en meget stor Fersken-Aprikos som Espalie og en Vinranke. Der dyrkes udelukkende og afvexlende alle Slags Køkkenurter og flere Sorter Kartoffler samt Jordbær, haade i Have og Vænge. Der anvendes Svinegødning, Aske og andet Affald afvexlende i Have og Vænge. Alt paa-køres med Trillebør. Der holdes kun Svin. I gunstige Aar er Udbyttet indtil 50 Tdr. Kartoffler samt en god Del Kaal, Gulerødder, Løg og andre Havesager. Der sælges stadig Kartoffler, Ribs, Stikkelsbær, Solbær og en Mængde Blommer samt anden god Frugt, mest paa Stedet til Smaafolk. I 1882 er solgt for 2 a 300 Kr. Desuden var forrige Aars Indtægt af 12 a 14 Bistader 70 Kr. Indtægten kan i gunstige Aar af Have og Vænge anslaaes til 3 a 400 Kr. Udgiften kan ikke beregnes, da alt Arbejde udføres og passes af Manden selv. Erholdt en Gang Præmie af Holbæk Amts økonomiske Selskab og 2 Gange af Haveselskabet. Det er en Fornøjelse at se, med hvilken usædvanlig og mønsterværdig Flid og Arbejdsomhed den lille Have og Jordlod er dyrket og passet. Den afgiver et enestaaende Exempel paa, hvad der kan bringes ud af en saadan veldyrket lille Frugthave og Jordlod.

Af de anførte Beretninger er der kun faa, der som en Beretning fra 1892 giver os et lille Indblik i Havens Anlægsform. Der er plantet Violer langs Gangene, der er et Lysthus og en Glaskuppel, Vildvin foruden Nytteurter og Buske. Sammenholder vi dette Billede med de omstaaende Planer, f. Eks. S. 172 (1927) af Almuehaveanlæg med snoede Gange og Blomstergrupper strøet ud over Plænen, og betragter vi desuden de Billeder af gamle Haver, som har kunnet skaffes her, faar vi Billedet af de gamle Bønderhaver, saaledes som de endnu kan findes i afsides

Egne, og saaledes som de har set ud for en Menne-skealder siden. Glanspunktet i den var den kviksølv-behandlede Syreballon, hvori Buksbomhækkene, Viol-kanterne og alle Almueblomsterne spejlede deres Yn-digheder, og hvori de fordobledes, — eller det var i stenrige Egne Stenhøjen («Stenbunken»), opbygget af et Sammensurium af mærkværdige Sten og For-steninger, der helst skulde være saa bizarre som mu-ligt, opstillede paa Højkant som Bjergtinder en mi-niature, rigtigt arrangeret for at skulle ses og nydes hver for sig. — ikke Planterne, men Stenene!

Om Havens Indhold skal der iøvrigt ikke her berettes mere, hvorimod der skal henvises til et ef-terfølgende Afsnit.

IX. I Mands Minde.

Om Haverne uden for Samsø er der for sidste Halvdel af forrige Aarhundredes Vedkommende for-talt hist og her i de tidligere Aarbøger. Torpelund Have omtales 1923 S. 146—47 med en Illustration fra c. 1850; Byhaverne fra 1860 er omtalt i 1910 S. 65—66 (Kallundborg); Knabstrup Have fra 1861 i Aarbogen 1909 S. 19 (Ill.) og Haven i Kvandløse fra 1850 i 1912 S. 29. Betydeligst af alle Skildringer fra Mands Minde er de af Karoline Graves samlede i »Ved Halleby Aa«, hvilke findes paa forskellige Steder i Bogen. En Afhandling om gammelt Have-brug hos Almuen vilde mangle et væsentligt Afsnit, om dette ikke medtoges, og det vil formentlig derfor være tilgivet, at det følgende er Gentagelser af no-get tidligere publiceret. En Undskyldning for det skal være denne, at det ikke i Bogen er samlet paa eet Sted saaledes som her, men ligesom gives stykkevis.

Haven var temmelig stor; der fandtes kun faa Frugttræer, men hvert Træ havde saa at sige sin Historie. Et Valnødde-træ, som stod midt i Haven, var lagt som Valnød samme Aar, som min ældste Søn blev født; det blev 16 Aar, før det bar Frugt. Der var ligeledes et Par Æbletræer og nogle Kirsebærtræer, som alle var opelskede ved at lægge Kærner i Jorden. Der var ogsaa en Del Blommetræer, men de bar aldrig. Særlig i Nærheden af Skovene var der en Mængde Blommer

S. Bay, fot. c. 1914.

Have ved en Gaard i Riis v. Faarevejle.

i Haverne. Man kendte dog hverken til synderlig Anvendelse af Blommer i Madlavningen eller til ret megen Brug af anden Frugt og Grøntsager i Husholdningen. I Haven dyrkedes af Urtesager Porre, Persille, Selleri, Timian (der brugtes til at komme i Ærter, i Svinefedt ved Afsmeltningen og i Blodpølser), fremdeles Løg, Grønkaal, Hvidkaal, Rødbeder og Gulerødder. Man havde Kommen til Ost og Sennop, som man selv malede i et Fød med Sennopslod.

I mange Landsbyer dyrkede man Lavendler og Roser. Af Lavendler og tørrede Rosenblade lavede man en god Lugtense; man kom det i en Flaske og kom Brændevin paa og brugte det til at stænke paa Tøjet. Tørrede Rosen-

blade og Lavendler lagdes ogsaa undertiden paa en Glød paa Bilæggeren for at give god Lugt i Stuen. Lavendler lagdes mellem Tøjet i Kister, Skuffer og Skabe.

Dobbelt Gyldenlak, som man forplantede ved Stik-

Citrongeranier.

linger, var meget almindelig. — Rista (Reseda) satte man megen Pris paa baade i Stue og Have. — Rød Pijon (Pæon) har været kendt blandt Almuesfolk langt tilbage; thi man har set den i gamle Haver, hvor der ellers næsten ingen Blomster var. — Pigernes Fornøjelse, der ogsaa var almindelig i gamle Haver, har lilla Blomster, der sidder samlede i en Klynge; den er vellugtende og blomstrer i Juni. — Judas Sølvpenge har ogsaa lilla Blomster, men de dufter ikke; naar Frøene er modne og taget af, bliver der en blank, rund Hinde tilbage paa Stilkene; man brugte dem til at sætte i Vaser blandt tørrede Græsarter. — Hvide Knablonster havde vi i mine Forældres Have; de var af Størrelse og Form som de syede Skjorteknapper, man den Gang brugte. — Tusindfryd eller Rød Knablonst (Bel-

lis) var ogsaa almindelig. — Jomfrufinger kaldte man en smuk, fleraarig Plante med lange, spidse Blade og røde Blomster op ad en Stængel (Gladiolus). — Jomfruen i det grønne er en etaarig Plante, hvis lille røde Blomst

Æblegeranie.

sidder helt nede mellem de grønne, fine Blade, der ligner Kamilleblomstens. — Risengryn kalder vi en Slags fleraarige Vækster, hvis smukke grønne Blade er stærkt udtungede, noget lignende Egeblade, men bredere; det er nok Blomsterknoppernes Form, der er Aarsag til Navnet. — Hjærtensfryd kalder man en stærktlugtende Urt, som ogsaa er kendt fra gamle Haver. — Sirenbusken kalder man Tysk Hyld. — Marieroser kaldte man en Slags Hyben, hvis Blade er meget vellugtende. — Guldregn har man før kaldt Vikketræer — efter Blomsternes Lighed med Vikkeblomster.

Sildegeranie hed en Stueblomst, vi havde i mit Hjem; dens Blade har en styg Lugt, som vel nok kan have lidt Lighed med Lugten af Spegesild; disse Geranier er meget almindelige endnu og dyrkes i Haverne, baade enkelte og dobbelte og i mange forskellige Farver; mens jeg var Barn,

kendte man dem kun enkelte, røde og hvide. — *Æblegeranie* ... *Rosengeranie* havde vi ligeledes i mit Hjem; den bærer ganske smaa røde Blomster; dens Lugt menes at have noget tilfælles med Rosenduft. — Af *Pelargonier*, der nu kendes i en Mængde Arter, har jeg i min Barndom kun kendt et Par Slags; den ene var med meget smaa Blomster, og Bladene var ligeledes smaa, men lugtede godt, hvilket ikke er Tilfældet med dem, man nu kender. — *Krist-Taarer* eller *Krist-Blodsdraaber* var Navnet paa *Fuksier*; jeg mindes kun een Slags, der nærmest lignede *Frilandsfuksier*.

I Haverne dyrkede man (til Lægedom) flere Slags stærkt lugtende Urter, som *Balsam*, *Mynte*, *Salvie*, *Kamilleblomst*, *Malurt* og *Ambra*, som man i tørret Tilstand havde i en Krydderpose, — i godt opvarmet Tilstand hjalp den mod Gigt, Hoved- og Tandpine. I Urtepotter dyrkede man *Sæppelfri*, der har lange, krumme, kødfulde Blade, i Kanterne besatte med smaa Pigge; disse Blade brugtes som Middel mod Brandsaar. — *Æblegeranie*, der ogsaa dyrkedes i Stuerne og havde en stærk æbleagtig Duft, tog man Blade af, knugede dem i Stykker og puttede dem i Øret mod Tandpine. — *Grønkaalsblade* mastes og brugtes som Trækplaster. — De hvide *Liljer*, man havde i Haverne, brugtes for daarlige Øjne.

Ogsaa vildtvoksende Urter (*Ukrudt*) tillagde man helbredende Virkning. Frø af *Malurt* tørrede man og kom i en Flaske med *Brændevin*, og dette betragtede man som en god *Mavebitter*. Ogsaa *Perikum* brugte man at sætte paa *Brændevin*, den gav *Brændevin* saadan en køn Farve. *Stolt Henrik* indeholder i sin Stilk en mælkeagtig Saft; naar den smøres bag Øret, virker den som *Flueplaster*; den brugtes mod Hoved- og Tandpine. En Art *Skræppeblade* lagdes paa Hovedet mod Hovedsmerter.

Krusemynte.

Hylde ns Blade og Blomster brugtes meget, hvorimod man ikke kendte til at udnytte Bærrene. Hyldeblade bankedes i

Regnfang.

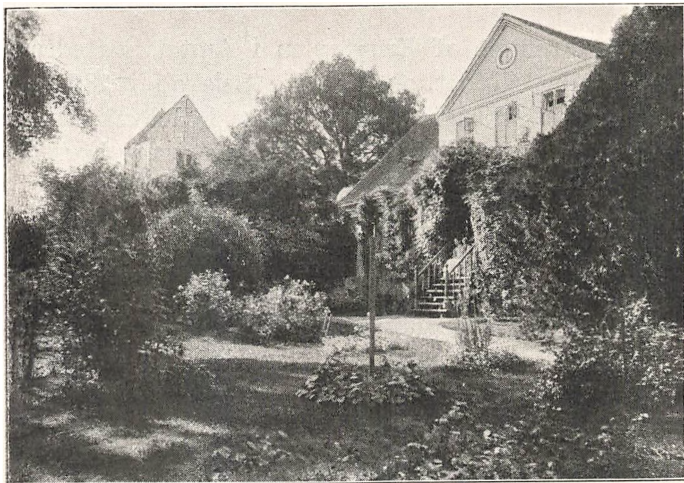
Gurglevand af mod Halslidelse. Afkog af en Art smaa gule Blomster, som gror paa mager, stenet Jord (Stenurter?), hjalp mod Blegstot hos unge Piger.

Mens disse anførte Bemærkninger dels angaar en enkelt Have, dels er af folkloristisk Art, skal i det følgende gengives nogle Bemærkninger om Amtets Havebrug, saaledes som de er fremsat af »Holbæk Amts økonomiske Selskab«s Tillidsmand i disse Sager, Pomologen C. Matthiessen, Gundsømagle, og saaledes som de mere sagligt maa fremtræde.

Det nævnte Selskab uddelte ligesom det foran nævnte gratis Frugttræer til Havedyrkere, og i Almindelighed blev disse Træer behandlet nogenlunde

Stykker og brugtes mod Bylder og Betændelse. Hyldeblomster indsamledes og tørredes, de anvendtes til Afkog mod Forkølelse. Hyldebark kogt i Fløde brugtes ogsaa som Lægemiddel. Vejrbblade (Vejbredblad) kunde mases og bruges mod Bylder og Betændelse; de kunde ogsaa hele om Natten, lægges paa rindende Øjne. Afkog af tørrede Kamilleblomster brugtes mod Forkølelse. Blade af Salviebusken pilledes af, tørredes til at lave

godt; men dog er efterhaanden en Del af Amtet mere end en anden Del blevet præget af Frugthaverne. Herom hedder det 1889, at i Henseende til Frugtavl kan man »saa nogenlunde dele Amtet i to Dele, en

S. Bay fot. (c. 1900).

Asnæs Præstegaards Have.

østlig og en vestlig, eller en Halvdel — den vestlige — hvor det staae sig meget tarveligt, og en anden — den østlige —, hvor Forholdene ere en Deel bedre. Grændsen vil omtrent være en Linie dragen fra Nord til Syd gennem Jyderup eller maaske lidt østligere, men i hvert Fald med en Svingning imod Øst hen omkring Mørkøveggen«, og fortsættes der:¹⁾

»Den vestlige Deel maa i Henseende til Sands for Plantning noget nær regnes til »de døde Pletter«, tarveligst forekom det mig at staae til i Byerne Vest og Nord for Tissø omtrent lige op til Sejresbugt. Her træffer man mange Huse, hvor Begrebet »Have« indskrænker sig til lidt Kaal og et

¹⁾ Beretninger fra Holbæk Amts økonomiske Selskab.

Par tarvelige Urtebede; er man kommen et Trin videre, findes et Par Blomme- eller Syltekirsebærtræer, hvis Udseende dog klart vidne om, at de høre ind under den yngste Generations Domæne ... I en af Haverne, temmelig højt beliggende over Havfladen i Odsherred saa jeg et af de sundeste og bedste M o r b æ r t r æ e r, jeg hidtil har seet.«

Til Fremme af Frugtavlen i Amtet stiftedes i Tilknytning til det økonomiske Selskab i 1899 en »Forening til Frugtavlens Fremme i Holbæk Amt«, og denne tog sig til Opgave foruden at være Formidler ved Uddeling af det kgl. Haveselskabs Frugttræer at udsende Vandrelærere og afholde korte Kursus i Beskæring etc. Et Kursus afholdtes da ogsaa c. 17., 18. og 19. Marts 1890, første Dag i Ny Sonnerupgaards Have, næste Dag i Toftholms Have og tredie Dag i Jyderup Præstegaardshave, til hvilke Kursus der havde meldt sig 31 Deltagere. I Forbindelse med Arbejdet for Udbredelse af Frugtavlen anlagdes Arbejdsanstaltens Have ved Holbæk, og var færdig 1892, og var da tilplantet med 300 Syltekirsebær, 500 Svedskeblommer m. m. Lærer Mathiesen rejste paa disse Tider rundt i Amtet og underviste her og der, hvem, der mødte frem. Der mødte ofte kun en enkelt Mand; men Plantningssagen skred dog fremad. 1894 kan der noteres at være plantet 6000 Frugttræer og 4400 Frugtbuske ved Abildgaard ved Svinninge, i og omkring Vallekilde Højskolehave 1700 Træer og saa videre rundt omkring. En paatænkt Udstilling af Frugt 1899 maatte dog opgives paa Grund af det daarlige Høstaar. Den samme Omstændighed bevirkede, at en paatænkt Indsamling af daarlig Frugt til Fabrikation af Most paa Holbæk Frugtvarefabrik (1901) løb ud i Sandet, og ved denne Tid (1902) ophører Beretningerne om denne Frugtavler-

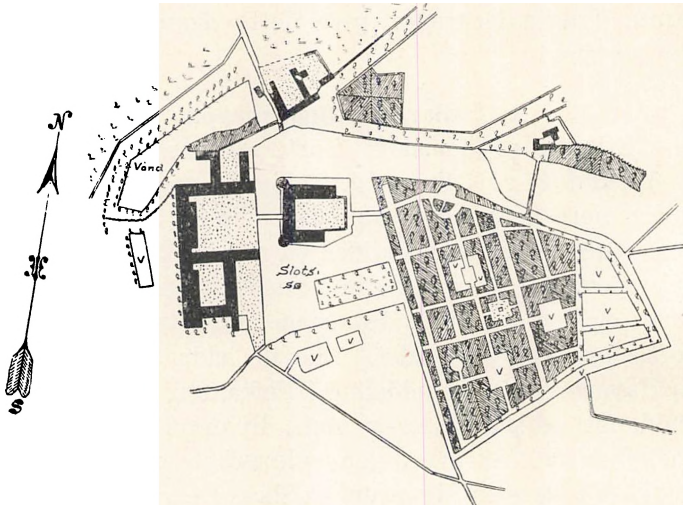
forening og det økonomiske Selskabs Arbejde for Havebruget, uden at det dog fremgaar af Beretningerne om den øvrige Virksomhed, hvorvidt dette Arbejde er ophørt fuldstændigt. I Krigstiden (1914—18) oprettedes en ny Frugtavlerforening, Danmarks Frugtavlerforening, som ogsaa fik Tag i Holbæk Amts Frugtavlerkredse, men dette Emne skal ikke her drøftes.

X. Stilarter i Bondehaven.

Ethvert af de ældre Kort, som er udfærdiget i Anledning af Markudskiftningen, tegnedes med langt mere Omhu end de senere Tidens. De er derfor uvurderlige Hjælpekilder til Studie af Havernes Tilstedeværelse, deres Form og endelig deres Anlægsform og Indhold, idet de ogsaa paa dette Omraade fortæller os et og andet. Alle de ældre Kort viser os Haverne med en Inddeling i Firkanter, naar nogen Inddeling overhovedet er vist. Ihvorvel en saadan Inddeling af Skraveringen udmærket godt kunde tænkes at være en Signatur, en Slags Dekoration, som Korttegneren selv havde funden paa, saa er der saa mange troværdige Vidnesbyrd om, at netop saadan var Haverne indtil Slutningen af 1700-Tallet anlagt. Den regelmæssige Inddeling i Kvadrater er saa gammel, som Haverne er det. Den har funden Vej fra Klosterhaver over Herregaards- og Byhaver til Præstegaardshaverne. Og fra Præstegaardshaverne har denne Firkantinddeling ogsaa vunden Indpas i Bønderhaverne, — det er dette, Kortene viser os. Saadan har man anlagt Haverne, hvor æstetiske Hensyn har været raadende, og nogen Metode har funden Indpas. Haven inddelt i saadanne Kvarterer var let at overskue, let at holde i Orden og har i Form-

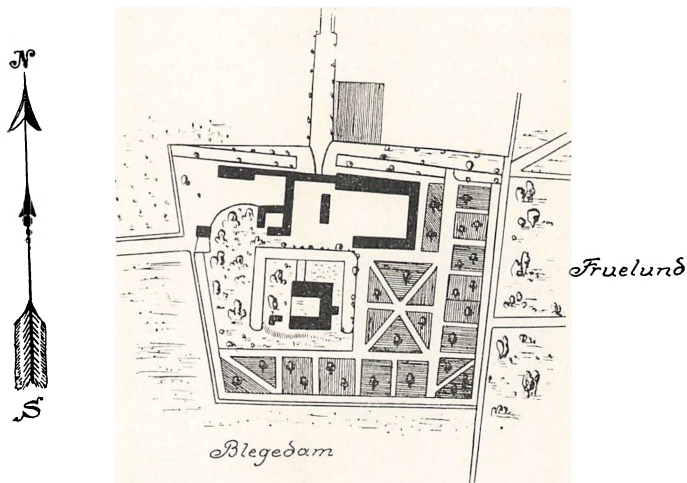
sprog vist en Plan, hvis Karakter man forstod. I Kvartererne kunde man, da det blev Mode, forme en Slags Vekseldrift i det Smaa.

Rimeligvis har endnu nogen Tid efter Udskiftningen denne Anlægsform været raadende, og bl. a.

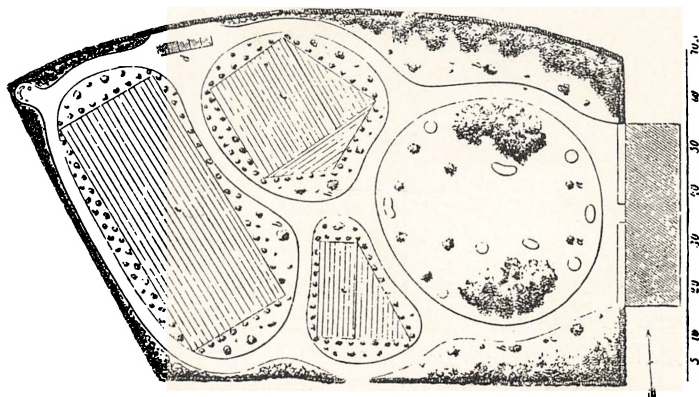
Haven ved Løvenborg (efter et Matrikelskort 1807.).

i Havebøgerne fra denne Tid ser vi, at man endnu hælder til det regelmæssige. Men med Landskabsstilens Indførelse i Landet fandt ogsaa denne Stilform Vej til Bondehaverne, — ligesom den regelmæssige Stil over Herregaardene og Præstegaardene. Den prægede hele forrige Aarhundredes Landsbyhaver lige fra Præstens og Proprietærens og til den fattigste Husmands. Buksbomhække og Lavendelhække krummede sig i Vrid og Bugter, Plænerne dannedes efter store Cirkelbuer, og i deres grønne Skød dryssedes »Bønnebede« og »Sneglemønstre«. Flere af de hos-

Haven ved Dragsholm (efter Matrikelskort fra 1793).

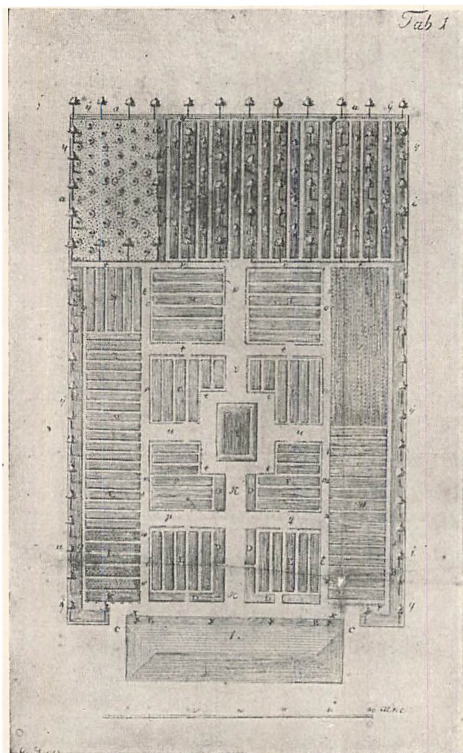
satte Planer og Billeder vidner om denne Periode, hvoraf vi først nu er ved at vokse ud, for atter at hellige os de regelmæssige Haver, hvis Anlægsform harmonerer saa godt med de smaa, regelmæssigt af-

Haveplan fra c. 1850.

skaarne Havearealer, en praktisk og enkel Inddeling og en hensigtsmæssig Udnyttelse.

Skønt Stilen jo i Hovedsagen er ens, og idet net-

Mansas Plan til Bondehave c. 1800.

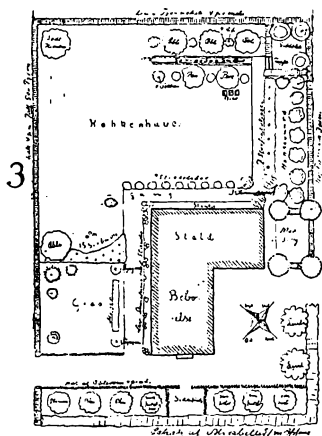
op Havebøger,
Mønsterhaver,
Konsulenter

og Gartnere alle, ubevidst eller bevidst, i een Samling arbejder paa at uniformere Haverne, lykkes dette vel aldrig helt, og endnu er der tilbage adskillige Egne, hvor det kan ses, at en bestemt Type paa Haveanlæg er raadende. Det stammer maa-

ske fra det Forbillede, man har haft i en nærliggende Herre-

gaardshave, Sognets Præstegaardshave, eller det kan være frembragt ved naturlige Ejendommeligheder paa Egnen, mange Sten, stærke Terrainforandringer, Læ eller Mangel paa Læ, — oftest er det dog frembragt derved, at den samme Mand har været alle

behjælpelig med at anlægge eller omlægge deres Haver, og gennem et langt, slidsomt og beskedent Liv har da denne Person formaaet at præge hele Egnens

Plan til Bondehave c. 1920.

Haver, som en Landsbyhaandværker kan præge Husene eller deres enkelte Dele. Disse Dialekter i Havernes Formsprog vilde det være interessant at faa opsamlet og fæstnet, inden det er for sent. Der skal her rettes en indtrængende Opfordring til saadanne Interesserede, som maatte have Lejlighed til at tage sig deraf, om at tage Rids af Haver af særlig Karakter paa deres Egn og at indsende saadanne til Samfundet, saa at Dialekten i Havernes Formsprog kan blive fastslaaet, sammenlignet og fremdraget. Adskillige af de foran nævnte Personers Virkeomraade er endnu til at finde, og deres Vidnesbyrd lever. Lad det særlige Hjemstavnspræg, som disse har faaet Lov at sætte, ogsaa i vor Aarbog faa sit Minde.

XI. Lokale Frugtsorter eller enkelte Træer.

Mens i det foregaaende der mest er nævnt, hvilke Blomster, Urter o. desl. der er dyrket i Haverne, er der i Hovedsagen kun for Samsøes Vedkommende nævnt om Frugttræer og Frugtsorter; men idet disse ikke alene indadtil, men ogsaa udadtil formaar at præge en Have adskilligt mere end de andre, idet de

jo baade rager højere op imod Himlen og breder sig saa meget, at de ganske kan dominere alt andet, og da endvidere Frugterne ofte kan være saa delikate og nu skattes betydeligt, og idet lokale Sorter, der maaske stammer fra et bestemt Træ, der endnu eksisterer, kan præge en hel Egn eller kan være bleven udbredt over det ganske Land, skal der her nævnes et og andet om de Frugttræsarter, som har hjemme i vort Amt.¹⁾

Arnakkeæble er en saadan lokal Frugtsort, der er kommen fra Arnakke Have. Modertræet har der haft en uheldig Plads tæt op ad Skoven, men har alligevel klaret sig godt. Æblet er et godt Æble, der dog kan have nogen uheldig Bismag. Det er meget holdbart.

Bjerreæble er saaet af Kærner i Bjerre ved Kallundborg og ligesom Svebølleæblet udplantet som smaa i Boelsmand Anders Jensens Have paa Svebølle Mark. Det er en fin Pyntefrugt med en sød, vinagtig Smag.

Ernst Trier har Modertræet staaende i Vallekilde Højskoles Have. Blandt en Række Vildstammer til Forædling fandt afdøde Ernst Trier en, som udmærkede sig ved et ædelt Ydre, hvorfor han bestemte, at den skulde forblive uforædlet. Træet stod en længere Aarrække, inden det begyndte at bære, men bragte saa dette smukke og ædle Æble, opkaldt efter Højskoleforstanderen.

Hermannsæble er kommen frem ganske tilfældigt, opvokset paa Murgrus i Distriktslæge Hermann Larsens Have i Kallundborg, paa Ruinerne af det gamle Slot. Træet er en 40 Aar gl. Frugten er en glimrende Pyntefrugt af en lidt syrlig Vinsmag med nogen Aroma og en gul Farvetone.

Knud Lunn er et af de største Æbler, man har. Modertræet staar som et henved 70-aarigt Træ i den saakaldte Forpagterhave ved Herregaarden Knabstrup, og det er opkaldt efter en Søn paa Gaarden. Dets Frugter er gode Køkkenfrugter.

Mikkel Peders Æble er rimeligvis en samsøesk Sort; den er meget udbredt paa Øen og trives der i enhver Jordbund. Det er en glimrende Bordfrugt.

¹⁾ C. Matthiessen: Dansk Frugt I—III.

Novemberæble (Hørbygaards) er tilfældigt kommen frem af Kærne i Hørbygaards Have lidt før Midten af forrige Aarhundrede; Træet fandtes i et Buskads. Det er en god Frugt, og Træet er haardført.

Knabstrup Pigeon er funden i Husmand Hans Larsens Have i Bankehusene ved Knabstrup Hovedgaard i 1884. Træet stod da som paa et Gærde, hvor det var udsat for alle Vinde, og det blev allerede den Gang anslaaet til at være c. 100 Aar, og det havde aldrig været podet. Kronen var høj og tæt og havde aldrig været beskaaret. Det faldt i en Storm i 1888. Dets Frugter var smaa, men havde en god Pigeonsmag, og podet paa andre Træer blev Frugterne større og bar allerede 3 Aar efter.

Snevre Guldreinet har sit Hjem i Snevre ved Knabstrup, hvor det i 1884 er fundet som uforædlet Frøtræ c. 25 Aar gl. Det er ogsaa en god Bordfrugt.

Skarridsøæble har Modertræet staaende i »Krudt-huset«s Have i Holmstrup Sogn, og det er lagt af Kærne 1872 af Husmand Lars Jensens Enke. Det er nu et stort Træ med en tyk Stamme og er meget rigtbærende. Kærnen stammer fra et Graastensæble, og Æblet minder da ogsaa meget om denne fornemme Moder.

Stenlilleæble er lagt af Kærne af en gammel Kone ved Navn Kirsten, som senere boede i Alderdomshjemmet. Træet er godt og vel 10 Aar gl. Frugten er god.

Søbjergæble er kommen af en Kærne, som Konkuktør H. Christensens Moder har lagt i en Urtepotte og senere plantede ud i Haven. Det er omved 30 Aar gl. og staar i Søbjerg By ved Skjellebjerg. Det er en meget smuk Frugt.

Tolsager Reinet stammer fra Tolsager i Asnæs Sogn.

Vallekildeæble har Modertræet staaende i et Vænge uden for Haven ved Vallekilde gamle Præstegaard. Det vides ikke, hvem der har plantet det, eller hvem der har tiltrukket det. Nu afdøde Provst Jensen ønskede Træet opkaldt, som det er blevet det. Det er en fin Frugt. Modertræet er vel en 75 Aar og har en smuk Krone.

Eriksholms Blomme stammer fra et Træ, der staar i Eriksholms Have ved Bramsnæs Vig. Det er espalieret og skal være lagt af Kærne af en tidligere Ejerinde af

Gaarden. Frugten ligner Washingtonblommen og er rimeligvis et Barn af denne. Det er meget rigtbærende.

Sort Bruskbær i Skamstrup Præstegaardshave er vistnok det ældste Kirsebærtræ, der eksisterer her i Landet. Det staar (eller næsten ligger) (se Illustration i Aarbogen 1927 S. 159) i Haven, og en af de store Grene støtter paa Jorden, mens andre er knækkede og forsvundne. Det er et rodægte Træ og har rimeligvis ligget saaledes i mangfoldige Aar. Sorten overgaas langt af andre Kirsebær, men har sin historiske og pomologiske Interesse.

Broget Hjerte bær er et Kirsebær, der stammer fra Starreklinte Skoles Have ved Jyderup. Det er en værdifuld, sildig moden Sort.

Svebølleæble er saæt af Kærne i Bjerre ligesom Bjerreæblet (se foran) og ligesom dette udplantet i Boelsmand Anders Jensens Have. Det er en god Frugt.

Faurboæble er lagt af Kærne i Faurbo Skoles Have i Snertinge Sogn først i 80erne af Lærerens Datter. Det er sikkert et Barn af Graastener og er et stort og smukt Æble.

I en enkelt af de gamle Bondehaver uden for Herregaardene, nemlig i Krohaven ved Bromølle, vokser den vidtberømte Bromølle-Taks, som ofte er omtalt¹⁾. Der er to, en stor og en mindre; men den største af dem er tillige den største Taks, som overhovedet findes i Danmark²⁾. I 1924 maalte den 11,9 m og havde i Brysthøjde et Stammeomfang af 282 cm. Den siges at være 500 Aar gl., uden at dette dog kan bevises, men Forskere, der har sammenlignet den med andre gamle Taks i Danmark, erklærer, at det meget vel kan tænkes, at denne gamle Plante har 500 Aar i sin Stamme.

At saavel enkelte Planter som Plantearter har

¹⁾ Aarbogen 1917—18, Pag. 189—190.

²⁾ Den kgl. Veterinær- og Landbohøjskoles Aarsskrift 1925, Pag. 186—191.

øvet deres Indflydelse paa Almuens overtroiske Forestillinger, Mundheld og Ordsprog, er velkendt. Der skal ikke her nærmere omtales dette, men henvises til Litteraturen herom¹⁾, deriblandt ikke mindst Aarbogen 1923 S. 201—205.

Ogsaa Dansk Folkemindesamling rummer adskillige Bidrag om dette Emne. Det fortæller saaledes (D. F. S. 1906/23 242) bl. a. om Spøgeri i de store Træer i Soderup Præstegaardshave, om en ryddet Hyld i P. Nielsens Have (1866), om Barselfeber foranlediget af Planter, om Præsten i Udby, der var bekendt for at kunne »mere end sit Fadervor«, og som kunde tumle Æbletyvene i sin Have (06/23 261) m. fl. Ligesaa har det udførlige Beretninger om Planterne i Almuemedicinens Tjeneste, ikke mindst de vilde Planter som Bukkeblad, Kabbeleje, Smørblomst, Kaprifolie m. fl. (06/23 238 m. fl.); men disse Emner hører ikke hjemme her.

Tilføjelser:

Efter Offentliggørelse af første Del af nærværende (1927) samt efter Færdiggørelsen af 2den Del er jeg, under fortsatte Undersøgelser over vort Lands Havedyrkning gennem vekslende Tider, kommen paa Spor efter flere Oplysninger om Havebruget paa Landet ogsaa i Holbæk Amt. Af de fremskaffede Oplysninger skal noteres følgende:

1. Af Genanter fra Dragsholm (1587—95) og Kallundborg Len (1581 og 1587) nævnes Humle¹⁾, nærmere bestemt for 1587 fra Dragsholm 5 Skippund og fra Kallundborg 4 Skippund²⁾, hvilket tyder paa en Del Humleavl ogsaa paa denne Egn.

¹⁾ Se bl. a. Graves og Ussing: Ved Halleby Aa, Pag. 233, Aarbogen 1912, Pag. 121, Orth: Danmarks Trylleformularer m. fl.

²⁾ Erslev: Danske Lehn og Lehnsmænd.

³⁾ Cancelliets Brevbøger.

2. Aar 1624 omtales Hegn om Frugthaver i Amtet³⁾.

3. Aar 1721 nævner Byloven for Nordby paa Samsø de interessante Bestemmelser (Stykke 20—22) om Plantebedet⁴⁾, som er omtalt foran S. 6.

4. ¹¹/₁₂ 1723 nævner et Testamente, at Renterne af Købmand P. Pedersens Legat paa 2000 Rdlr. skal gives de Fatige i Holbæk, »hvilke der imod bestrøe hans Grav hver Kirke-Dag med Urter og Blomster«.

5. ²⁴/₉ 1740 nævnes⁵⁾ det som en Ret for Degnen paa Sejerø »at nyde et Huus i Kirke-Byen til fri Beboelse, og fri for ald Afgift, med fornøden Platz til Kaal-Hauge og Rum til at sette en Koe ... Hvilket Huus tillige med Hauge-Gierdet, samtlige Bønder og Husmænd paa Sejerø, skulle hjælpe Skoleholderen med at holde vedlige.«

6. Da de af vekslende Regeringer udstedte Paabud, derunder de i Danske Lov III—13—18 optagne Bestemmelser om Plantning af Humle, Pil, Frugtræer etc. ikke blev efterkommet, udstedtes der under ¹⁸/₄ 1791 en Forordning om, at Bestemmelserne under nærmere Omstændigheder absolut skulde efterkommes i Københavns, Hørsholm, Frederiksborg og Kronborg Amter samt paa Kronens Gods i Odsherred⁶⁾. I Tilknytning til disse Bestemmelser anlagde den daværende Førster, senere Skovriders Petersen paa dette Gods en Frugttræplanteskole i Ullerup Skov, og han forsynede herfra Bønderne med de fornødne Træer, ligesom Træerne, efter at de var bleven plantet ud i Bønderhaverne, var under Tilsyn fra Godset⁷⁾. For 1792 antoges 2 Husmænd til Arbejdet med Frugttræerne, og for 1793 forelagdes en Beregning over Udgifterne vedrørende Tiltrækningen af Træer m. m. udvisende en Sum af 121 Rdlr. 71 Sk. Dette Beløb bevilgedes Skovrideren refunderet af Rentekammeret paa Amtmand Løvenskjolds anbefaling. De anførtes i Bilagene til Resolutionen, at der il Planteskolen hørte 12000 Kv.-Alen, og at der i denne var 11,000 Planter foruden 2000 podede Træer. Oplysninger om denne Planteskoles vi-

³⁾ Bjerger og Sjøgaard: Vider og Vedtægter I, 128 ff.

⁴⁾ Hofmann: Fundationer VIII, 688.

⁵⁾ Sammesteds VIII, 242.

⁶⁾ Se nærmere Forfatterens Artikel i »Fra Frederiksborg Amt« 1927.

⁷⁾ Rentekamm. kgl. Resol. Nr. 160 af ¹⁸/₄ 1794, Rigsarkivet.

dere Eksistens eller Virksomhedens Fortsættelse har ikke kunnet fremskaffes. Det skal tilføjes, at Forordningen af 1791 atter ophævedes i 1806, idet man formodentlig har forstaaet, at dens Gennemførelse var umulig. Og siden da er de den Dag i Dag eksisterende Bestemmelser om, at Bønderne aarligt skal plante et vist Antal Træer m. m., ganske gaaet i Glemmebogen. Friheden og det private Initiativ har afløst Tvang og Paabud, og under Frihed og med Lyst til Arbejdet er Havebruget vokset frem i en ganske anden Grad, end det var Tilfældet forhen.

7. En Forløber for denne under Punkt 6 nævnte Planteskole var den i 1775 ved Frederiksberg Slot oprettede Frugttræplantage, i hvis Reglement fra 1779 det fastsættes, at der fra denne skal uddeles Frugttræer til Bønderne i Københavns, Hørsholm, Kronborg og Frederiksborg Amter samt paa Kronens Gods i Odsherred. Disse Frugttræer skulde uddeles gratis til de udskiftede Bønder, og det anføres bl. a., at der i Aaret 1784 uddeltes 250 Frugttræer til Bønder i Ods Herred¹⁾.

Frederiksberg, den 8. November 1928.

Johannes Tholle.

¹⁾ Se nærmere: Bruun og Lange: Danmarks Havebrug og Gartneri; Rentekam. kgl. Resol. No. 56 af ¹⁴/₁₀, 1785 samt ²²/₁₀, 1786, No. 2 af ¹⁹/₁₀, 1793 m. fl.; Fonden AD USUS PUBLICUS I. 26 ff, 53 ff.

OM HAVERNE VED FOLKEHØJSKOLLERNE i VALLEKILDE OG HØNG

I. Frugthaven ved Vallekilde folkehøjskole.

Af højskoleforstander Povl Hansen.

År 1866 købte cand. theol. Ernst Trier en jordlod på ti tdr. ld. i Vallekilde for dér at opføre en selvstændig ny bygning til sin allerede påbegyndte højskolevirksomhed.

Ved højskolebygningen blev der i sommeren 1867 anlagt en have, mest beregnet til frugttræer.

Haveanlæg var på denne egn her lidet kendt blandt bønder den gang. Kun ved herregårde — f. ex. Dragsholm —, større ejendomme — f. ex. Rødegård eller præstegården i Vallekilde var både frugthave og gammel træplantning. Det samme kan også siges om degneboligen. Og måske et par enkelte af landsbyens gårde havde ganske enkelte frugttræer, men det var dog altsammen yderst ringe.

Heller ikke anden træplantning fandtes. Det betragtedes således som en sjældenhed, at der ved gården Egedal, hvorfra højskolens jord blev købt, fandtes en meget gammel og stor poppel. Traditionen fortæller, at der ellers i hele højskolens nærmeste omegn kun fandtes af træer en eneste hyldebusk. Først med Trier skifter alt dette karakter.

Overleveringen vil vide, at den unge forstander førte de første små planter til havens læbælte med sig i sin rejsetaske efter en foredragsrejse.

Disse planter, der bestod af allehånde danske løvtræer, blev nu stillet på plads. Det var flest elm, men ogsaa lind, birk, pyramidepoppe, sølvpoppe, kastanie, ask o. fl.

Trier var tidlig kommen i forbindelse med adskillige fremragende havemænd. Først og fremmest må her nævnes de senere landskendte frugttræavlere Peder Rasmussen i Rifsbjerg på Langeland og Thyge Hansen i Ferritslev på Fyn. Herovre fra fik han gode råd angående valget af frugtsorter til sin ny have. Disse sorter var foruden de gammelkendte gråsten, flaskeæbler og desl. en hel mængde nyopdukkende eller nyindførte såsom Cocks orange pipin, Cocks pomona, pigeon og mange andre.

Træerne grode fortrinlig til, og i alle de første år kendtes her ikke sygdomme; især viste Cocks orange pipin sig ualmindelig frugtbar, ligesom de også var særdeles velsmagende. De blev derfor Triers yndlingstræer.

Nu kom også pærerne med, og alt som årene gik, blev frugthaven bestandig udvidet, indtil den ompændte flere tdr. ld. Også udvalget af de forskellige sorter blev større og større. I hans senere leveår havde han således ikke mindre end 60 forskellige sorter pærer i sin store have. Han kendte hvert af sine hundreder af træer og vidste på en prik, hvad hvert af dem betød for avlen.

Blandt pærerne blev »Doienne de commis« hans yndlingsort.

Også en mindre planteskole voksede efterhånden frem.

Men alt dette var egentlig kun grundlaget eller forudsætningen. Det, han egentlig vilde, var at lære sine elever, hvad sådan en have med frugt og blom-

ster kunde få at betyde for et landbohjem. Frugthaven skulde »betale« sig, give godt overskud; men både den og blomsterne og prydplanterne skulde skabe hygge, skønhed og velvære om et hjem.

Dette blev det nu hans opgave at få eleverne til at forstå og fatte. Dag efter dag færdedes han med dem i haven, fortalte for dem, foreviste og tilskyndede dem på enhver måde til at indføre »haven« ved deres fremtidige hjem.

Flere, ja mange var de unge mænd, han fik over til Peder Rasmussen på Langeland eller andre lignende steder. Der kunde her nævnes navne som Peder Larsen i Skippinge, Frederik Larsen på Lammefjorden, Triers senere svigersøn Niels Hansen, men også adskillige andre på disse egne. Efter et sådant ophold kom de hjem og brød ny veje for havebruget på deres egn ikke alene ved selv at anlægge anselige haver ved eget bo, men måske fuldt så meget ved at hjælpe naboer og venner med at anlægge og passe lignende mindre eller større haver rundt omkring på egnen.

Trier var utrættelig med råd og dåd. Mangfoldige unge frugttræer vandrede fra hans planteskole ud i disse ny haver — som hyppigst vistnok gratis.

Og på samme måde med lætræer. Kom han på besøg hos naboer eller venner lidt længere ude, gled samtalen ofte hen på denne plantesag, og da fik Trier ikke ro, før han havde fået lov til at sende vedkommende nogle frugttræer som en prøve eller nogle lætræer til at bryde de skarpe vinde om hus og hjem. Forretningsmæssigt set bragte hele denne agitation udadtil kun tab; men dette pecuniære tab opvejedes for ham langt af den glæde, han fik ved at se, hvordan exemplet smittede; så rundt omkring

i den træløse egn fremkom der nu hegn og læ om gårde og huse, hvorimellem blomstrende frugttræer eller farvestrålende moden frugt tittede frem.

Hans indflydelse på dette område strakte sig vidt ud omkring, og mangan smuk bondehave i herred og amt her såvel som andet steds i landet skyldes direkte eller indirekte ham deres oprindelse. En tid var han meget stærkt optaget af spørgsmålet om læplantning. Efter adskillige forsøg kom han til det resultat, at havens læbælte skulde dannes udelukkende af frugttræer. Længst ude i vindsiden plantedes da høje, hårdføre pæretræer — især gråpærer, så kom en række ægte nøddebuske, derefter en række blommer — især reinecloder, og sluttelig længst inde mod haven en række ribs, der således sammen med de noget højere nøddebuske skulde danne det nødvendige underlæ, mens de højere frugttræer sørgede for overlæ.

Omkring højskolens have står disse læbælter endnu og løser på en fortrinlig måde deres opgave inden for tjørnehegnet.

Også »levende hegn« om marker og skifter havde i ham en ven, der var utrættelig i at virke for deres udbredelse. Hvad endnu let kan ses i den nærmeste omegn.

En særlig glæde var det ham, da han i 1880 fik lov at lede anlægget af den store, ny frugthave på gården Svendsbjærg, som hans svoger og medarbejder i højskolegerningen Poul Sams det år havde købt. Denne have har nu i årenes løb vokset sig op til en seværdighed med sit rige udvalg af frugtsorter og sin store frugtavl.

Men lidt efter lidt mældte sig nu det spørgsmål: hvad skal der gøres med al den frugt, træ-

frugt og bærfrugt? Hvad Trier selv angik, da kunde der jo omsættes betydelige mængder i skolens store husholdning; og dér blev der heller ikke sparet derpå. Men da avlen løb op i adskillige titusinder af pund, blev spørgsmålet alligevel påtrængende. Ovre på Fyn havde man forsøgt at løse det ved en udførselsforening. Denne forening mældte man sig da også ind i her fra denne egn; men den fik dog aldrig større betydning; men nu gik man på Fyn over til at lave en aktiekonserverfabrik, der så skulde aftage al den overflødige avl.

Dette måtte også kunde anvendes herovre.

I det hele var Holbæk amt blandt de amter, der brød vej for sammenslutningstanken blandt den danske landbostand. Og skal man nævne nogen enkeltmand, som her trak det store læs, da må det sikkert blive Poul Sams på Svendsbjærg, og det hvad enten det gjaldt mejeri eller slagteri (andels-), men dog særlig det sidstnævnte, hvis tidlige og smukke fremkomst er hans værk mer end nogen anden enkeltmands.

Denne mand var det, som nu lagde sig i selen for også at rejse en sammenslutning om en frugt-vare-fabrik for Holbæk amt. Det viste sig dog, at på »andele« kunde den ikke rejses. Det måtte da ske på aktier.

Trier stod måske bagved, i hvert fald støttede han planen af al sin magt og satte selv ikke så små summer i foretagendet.

Men hele denne virksomhed var jo især den gang endnu ny og ukendt. Fabrikken blev rejst i Holbæk, men aktieselskabet, der jo ikke her som på mejeriets og slagteriets område havde praktisk kendskab til arbejdet, kom her lige fra begyndelsen i store

vanskeligheder. Det viste sig efterhånden, at de antagne ledere på ingen måde var deres pladser voksne. Den store sammenslutning af private koncernesfabrikker spændte desuden ben for den ny virksomhed, hvor de kunde.

Da varerne endelig var blevne lagrede til salg, kom det for dagen, at de var ringe og dårligt lavede. Fabrikken tabte sin kundekreds, og foretagendet måtte til sidst gives op med betydelige tab, navnlig for dem, der havde rejst det.

Imidlertid lykkedes det for Trier især ved sin svigersøns og avlsbestyrers Niels Hansens hjælp at oparbejde et betydeligt frugtsalg ved at gå uden om mellemhandlerne og afsætte den ofte store frugtavl direkte til familier, navnlig i hovedstaden. Ved de store årlige frugtudstillinger i København og anden steds hævdede den smukke frugt sig en fortrinlig plads. Og fra sådanne lejligheder indgik gode bestillinger, så frugthavens rentabilitet stadig kunde opretholdes trods ny vanskeligheder.

Iblandt disse vanskeligheder må især nævnes de sygdomme, som altid følger en stærkt fremdreven kultur i hælene.

Frugtræerne blev syge, frugten angrebes af de mange fjender, som optræder i form af svampe, insekter og lign. Her viste det sig, at flere af de bedste og mest lovende af de indførte og mere kælne frugtsorter, som i den første tid havde givet de bedste løfter, her led store nederlag, trods de iværksatte forebyggelsesmidler, f. ex. oversprøjtning med bordeauxvæske og lign.

Det gjaldt om at se sig om efter stærkere og mere hårdføre sorter.

Selv gjorde Trier mange forsøg på at fremelske

sådanne ny sorter. Æblekærner blev lagt; og uden podning fik disse unge planter lov til at vokse frem til at bære. Men bestandig blev det kun til vilde æbler. Som bekendt er det ikke et af tusinde sådanne træer, der kommer til at bære spiseværdig frugt.

Men en ganske enkelt gang kan det lykkes. Da kan der pludselig af sådan en kærne fremkomme en ædel frugt, men da altid en helt ny og hidtil ukendt.

En eneste gang lykkedes dette for Trier. Et lille æbletræ i hans planteskole viser sig en skønne sommerdag med en pragtfuldt strålende frugt. Denne, der var af middelstørrelse — lidt aflang, fremtrådte med en mørk camoisinrød farve paa den ene side og en ligeså pragtfuld orangegul på den anden.

Den ny frugt blev henlagt for at prøves; den viste sig at være spisemoden til jul, men holdt sig desuagtet frisk og fyldig til helt hen i april måned.

Det lille træ blev nu plantet ud i skolens frugthave og blev nogle år senere af frugtavlskonsulent Mathiesen anerkendt som værdig til at indskrives blandt de anerkendte frugtstammer. Frugttræet hedder nu i Danmarks pomologi »Triers æblet fra Vallekilde«.

Dette træ, der endnu fremdeles indtager sin plads i højskolens have, har efterhånden nået en betydelig størrelse; det er overordentlig frugtbart, og den skønne, farvestrålende frugt er meget velsmagende.

Ved udstillingen i Nykøbing 1925 nåede den frem til førstepladsen, til højeste anerkendelse. Men Triersæblet fra Vallekilde repræsenteres ikke længer af dette træ alene, mangfoldige podede kviste er blev-

en indpodet i andre træer, så det har nu mange døtre rundt omkring hos skolens venner og kendinge.

Efter højskoleforstander Ernst Triers død, der indtraf allerede 1893, har højskolens have været drevet af hans svigersøn, avlsbruger Niels Hansen.

Af stor og afgørende betydning har Ernst Triers foregangsvirksomhed også på dette enkelte område været for egn og amt og endnu videre ud.

Ja, der kunde endnu være adskilligt at bemærke angående havesag og frugtavl i disse egne, bl. and. om den store frugttræplantage i Svinninge, anlagt af Poul Sams' gode kending, gartner Rasmussen. Den var særlig bygget på fremavl af det særdeles frugtbare engelske æble cellini; men desværre, det viste sig hurtigt, at ingen frugtsort havde så liden modstandskraft mod svampeangreb som celliniæblet. Mangfoldige af træerne blev ødelagt, og foretagendet kom således ingeniende til at svare til forventningerne.

II. Anders Jørgensen, Høng Højskole, som Havemand.

Af Højskolelærer Jens Peter Jensen.

Da denne fynske Husmandssøn (1839—1915), som fra 1872 til sin Død var Højskoleforstander i Høng, i Aaret 1900 udsendte 5te Udgave af »Den lille Husmandsbog«, bemærkede han i Forordet, at han som ganske ung Mand (19 Aar gl.) kom over til Højskoleforstander Stephansen, Holstejnsminde, og hvordan denne hjertevarme Børneven og Ungdomsvejleder tog imod ham paa bedste Maade. »Han tog mig venlig ved Haanden«, fortæller Anders Jørgensen, »og hjalp mig særlig til Rette i de 12 Aar, det forundtes os at leve sammen. Og iblandt de mange gode Laan, som han — aandelig talt — ydede mig Tid efter anden, og som det er og skal vedblive at være mig en Glæde at kunne betale igen Tid efter anden, saalænge det forundes mig at leve hernede — var ogsaa det Laan, der har givet mig Lyst og Mod til at skrive denne lille Bog.

»Gamle Stephansen« nødte mig nemlig til at forestaa og lede sit store Havebrug, uagtet jeg aldrig tidligere havde syslet med den Slags Arbejder og altsaa fuldstændig manglede Kendskab hertil. Og da det derfor efter et Aars famlende Prøve blev mig klart, at jeg langt fra kunde faa saa meget ud af de — flere Tdr. Land — store Haveanlæg, som der

maatte og kunde udvindes deraf under en kyndig Ledelse, og jeg saa beklagede mig herover samt bad ham søge sig en Mand, der bedre end jeg magtede denne Gerning, saa svarede han mig blot paa sin venlige, milde Maade: »Ja, men naar jeg lægger Jord til, saa kan Du da vel sagtens lægge Hoved til!«

Og saa lod han mig famle videre fremad. Men uden denne Famlen i de unge Dage havde jeg vistnok aldrig faaet Have- og Landbruget saa kært, som det nu er bleven mig. Derfor: Næst Gud, der saa øjensynlig førte mig over til gamle Stephansen, skylder jeg denne min faderlige Ven og Velgører hjertelig Tak saavel for hans Hjælp og Overbærenhed med min »Prøven til« som og for al hans øvrige Godhed imod mig.«

Anders Jørgensen blev en Haveven og Trælsker som faa. Han viste straks, da han blev Højskoleforstander i Høng 1872, at en Have ret var hans Tumbleplads i Fritiden, og i Løbet af 15 Aar var der vokset frem omkring Højskolen en Have med et stort og smukt Læbælte, som vakte alle Tilrejsendes Opmærksomhed. Stadig forøgede han sit Haveareal ved Tiløb af Jord, og igennem dette sit Havearbejde var det, han øjnede et Maal for Danmarks Husmandsstand. 1881 udsendte han 1ste Udgave af sin Bog: »Kortfattet Vejledning til Huslodders Dyrkning«, der i Løbet af 19 Aar udkom i 5 Oplag — stadig med forøget Sidetal, saa sidste Oplag var en Bog paa 256 Sider. Bogen kaldte han i Almindelighed for »Den lille Husmandsbog«. Afsnittet om Haven blev for hvert nyt Oplag fyldigere, saa det i sidste Udgave fyldte mange Sider. Herude i Vestsjælland var det den Gang sparsomt med levende Hegn omkring Haver og Hjem; men Anders Jørgensen fik paa sin Høj-

skole vakt Sansen hos mange for at plante. Hans store Have ved Højskolen blev berømt i mange Miles Omkreds for det gode økonomiske Udbytte, den gav, for det udmærkede Læbælte, der her var plantet, og for alle de sjældne Træer, Buske og andre Haveplanter, der her fandtes. Anders Jørgensen begyndte fra Midten af 80'erne, 2 Timer om Ugen, at fortælle sine Elever om, hvordan en Have og et mindre Jordbrug bedst burde drives. Og disse 2 ugentlige Timer var hans Elever i Almindelighed stærkt begejstret for. Mange fik her Sans for Træplantning og Havens Pleje. Og fra Anders Jørgensens Planteskole i Høng udgik med Tiden mange Læs Træplanter til Hjem i Omegnen og mere fjerntboende, der søgte Jørgensen om Raad og Vejledning. Nu er Høng By med sine 1200 Indbyggere en af de trægigste Landsbyer, vi har, forsynet med mange store Haver. Rundt om i Landet, men særlig i Holbæk Amt, vil der findes Hjem, hvor Anders' Paavirkning vil kunne spores i Form af gode Læplantninger og velpassede Haver — udført efter hans praktiske Anvisninger. I mange Aar var han en flittig Foredragsholder, der særlig i sin Ferietid rejste omkring i Landet og holdt mange Foredrag om Havebrug og Huslodders Dyrkning, og det var jo ogsaa ham, der først af alle fremkom med Tanken om at faa Husmænd ud paa Rejser, for at de kunde faa Lejlighed til at se veldrevne Smaabrug og ikke mindst veldyrkede og velindrettede Haver.

ET BLAD AF UBBY PRÆSTEGAARDS SAGA

Ved Pastor G. Tram.

Ubbey¹⁾ Præstegaard brændte 1641. Det meste af den derefter opbyggede Gaard er forlængst nedreven og erstattet med nyt. Indtil Sommeren 1927 stod dog endnu en Stump af den gamle Nordlænge, i hvilken Præstens Bolig var, og endnu et Aar Østlængen, som var sat i Forbindelse med Nordlængen. Østlængen afgiver nu midlertidig Bolig for Præsten. Naar han kan flytte ind i dét hovedsagelig nye Stuehus, som er under Opførelse, nedrives ogsaa Østlængen, og et nyt Hus (Udhus til Præsteboligen) vil blive opført i dens Sted. Efter al Sandsynlighed er det meste af denne Østlænge en Del af den i Midten af 17de Aarhundrede opførte Gaard, dog med senere Udvidelser og Istandsættelser.

Denne Østlænge har 1856—1865 afgivet Bolig for Vilhelm Beck og hans Familie, medens han var Kapellan hos sin Fader. Dette er velkendt af mange.

Derimod er det mindre kendt, at samme Østlænge af Ubbey Præstegaard i 14 Aar har været Hjemsted for Sejrherrén fra Fredericia, General F. R. H. Bülow og hans Familie. Derom fortæller jeg her, hvad jeg har kunnet faa oplyst.

Noget af det første, som henlede min Op-

¹⁾ Navnet skrives forskelligt: Udby, Uby og Ubbey. Den sidste Form er den senest fremkomne.

mærksomhed paa Bülow's Forbindelse med Ubby Præstegaard, var, at Bülow's Navn fandtes indridset i flere af Ruderne i omskrevne Østlænge. Paa en

Ubby Præstegaards Stuehuse i 1926, sete fra Nordsiden.

af Ruderne mod Øst, hvor der er Jernstænger for Vinduerne, fandtes indridset følgende:

»Quell' amour dans tes bras. F. R. Bülow.«

(Dansk: »Hvilken Elskov i dine Arme«.)

Ruden var grøn af Ælde og er bleven slaaet itu og fornyet, uden at jeg har lagt Mærke til det. [Var den bevaret, havde den mulig været en Lækerbidsken for en eller anden Samler.]

Ved Undersøgelse af Kirkebøgerne viste det sig, at $\frac{3}{10}$ 1813 viedes i Ubby Kirke Premierlieutenant ved 2. jyske Infanteriregiment Fredericia Rubeck van Bülow og Jomfru Henriette Bertine Dame i Ubby Præstegaard. Begge angives at være 22 Aar.

Endvidere oplyste Sognets Kirkebøger, at der

for dette Ægtepar i Ubby Præstegaard fødtes 4 Børn, hvis Fødselsdag og Navn følger:

$^{20}/_4$ 1814 Elise Henriette Marie Bülow.

$^{20}/_1$ 1816 Nathalie Louise Carolina Bülow. Faderen var nu bleven Kaptajn.

$^{4}/_2$ 1821 Friederich Christian Rubeck Bülow.

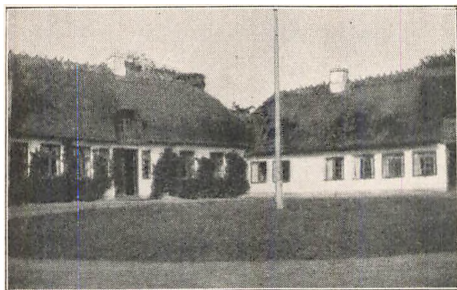
$^{2}/_4$ 1823 Waldemar Emil Adalbert Bülow.

Det vakte jo min Forundring, at Børnene stadig fødtes i Ubby Præstegaard, hvorfor jeg søgte nærmere Oplysninger om Forholdet.

Fru Bülows Fader var altsaa Præsten i Ubby, Dame. Han var født i Ejderstedt $^{31}/_1$ 1755 som Søn af en Gæstgiver og var gift med Marie Heineth, født paa Pæregaard ved Tranekær. Han fortæller selv i den saakaldte liber daticus (Embedsbog) for Ubby Sognekald, at han, efter at have været Hovmester hos Gehejmeraad Lerche til Lerchenborg for dennes Børn i 5 Aar, af denne kaldtes til Sognepræst for Tømmerup 1785 og af sammes Søn, Christian Lerche til Lerchenborg, til Sognepræst i Svallerup 1802 og derefter til samme Stilling i Ubby 1810. Der døde han 1840.

Det eneste, som jeg i Ubby har hørt sige om ham, er, at han kørte med Firspand til Lerchenborg, at hans Hund var begravet under et bestemt Træ i Haven, og at hans Genfærd færdedes i Præstegaardens Østlænge. Det sidste har vi i omtrent 30 Aar intet mærket til, og de andre to Ting har maaske ikke mere Sandhedsværd end denne. Hans Gravsted findes ikke paa Ubby Kirkegaard, hvor han er begravet, og end ikke Stedet for dette har jeg kunnet faa nøje Besked om. Hvorledes mon det nu gik til, at F. R. H. Bülow lærte Pastor Dames Datter i Ubby at kende? Bülow var født $^{4}/_2$ 1791 i Nustrup

nær Gram. Hans Fader var senere Generalmajor Bülow, og han var mest kendt som Herregaardsslægter. Som saadan tjente han en Formue, men mistede den igen. Han havde sat sig i Hovedet, at hans Søn Friederich (Frits) skulde være Søhelt og fik ham med det for Øje, da han var 9 Aar gammel, anbragt

Ubby Præstegaards Stuehuse i 1926,
sète fra Sydsiden.

som Skibsdreng paa et Handelsfartøj! Efter omtrent 2 Aars Forløb lykkedes det dog den stakkels Dreng, som var pint af Ensomhedsfølelse,

at slippe hjem til Danmark efter at være deserteret og at komme til Faderens daværende Hjem paa Mariager Kloster. Der fik han Faderen overtalt til at lade ham blive Officer. En Slægtning af Faderen, Frantz Bülow, var Adjutant hos Kong Frederik den 6te og havde stor Indflydelse. Han udvirkede saa, at Drengen 11 Aar gammel fik Patent som Fændrik i Landhæren. Allerede som 15-aarig traadte han i Tjeneste i Hæren som Korporal, og derefter kom han ind paa det militære Institut.

1807 udviste han stor Kækhed ved et Udfald mod det engelske Bateria ved Svanemøllebugten. 1809 udnævntes han til Sekondløjtnant med Tjenesteaalder fra 1808. Hans mægtige Beskytter vilde have haft ham ind i Livgarden og i nært Forhold til Hofet som til ham selv; men den unge Løjtnant ønskede

et mere frit Liv og blev saa anbragt som Kystvagt paa Kalundborgegnen. Her var den unge smukke Officer en velset Gæst paa Egnens Herregaarde og blev det ogsaa i Ubby Præstegaard i alt Fald hos Jomfru Bertine Dame, hvem han jo kan have truffet først i Selskabslivet paa Egnen. Inden Brylluppet stod i Præstegaarden $\frac{3}{10}$ 1813, var Sekondløjtnanten bleven Premierløjtnant.

Straks efter det nødvendige Bryllup maatte den unge Ægtemand dog af Sted til Hæren, fordi Bernadotte (Karl Johan) med en Hær af Svenskere, Rusere og Tyskere var brudt ind i Holsten. Norges Afstaaelse var jo Prisen for Fred i Januar 1814. Bülow blev nu Kaptajn og Forstander for Officersskolen (Exercerskolen hed den). Dog havde han i de fattige Tider ikke Raad til at have eget Hjem i København. Derfor indrettede Pastor Dame saa Østlængen i Ubby Præstegaard til Bolig for ham og hans Familie. Derfor fødtes altsaa alle Ægteparrets 4 Børn i Ubby Præstegaard. Bülow maatte jo en stor Del af Aaret opholde sig i København; det siges dog, at han omtrent i Halvdelen af Aaret kunde opholde sig med Orlov i sit Hjem i Ubby Præstegaard.

Først 1827 fik han Kompagni og samtidig eget Hjem i København. Dermed er F. Bülows Forhold til Ubby Præstegaard væsentlig sluttet, selv om Familien vel endnu indtil Dames Død 13 Aar senere har gæstet den. Den næst yngste Søn af General Bülow blev efter Faderens Ønske Præst og omtaler — om jeg husker rigtigt — i efterladte Papirer den smukke Have med dens Damme, imellem hvilke der den Gang skal have været Bro, og i hvilke man sejlede med Baad.

En Dattersøn af General F. Bülow, Præsten

Brun i Levring, fortæller i Højskolebladet Nr. 22 for 1897, hvor dybt det skar i hans Sind, da hans Hjem i Sønderjylland maatte forlades, og Sønderjylland skiltes fra det danske Rige. Derefter udtaler han saa, at da han, 15 Aar gammel, stod paa Dybbøl Kirkegaard ved sin Bedstefaders Grav og i levende Minde om ham, med hvem han saa ofte havde vandret der, da forvandlede hans sidste Hilsen fra Sønderborg til en Haabets Stjerne for ham. Det vakte et Haab om Sønderjyllands Tilbagekomst til Danmark, som aldrig døde.

Det viser smukt Betydningen af Mindet om Frits Bülow for trofast dansk Sindelag i Efter-slægten.

Hellerup, i Oktober 1927.

G. Tram.

Kilder:

Kirkebøger i Uby og liberdaticus (Provinsark.).

Elvius' Præsteh. og lignende Skrifter.

Vaupels Livsskildring (Folkelæsn.) af F. B. og Liliefalks Livsskildring af samme (i: Danske og norske Helte).

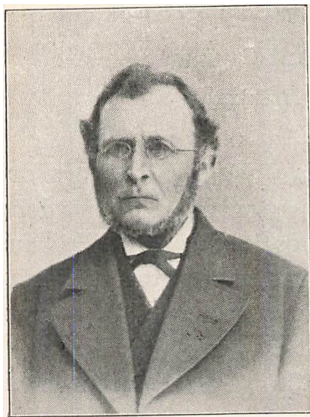
HVAD OLE „KEDELFØRER“ FORTALTE

Ved Chr. Larsen, Bakkerup.

I min Barndom og Ungdom havde mine Forældre og jeg en Nabo, som hed Ole Jørgensen, almindelig kaldet »Ole Kedelfører«. Han boede i et lille Hus og arbejdede hos en Gaardmand i Nøkkentved. Han fortalte mig tit en Del Smaatræk fra sin Ungdomstid af. Jeg skal prøve at optegne nogle af disse.

Han var født i Aaret 1830 i Store Merløse mellem Holbæk og Ringsted og tjente efter sin Konfirmation hos Bønder der i Omegnen, til han blev taget til Dragon og meldte sig i Næstved i 1851, altsaa lige efter Trearskrigens Slutning. Han fortalte om, at det ikke var behageligt i Begyndelsen; at de skulde ligge inde i 3 Aar, turde de næsten ikke tænke paa. Hovedpøllen i Sengen var ikke trekantet som nu, men ganske rund, saa Hovedet vilde trille ned; de forsøgte at lægge Enden af Madrassen oven over for at faa et mere behageligt Leje, men det havde andre forsøgt før dem, det maatte de ikke. Den første Morgen blev de vækket ved, at en Hornblæser gik ude paa selve Kasernegangen og blæste Reveillen, saa de skulde nok komme ud af Sengene. Det varede dog ikke længe, før Soldaterlivet fangede Oles Interesse, saa han befandt sig ret vel ved at være der.

Efter endt Rekruttid blev Eskadronen sendt over til Sønderjylland, og Ole blev Oppasser først for en Løjtnant og siden for selve General Bülow. De laa i Kvarter hos Borgere i Flensborg, og medens Ole var Oppasser for nævnte Løjtnant, hændte det blandt

Ole Jørgensen.

andet, at han var med til at paagribe en Tyv. Løjtnanten kom en Dag henimod Aften og sagde: »Der bliver stjålet Tørv her ude fra Skuret, du maa være med at paagribe Tyven, jeg véd, hvem det er; nu gaar jeg i Byen, men jeg skal nok snart vende hjem og komme ind omme bag fra, uden at nogen ser det; du tager Plads inde i Tørvehuset til Tyven kommer, saa paagriber du

ham, jeg skal nok høre Larmen«. »Javel«, sagde Ole, »men kan jeg magte ham?« »Jo, det gaar nok«, svarede Løjtnanten. Det hele forløb programmæssigt. Ole sad lige inden for Indgangen, der blev lukket med en Planke. Tyven, en Mand, som boede der i Nærheden, kom med en Sæk og han havde sin Kone med sig; han flyttede Planken fra, gik ind og fyldte Sækken med Tørv; men nu rejste Ole sig, greb ham i Nakken og slæbte ham uden for, hvor meget han end strittede imod, Konen skældte ud paa Tysk, det bedste hun kunde. Løjtnanten kom nu til, og da de begge havde set, hvem Tyvene var, fik disse Lov til at gaa. Løjtnanten og Ole maatte siden møde paa Raadhuset til Forhør. Løjtnanten gik i fineste

Tøj foran opad Gaden, Ole fulgte bagefter, men maatte bære den sorte Sæk, hvilket han generede sig en Del ved. Tyven blev selvfølgelig dømt og straffet, men Ole blev almindelig kendt i den Del af Byen, og Folk sagde indbyrdes: »Der gaar den Dragon, som fangede Tyskeren«.

General Bülow havde Hovedkvarter i Flensborg og førte herskabelig Husholdning; han holdt baade Kusk og Tjener i Liberi foruden øvrigt Tyende. Ole blev Ordonnans hos Generalen og gik ham tilhaande med forskelligt, blandt andet maatte han hjælpe Generalen, naar denne skulde have sine Støvler paa. Generalen var jo en svær Mand, der ikke kunde bukke sig, han satte sig ned, og Ole stillede ham Støvlen paa Foden, saa havde han 2 Jærnkroge, lignende Kakkelovnskroge, dem tog han fat med i Stropperne, saa kunde han tage et godt Tag i Støvlerne.

En Dag, da Ole var inde hos Generalen, siger denne: »Ring paa Peter!« Ole gik hen ved Døren og trak i en Klokkestræng, som hængte dér, men da han ingen Klokke hørte, gav han sig til at trække rask væk. »Holdt, holdt!« sagde Generalen. Tjeneren kom nu farende i en voldsom Fart ad Gange og Trapper, han troede vel, der var sket en større Ulykke. »Ordonnansen ringede, og han ringede meget«, forklarede Generalen med sin grove Stemme. I Køkkenet og et Værelse ved Siden af, hvor Tjenerpersonalet opholdt sig, havde de tit en Del Spas for, Ole kunde gerne klare sig ved til sidst at sige: »Ja, men jeg kunde alligevel faa dig til at løbe, Peter, den Gang, jeg ringede dig ind til Generalen«. En anden Gang kom Tjeneren inde fra Generalen og ud i Køkkenet og siger hæsblæsende til Ole: »Du skal have mit Liberi paa og ind til Generalen; han vil

se, hvordan det passer dig«. »Aa, sikke noget Sludder, du vil narre mig«. »Jo, du skal med paa Vognen i Morgen til Præsentation i Stedet for mig, jeg skal blive her hjemme og hjælpe til i Huset til Selskabet, vi skal have bagefter«. Ole maatte skynde sig at iføre sig Tjenerens Tøj og melde sig hos Generalen. Frakken strammede lidt over Skulder og Bryst, men Generalen fandt, at det kunde nok lade sig gøre. Ole udførte saa Tjenerens Hverv paa Kjøreturen næste Dag og skilte sig godt fra det.

Ole forrettede Ordonnanstjeneste og blev sendt med Meldinger forskellige Steder hen; han kendte godt General de Meza og flere andre af den Tids berømte Mænd. Han opholdt sig i Flensborg i 1½ Aar og laa ogsaa en Tid i Garnison i Slesvig. Hjemrejsen, som skete i 1854, foregik over Rendsborg, Neümünster og Kiel til Dels med Jærnbane. Før han blev permitteret, købte han sig nyt Tøj af Klæde, Bønderkarlene paa hans Egn gik ellers klædt i Vadmel, saa han var den første, der mødte i Klædesklæder.

Et Par Aar efter træffer vi Ole i Tjeneste hos Gæstgiver F. D. Mellerup i Holbæk i det nuværende »Mellerupgaard« i Kirkestræde. I samme Gaard boede en Kedelfører, en ældre, ugift Kræmmer eller Købmand, hans Navn mindes jeg aldrig at have hørt; han var Hollænder og forhandlede Kobber- og Messingtøj. Efter Krigen mellem Danmark og Sverige fra 1658—1660 fik Hollænderne ved Fredsslutningen flere Handelsprivilegier her i Landet til Løn for de Tjenester, som de havde ydet Danmark under Krigen. Blandt disse Privilegier var det, at de fik Ret til i 200 Aar at rejse og forhandle Kobber- og Messingtøj omkring her i Landet; disse Varer kom

vel sagtens fra Holland af. I Holbæk boede en saadan Forhandler; han kaldtes Kedelfører og boede i Kirkestræde hos Mellerup, hvor han havde sit Hoveddepot; han var en rig Mand og holdt stort Køretøj, og det varede ikke ret længe, før Ole blev Karl hos ham og kørte for ham paa Landet med Varer. Et lille Træk maa jeg først fortælle: En Dag kørte de ud ad Roskilde Landevej, maaske for at røre Hestene. Kedelføreren kørte selv, og Ole sad ved Siden af. De røg begge Cigarer. Da de naar lidt uden for Byen, giver Hestene sig til at storme afsted og er ved at tage Magten fra Manden. Ole rejser sig saa op og tager fat med foran i Linerne; men derved knækker den ene af disse, Hestene bliver drejet til Siden og de vælter i Vejgrøften. Ole slap fri af Vognen, men Kedelføreren kom til at ligge under denne, som vendte Bunden i Vejret. Ole fik fat i Hestene og beroligede dem noget. »Hvor blev De af?« raaber han til sin Husbond. »Ja, jeg ligger her inde under«, svarer denne. »Ja, men er De kommet noget til?« »Nej, det tror jeg ikke«, blev der svaret igen. En Bonde kom imidlertid kørende og blev holdende paa Vejen som Tilskuere. »Kan du ikke staa af og hjælpe os lidt?« sagde Ole til ham; nej, han kunde ikke gaa fra Hestene. »Ja, men vil du saa ikke tage og køre din Vej, og det lidt snart, ellers skal jeg hjælpe dig afsted«, sagde Ole og fik fat i Pisken, som laa der ved Siden af. Bonden fik hurtig samlet Tømmen og kørte sin Vej. Ole fik derefter rejst Vognen og befriet sin Husbond, som endnu dampede væk paa Cigaren, hvad Ole bemærkede til ham, og de morede sig begge derover. De spændte saa Hestene for og fortsatte Kørslen.

Naar de skulde paa Landet og handle, havde

de fuldt Læs af Kobber- og Messingvarer, store Kedler til Indmuring og andre Kedler og Kander og mindre Kobber- og Messinggenstande; gamle Sager toges vel ogsaa til Bytte. De kørte over det meste af Sjælland, og de havde visse bestemte Gaarde i de forskellige Egne, hvor de tog ind og opholdt sig en Dags Tid eller to. Naar de kom saadant et Sted henimod Aften, hændte det ofte, at der blev hugget Hovedet af et Par Høns eller en And, saa det stod paa Andesteg den næste Dag. Varerne blev undertiden opstillet i Bondens Øverstestue, og Folk fra Byen blev indbudt til at komme og tage dem i Øjesyn; der blev præsenteret en eller anden Messingkande for Kvinderne, banket varsomt paa Bunden af den, saa de kunde blive overbevist om, at det var gode Ting. Naar der ikke var mere Handel at gøre i den By, gik Rejsen næste Dag videre til et andet Sted. Kedelføreren var en vel anset Mand og betalte godt.

Saaledes gik der nogle Aar for Ole, indtil Aar 1860; saa hørte Privilegiet op og Kedelføreren rejste hjem til Holland. Ole, som var forlovet med en Pige, der tjente i Holbæk, rejste nu til Nøkkentved, hvor han havde en Søster boende, byggede sig et lille Hus dér og giftede sig. Han blev ret almindeligt kaldt Ole Kedelfører; under det Navn kendte Folk ham bedst. Som nævnt i Begyndelsen var vi Naboer, og jeg holdt meget af at høre ham fortælle om sine Ungdomsoplevelser. Han døde som Enkemand 1896.

HOS VÆVERKONEN

Ved Karen Rasmussen, Kongehøjhus, Uby.

I mine unge Dage besøgte jeg tit en Væverkone, som boede i en lille Landsby, ikke langt fra Kalundborg. Vedkommende fattige Kone beboede et lille, tarveligt Hus med lerklinede Vægge, smaa bitte Vinduesruder, hvor Tagskægget ude fra nemt kunde gøre det ud for Gardiner, saa lavt var det nede. Selve Taget, saavel som Tagrygningen, slog nogle slemme dybe Bugter baade her og der; enkelte Steder var der bundet store Stænger og Lægter fast uden paa Straatækningen for at holde lidt igen paa det i Stormvejr. Ved Skorstenen var en dyb »Lavde«, saa denne, der næsten var rød af Ælde og Brøstfældighed, sad som gemt helt nede i et Hul. Den vestre Gavl var helt overgroet af Efeu, der løb i Vejret og næsten naaede Skorstenen. Som Følge af denne Frodighed, der tyngede ned paa det skrøbelige Bygningsmateriale, var denne Halvdel af Huset meget lavere end den anden, og Huset kaldtes derfor af mange »det skæve Hus«. Langs Husets Forside var der en Række meget ujævne Brosten, toppede og kantede efter alle Ledder. Nærmest Huset var saaet Stokroser i alle Farver; -disse Blomster var tidt saa store, at de naaede helt op til Taget.

Det hele kunde godt ligne et forhekset Hus, men ihvertfald var Væverkone ingen Heks; mild og tilfreds med sine fattige Kaar hamrede hun løs hver

Dag paa Væven for at tjene til Livets Underhold til sig selv og to—tre Børn.

Inde i Huset var der selvfølgelig Lergulv i de tre smaa Stuer; den største af dem blev benyttet til Vævestue. Væggene var her, saavel som i Køkkenet, meget ujævne, vist nærmest klinet op med Haanden og manglede Afpudsningen; man kunde flere Steder se Aftryk af Klinerens Knoer i Væggen. I Dagligstue og Sovekammer var der lidt mere jævne Vægge, hvorpaa der endog var klistret lidt tarveligt Tapet. Loftet var allevegne Bræddeloft med en meget livlig malet Farve, næsten rød. Dørtrinene ragede højt op over Gulvene. En lang Tid maatte et Komfur gøre det ud for Kakkelovn i Væverkonens Dagligstue, den eneste Stue, der blev opvarmet. Indboet var jo ogsaa meget tarveligt og bestod i denne Stue af en Kommode, et »enkelt« Klædeskab, en Træbænk, der blev brugt til Sengeleje om Natten for Børnene, samt et mindre rødmalet Bord og to—tre stive Træstole. Endelig stod der i et Hjørne en stor Kasse, den saakaldte »Rendekiste«. I Sovekammeret stod foruden den lave Seng, hvor Bundmadrasserne var Langhalm, en meget svær, jærnbeslaaet Kiste med Navn og Aarstal fra Væverkonens Bedste- og Oldeforældre. Her stod tillige i en Krog et meget vigtigt Stykke Møbel, en Rok, som foruden at være Spinderok kunde omdannes til »Spolerok« ved Vævningen. Over den var der bredt et gammelt Dækken, der maatte ikke gerne komme for meget Støv ned omkring i Smørehullerne, da den saa blev tung og »trøv« at træde.

Gulvet i Køkkenet var af store Graasten, i Stuerne, som før omtalt, dog af Ler, hvorpaa der blev strøet Sand, ikke altid Strandsand, men en gruset

Sammenblanding, der blev gravet op fra en Mark der i Nærheden. I Køkkenet var Bjælken saa lav, at et voksent Menneske maatte bukke sig godt for ikke at rende paa Karmen. Fra Køkkenet gik der en Dør ud til det lille Hønsehus, hvor en halv Snes Høns opholdt sig; denne Dør var saa snæver, at man maatte kandre sig efter Siden for at slippe igennem. Den egentlige Køkkendør, der førte ud til Haven, bestod af to Halvdøre, der blev lukket indvendig fra med to Jernkroge. Haven var snart det mest idylliske ved Huset; der var gerne et Blomsterflor af alle mulige Sorter, og Væverkonen sled i den Have baade efter Fyraften og om Søndag Formiddag.

Væverkonen var i sig selv en lille vims, buttet Personlighed med en Skælm i Øjet. Det graanende Haar var strøget glat til begge Sider; hun var gerne iført en blaa, hjemmevævet Bomuldskjole til Sommerbrug og en graa Hvergarnskjole om Vinteren. Disse Kjoler var forsynet med saa mange Rynker og Læg, saa de struttede om hendes lille Person. Naar hun saa fik sit altid blaastribede Forklæde paa og den sorte Lastingshætte paa Hovedet, var hun klar til at tage fat paa sine Arbejder.

Først skulde Garnet, hvoraf Tøjet skulde forarbejdes, »rendes«. »Renden« var en stor Træindretning, der blev skruet sammen og fastgjort til Loftet i en Krampe; en lille Briks blev lagt paa Gulvet, og derindeni gik saa et lille Spir fra Renden. Denne kunde saa, naar den fik et Skub, køre rundt som en Karussel. Rendekisten blev stillet hen i Nærheden og øverste Halvdel taget af. Nederste Del var indvendig forsynet med en halv Snes Rum til Nøglerne, hvorfra Garnet skulde haspes paa Renden. Her maatte, medens Rendingen foregik, stadig sidde en

Medhjælper paa Vagt for at passe paa, at Nøglerne ikke hoppede op af Hullerne, naar Renden var sat i Gang. Det var gerne Konerne, der kom for at faa Tøj til Vævs, der havde den Bestilling, ligesom de ogsaa skulde se efter, hvis en Traad skulde briste; da maatte de først have lært at knytte en rigtig Væverknude, saa de i en Fart kunde faa den øget sammen igen. Væverkonen havde under Rendingen en Traad imellem hver Finger, samtidig med at hun gav Renden et Skub med den ene Haand, saa den kørte rundt. Garnet blev herved haspet af Nøglerne og i fem Længder oven over hinanden ført over paa Renden. Var Nøglerne store, kunde det paa Renden toppe sig ud i hele Buer, da det stadig skulde haspes af paa de samme Omgange. Rendegarnet, som det kaldtes efter denne Behandling, blev jo saa taget af Maskineriet, og det skulde der stor Omhu til, at det ikke skulde speges. Det tog temmelig lang Tid at faa det stillet i Væven; der skulde gerne lidt Medhjælp til her ogsaa. Naar det saa var strammet glat ud til begge Sider og fastgjort til den Flade, hvorfra det skulde glide ind i Væven (Resten var rullet om en rund Tromle, der langsomt gik rundt under Vævningen), blev det indsmurt i noget Klister, der var kogt af Vand og Hvedemel og kaldtes »Slette«. Dette Klister skulde helst tørres godt ind i Garnet før Vævningen; det gjorde Tøjet stærkere, hed det sig.

Dette var nu den ene Del af Behandlingen af Rendegarnet. Af de andre Garnnøgler, den saakaldte »Islet«, blev der paa Spolerokken formet nogle smaa Tutter, der blev kaldt Spoler; det var korte Rørstumper, som blev skubbet ind paa et lille Spir ved Rokketenen. Naar saa Rokken blev traadt med Foden,

haspedes Garnet af det Nøgle, der var sat i Rokken og over paa Spolerne i en rund Bue paa Midten, men der skulde en vis Fingerfærdighed til i Begyndelsen, før det blev lært, da Traaden gerne vilde flosse sig ud over det lille Spolerør. Den buede Form paa Spolen passede til Skytten, der blev benyttet ved Vævningen.

Naar Væverkonen arbejdede paa Væven, kastede hun Skytten med Spolegarnet med den ene Haand ind i den dertil beregnede Plads paa Garnet, der sad i Væven, for saa at fange den med den anden Haand og med den kaste den tilbage. Begge Hænder maatte arbejde lige flinkt. Efter at Skytten nu var kastet igennem et Par Gange, tog Væversken med den højre fat i en bevægelig Bom, som den vistnok kaldtes, og med et fast Tag klappede hun den haardt til Traadene, som først var kastet igennem, samtidig med at hun traadte et Par Skagler ved Gulvet skiftevis med begge Ben. Først da saa man Resultatet i Væven i sammenstampet Stand, hvad enten det nu var Lærred, Hvergarn, Vadmél, Dugedrejl e. l.

Væverkonen var meget dygtig i sit Fag, selv Strømpebaand kunde hun væve, dog skulde der her til sættes en særlig Indretning paa Væven. Disse Baand blev vævede i en Tommes Bredde og var for Aar tilbage meget yndede som Strømpebaand af ældre Mænd, der brugte lange Strømper. De blev saa viklet to—tre Gange om Benet og var næsten uopslidelige.

Væverkonen havde en Kasse staaende ved Siden af sig med de toppede Spoler, da der jo stadig skulde en ny i Skytten. Naar Tøjet saa blev taget af Væven, blev der gerne nogle Tvistender paa ca. en halv Alen af det, der var fastgjort til Bommen, og som

Væven ikke kunde tage; disse Ender var det Væverkonens Ret at dele lige med sig selv og vedkommende, der skulde have Tøjet; disse var gode til Stopning af Linned o. s. v.

Tøjet blev nu rullet sammen i en fast Rulle, Tvistenderne bundet om, og saa tog Væverkonen Rullen over Skulderen, og paa denne Maade blev den transporteret til Ejermanen. Dette var en Modsætning til, naar hun fik Nøglegarnet, der altid blev bragt hende enten med Køretøj eller i en Sæk over Nakken, ja selv i en Trillebør er det bragt til hende.

Dette Væveri var saamænd et Slideri i Forhold til den usle Betaling, der vankede; saa vidt jeg husker kun nogle faa Øre pr. Alen; og der skulde hamres mange Gange for at tjene et Par Kroner. Hvor der saa, som hos denne fattige Kone skulde arbejdes i et koldt Rum, maatte der slides meget for at give Varme i de valne Fingre paa den Tid, da Isblomsterne pyntede Ruderne. Væveindustrien var for Aar tilbage meget udbredt, og mange mindrestillede lærte dette Haandværk; det var jo en Forøgelse af Familiens Indtægter. Nu om Stunder er det vist saa godt som forbi med Væveriet, men omtalte Kone passede sin Væv, fra hun var tredive Aar, til hun kom over de halvfjerds og Gigten tvang hende til at nedlægge Arbejdet.

EN 18 MAANEDERS REJSE MED SEJLSKIB FOR 70 AAR SIDEN

Nogle Dagbogsoptegnelser af fhv. Kbmd O. Lund.

I mine Erindringer »Af Livet i den gamle Kømandsgaard«*) omtalte jeg ganske kort, at jeg i Aarene 1860 og 61 foretog en længere Sørejse med Briggen »Fingal«, uden at jeg dog kom nærmere ind paa, hvad jeg paa denne Rejse saa og oplevede.

Senere er det faldet mig ind, at det dog maaske kunde have nogen Interesse at se, hvorledes en Sørejse med Se j l s k i b tog sig ud for 70 Aar siden. Noget særlig mærkeligt oplevede jeg vel ikke; men hele Rejsemaaden og Livet ombord var saa forskelligt fra, hvad det nu er i en nymodens Damper, saa jeg kunde tænke mig, at mine Oplevelser maaske dog ikke er helt værdiløse, hvis man vil stille en Sammenligning mellem Fortid og Nutid.

Paa min ovennævnte Rejse førte jeg Dagbog; Uddrag af denne danner Grundlaget for disse Optegnelser. — Det er helt underligt for mig i mit 80. Aar at fuldende, hvad jeg begyndte i mit 21. Noget lignende skal nok forresten Goethe have sagt; men det er vist ogsaa det eneste, hvori vi to ligner hinanden.

Briggen »Fingal« var det første Jern-Sejlskib,

*) Se »Fra Holbæk Amt«, 1910 og 1911.

vi havde her i Landet; den var paa 107½ Commerce Læster og blev bygget 1856 paa Leslies Værft i Newcastle. Rederiet bestod af min Far, Købmand M. M. Lund, Kalundborg, for ½ Part og Lensgreve Lerche Lerchenborg og min Farbror, Teatermaler, Professor Troels Lund, hver for ¼ Part. Far var korresponderende Reder. — Briggen førtes af min Svoger Hugo Frimodt, hans Hustru, min Søster Augusta, var stadig ombord og sejlede med som Passager i ca. 5 Aar. Besætningen bestod af 1. Styrmand Grev Tramp, 2. Styrmand Backe, Kokken Rasmus Terkelsen (almindelig kaldet Tallerkenssen), Matrosen Julius, Sejlmageren Rudkøbing, Letmatroserne Rasmus og Ivar samt Dæksdrengene Frederik og Peter. Endvidere hørte til Skibet en mægtig sort Newfoundländer »Nero« samt 2 Grise.

I April 1860 indtog »Fingal« i Kalundborg en Ladning Byg til Hull, og det blev da bestemt, at jeg foreløbig skulde gøre denne Rejse med, og naar jeg saa kom hjem igen, skulde jeg beskæftiges med Forretningen herhjemme. Jeg var dengang 21 Aar og forlovet med min Kusine og senere Hustru Manne Ostermann. Altsaa bragte jeg mine Sager ombord, og ivrig Jæger og Fisker, som jeg altid har været, sørgede jeg især for en Forsyning af Skyde- og Fiskegrejer. Af Skydetøj mødte jeg op med en kort Riffel, som var taget fra Insurgenterne i Slaget ved Bov, og et engelsk Infanterigevær med Bajonet (ogsaa fra 3 Aars-Krigen) samt et meget lille enkeltløbet Jagtgevær, Kaliber 24. Det var ganske vist ikke første Klasses Skydere, men jeg tænkte som saa, de kan altid være gode nok til at hænge og ruste ombord. Senere fortrød jeg bitterlig, at jeg havde været saa ligegyldig med Valget af mit Batteri.

Saa endelig ved Middagstid M a n d a g d e n 23. April 1860 gled »Fingal« slidelig af Sted ud af Fjorden; Far, Mor og Manne var med ombord og fulgte med ud til Sildesalteriet, hvor Giggen bragte dem i Land, og hvor Vognen ventede for at køre dem hjem, medens vi andre hilste med Flaget og stod Fjorden ud. Det var med blandede Følelser, jeg saa de kendte Steder forsvinde; vel laa Eventyret fristende og hemmelighedsfuldt for mig; men det var ligegodt strengt at skilles fra Kæresten, vi havde jo dog kun været forlovet i fjorten Dage.

I Kattegat var Vinden omløbende og med helt Vindstille, ved Fornæs saa vi et Par smaa Hvaler; jeg forsøgte at fiske og skyde Ænder, men uden Held. Torsdag Morgen kom vi Skagen ud og blev straks modtaget af en ubehagelig Næsesø. Jeg laa, saa lang jeg var, paa Dækket, og stirrede paa Vandet saa længe, at jeg blev helt rundtosset i Hovedet, og jeg mærkede, hvorledes det begyndte at mudre op i mig. Tak Skæbne! tænkte jeg, nu har vi Skandalen, det maa være Søsyege, og dermed fo'r jeg op og stak Hovedet ud over Rækken, medens jeg raabte til Backe, der stod ved Siden af mig, at nu begyndte Forestillingen. Den begyndte ogsaa, men det blev ved Begyndelsen, thi det hele rev ud til et umaadeligt Brøl, og dermed forsvandt ethvert Spor af Søsyege, hvis det da ellers har været Søsyege. Jeg gik straks ned og fortærede en tyk Rundtenom Rugbrød med en stor Luns saltet Flæsk og en Snaps til og befandt mig i bedste Velgaaende. — Siden har jeg, selv under orkanagtig Storm og Himmelhav, aldrig mærket mindste Tegn til Utilpashed, saa jeg maa antage, at Søsyege er noget, som ikke ligger for mig.

Over Nordsøen gik Rejsen hurtigt, og 30. A p r i l

om Natten ankrede vi i Havnen ved Grimsby. Dagen efter sejlede vi op til Hull. Skønt Hull ikke er af de største engelske Byer, saa var det en forbavsende Trafik, der var af saavel Damp- som Sejlskibe, der uafsladelig kom og gik. Saa snart Ankeret var faldet, blev vi straks omringede af en Sværm Baade med Mæglere, Skibshandlere og alle mulige andre Folk, som tilbød deres Tjeneste; men vi slap nogenlunde let gennem den Skærsild, da vi fra tidligere Tid havde fast Mægler, nemlig Raahauge Brothers, der stammede fra Kalundborg, og ligeledes havde fast Forbindelse med Skibshandler Skaftø. Under en evindelig Banden og Skælden ud af Havnebetjentene, blev »Fingal« derpaa af en Damper slæbt ind i Dokken, hvor vi kom til at ligge i et Hjørne med meget let Adgang til at komme i Land. Det første, vi foretog os, var naturligvis at hente og læse Brevene hjemmefra, og derpaa gik vi ud for at tage Staden i Øjesyn.

Hull svarer godt til sit Navn, det er et Hul og tilmed et temmelig kedeligt Hul. Byen er snart overset; der er ikke videre smukt, det interessanteste er at gaa paa Broen og se paa Skibene og hele den Virksomhed, der udfoldes ved Lossen og Laden. Det er forbavsende, hvor hurtig og let Engelskmændene med deres Maskiner kan losse Skibene; de sværeste Stykker Tømmer og Metalblokke hæves med største Letthed, blot ved at en enkelt Mand drejer paa en Maskine. Af offentlige Bygninger findes ikke ret mange, nogle Kirker og Teatre, det er vistnok det eneste. I den største af Kirkerne — Old Trinity Church — var vi en Aften til Gudstjeneste; Kirken var ret køn indeni til Trods for, at en Del var under Reparation, men Gudstjenesten derimod var noget forstyrret

Tøjeri, udelukkende Sang og Messen, som man ikke forstod et Ord af, og saa var der et Orgel, der blev hamret paa, saa man var nær ved at blive tosset i Hovedet.

I Teatret var jeg et Par Gange til en hjerteskerende Opera. Publikum var meget blandet; der blev knækket Nødder og snakket højt under hele Forestillingen, og Herrerne sad og red paa Rækværket til Logerne, saa det ene Ben hang ud mod Skuepladsen, og der blev uophørlig slaaet Takt med Hælene mod Rækværket. — En Aften gik jeg med Backe i Land for at se noget af Folkelivet i Byens mere obscure Kvarterer. Vi gik ind paa en Dansebule, Entré 3 Pence pro persona. Lokalet var yderst simpelt, overmalet paa alle Vægge med de urimeligste Figurer, som skulde forestille Mennesker; Orkestret bestod af en falsk Violin og en hæs Bas. Publikum var om muligt en endnu simplere Slags. De saa fine nok ud i Frastand med Silkehatte og do. Kjoler og Mantillers; men naar Mantillen i Dansens Hede gled til Side, blev man ligefrem skrækslagen ved at se en væmmelig beskidt gul Nattrøje under den øvrige Pynt. Damerne drak Brændevin i lange Baner, og deres Stemmer lød meget forkølede. Der blev danset med stor Iver, og naar der under Dansen forekom en eller anden Uorden, var Udsmideren, Mr. »Fetherstone«, straks bei der Hand, og Vedkommende, ligegyldig om det var en Herre eller Dame, fik da et forsvarligt Spark ud af Lokalet, uden at dette dog i mindste Maade afficerede det øvrige Selskab.

Backe og jeg sad som Tilskuere i Galleriet, men da man jo maa tude med de Ulve, man er imellem, maatte vi, for ikke at vække Opsigt, der kunde føre til Ubehageligheder, opføre os som alle andre gjorde,

nemlig skrælle Appelsiner og knække Nødder og med opmuntrende Tilraab kyle Skallerne i Hovedet paa de dansende.

Efter at have siddet en Times Tid i denne Bule syntes vi, vi trængte til Forandring og nye Indtryk, og vi forlagde da Scenen til »Deutsches Gasthaus«. Her traf vi en stor Forsamling af tyske og hollandske Skippere, som gjorde et syndigt Halløj med to gamle Hejrer af Harpenspillerinder, som formodentlig selv troede, at de saa godt ud, og som gjorde hæderlige Forsøg paa at tiltrække sig Beundring. Den ældste af dem var særlig modbydelig; hun mindede nærmest om en Hornfisk, og hun sang som en hæs Ugle. Saa havde vi faaet nok for den Aften; vi bestilte et Glas af et eller andet Krammeri og gik saa ombord og var begge saa rørende enige i, at vi dog ikke fremtidig skulde have mere af den Slags Aftenunderholdning.

I flere Dage havde vi et uhyggeligt Roderi ombord, da Ferskvandstanken skulde tages ud, saa vi ikke kunde være i Kahytten, og da endelig alt var i Orden igen, var Kældereren under Kahytten oversmurt med Kultjære, saa man ikke kunde nære sig for Stank, og endøg al Maden smagte af Kultjære. — En anden Ærgrelse havde vi ogsaa, idet begge Grisene fandtes liggende døde i Svinehuset, hvorover især Hunden Nero viste oprigtig Deltagelse. — Det blev fortalt mig, at der skulde være mange Aal i Dokken, hvor vi laa, og straks kom Fiskelidenskabten over mig. I 3 Nætter forsøgte jeg mig ihærdig med Snører; men ikke et Bid, rimeligvis var det en Røverhistorie med de Aal, men selv om der virkelig fandtes Aal, saa har jeg bagefter tænkt mig, at disse maatte være uspiselige paa Grund af de mange kob-

berforhudede Skibe, der altid laa i Dokken. Moralen kan altsaa drages heraf: jeg mistede min Nattesøvn, men slap for at blive forgiftet.

I Doncaster, ca. 30 danske Mil fra Hull, skulde der være et større Væddeløb (det næststørste efter Derbyløbene), og vi, Augusta, Hugo og jeg, tog med Banen derud sammen med S. Raahauge. Det var en rask Jernbanetur, kun 3 Timer, og vi havde megen Morskab af at se den utallige Mængde Harer og Agerhøns paa Markerne, som vi under Kørselen passerede. Vi var hele Dagen i Doncaster og saa de forskellige Væddeløb. Hestene var saa slanke og spinkle, saa de mere lignede Hjorte, og Rideknægtene var saa tynde, at man skulde tro, der »kun var én Tarm i dem«. Banen var rund, og de red omtrent $\frac{1}{4}$ dansk Mil. Der var opstillet 2 Stænger paa Banen og lige over for dem sad Dommerne, saa begge Stænger stod ret for dem. Den Hest, der først fik Mullen forbi disse Stænger, havde vundet, og ofte var det kun nogle faa Tommer, det var om at gøre. Hver Hest skulde have en bestemt Vægt efter sin Alder, og dersom en Rytter under Løbet tabte f. Eks. blot sin Kasket, kunde han ikke vinde, om ogsaa han kom først, thi hans Hest bar da ikke den bestemte Vægt. Flere af de Heste, der løb, var kun 2 Aar gamle. Vi havde en udmærket Plads lige ved de to Pæle, saa det var paa dette Sted, Hestene gjorde de mest fortvivlede Spring. Naar Hesten kom i Nærheden af Maalet, blev der en øredøvende Raaben og Skrigen blandt Tilskuerne: 1 mod 10 paa den røde! 1 mod 100 paa den sorte! lød det fra alle Kanter, og naar Hesten havde naaet Maalet, og Dommeren afsagt Kendelsen, blev der en Summen og Brummen som i en Bikube. Alle skulde jo vædde, og vi selv-

følgelig ogsaa; men vi indskrænkede os dog til, at vi mellem os selv indbyrdes ikke væddede om Kontanter, men om Hummer, Taskekrabber, Østers og lignende Delikatesser.

Midt under Løbene fik vi en meget fornøjelig Overraskelse. Løbebanen, der som sagt var en stor Cirkel, indsluttede et ret stort Krat af forskellige Slags Buske. Her havde nogle Drengene tændt Baal og derved opnaaet at stikke Ild i Krattet. Da det rigtig begyndte at ryge og blusse op, viste der sig pludselig en hel Sværm Kaniner, som blev røget ud af Krattet og søgte Frelse ude paa Ridebanen. Dette Syn var for meget for Publikum, ingen tænkte mere paa Hestevæddeløb, det blev Kanin-Væddeløb i Stedet for. Hundreder og atter Hundreder af Mænd, Kvinder og Børn styrtede af Sted for at redde sig en billig Steg, og selv Politiet, som var ganske magtesløs over for dette Run, tog det fornuftige Parti selv at deltage i Jagten. Det var mange Kaniner, som maatte lade Livet; jeg saa en Matros, som havde kapret ikke mindre end 3, som han havde anbragt i Lommerne og inden for Uldskjorten. Vi spiste til Middag i Doncaster og morede os over et Par Gentlemen, der sad ved et Bord for sig selv uden hverken at spise eller drikke, de mælede ikke et Ord, men saa saa ædende gale ud, at det var let at se, at Heldet næppe havde begunstiget dem ved Væddeløbene.

S. Raahauge skulde Søndag Morgen Kl. 4 rejse med Dampskibet til Flensborg for at holde Bryllup, i hvilken Anledning vi var en Del unge Mennesker, som Lørdag Aften samledes hos ham for at drikke ham ud af Ungkarlelauget. Stemningen var naturligvis animeret, og vi gjorde et saadant Spektakel, at

en Politibetjent ud paa Natten stak Hovedet ind ad Vinduet og oplyste os om, at Sang var ikke tilladt Søndag Morgen, for hvilken Oplysning Manden selvfølgelig straks fik et Glas med. Da vi endelig brød op Kl. 3 Morgen for at gaa til Dampskibet, var Begejstringen paa det højeste, vi sang af Hjertens Lyst, da vi gik ned ad Gaden, og straks dukkede atter en Betjent frem og aflagde samme Besked, som vi allerede havde faaet om Sang og Søndag Morgen. Vi takkede for Meddelelsen, og medens to af os tog Policemanden under hver sin Arm, sluttede vi andre Trop, og med Afsyngelsen af »Den tapre Landsoldat« gik det med god Appel ned ad Gaden. — Vor Fange var i Begyndelsen noget betænkelig ved Situationen; men da vi kort efter mødte et Par andre Betjente, som velvillig grinede til os, følte han sig straks beroliget. Han fulgte os helt ud til Dampskibsbroen, hvor vi til Afsked gav ham et Hurra og endydermere hædrede ham ved at springe Buk over Fortøjningspælene. — Kl. 5 var vi atter vel ombord igen i »Fingal«.

Med V. Raahauge besaa vi et stort Bomuldsspinderi, hvor man saa den raa Bomuld gaa gennem de forskellige Maskiner, indtil den endte som Garnrul-ler, færdig til Forsending. Ligeledes saa vi et Skibsbyggeri, hvor 7 mægtige Jerndampskibe, bestemte for Australien, stod paa Stabelen, altsammen meget interessant.

Dronning Victorias Fødselsdag fejredes med en dundrende Salut fra et gammelt Linieskib, som laa opankret paa Floden. Den zoologiske Have i Hull bør ikke forbigaa; der var en forsulten Bjørn, nogle ska-bede Aber og Papegøjer, en Grib med 1½ Ben og en Flodhest paa Størrelse med en Gris. Det var det

hele, men der var Masser af tomme Bure, formodentlig for at overbevise Folk om, at Menageriet godt kunde være større. Det kostede 6 Pence at se disse Herligheder; vi som Udlændinge maatte give 1 sh.

En Dag var jeg tilfældigvis forude paa Dækket, da Folkene skulde skaffe, og blev da Vidne til følgende Drama: Peter kom glad fløjtende, balancerende med en Bøtte Kødsuppe, Folkenes Middagsmad. Ankommen til Lukaftrappen langer han Bøtten ned med det sædvanlige Praj »unter!«, da Benene ulykkeligvis smutter fra ham, og Bøtten med Boller og Rødder ramler ned i Hovedet paa de i Lukafet ventende. Lykkeligvis blev han selv hængende i Lukaftrappen, og smidig som en Kat var han atter paa Benene og oppe i Forrigningen, inden den rasende Julius, som kom farende op ad Lufaftrappen, kunde faa fat i ham. At der var i en god Mening til den sølle Peter for den spildte Middagsmad, var tydeligt nok; men han holdt sig klogelig i forholdsvis Sikkerhed til Vejrs, saa længe til den første og værste Storm fra Lukafet var drevet over, og saa slap han lempelig med at blive skældt ud af 1. Styrmand. Jeg var blevet en Del forkølet og maatte holde mig ombord nogle Dage, derfor kom jeg desværre ikke med til et Besøg, som Hugo og Augusta aflagde hos C. C. Brøckner, Puggaards og Fars gamle Forbindelse og den samme, til hvem »Fingal«s Bygladning ogsaa denne Gang var destineret.

Vi havde haabet paa i Hull at faa en Fragt til Middelhavet, men det lykkedes desværre ikke, og efter mange resultatløse Underhandlinger maatte vi til sidst bide i det sure Æble og tage Ballast ind for at gaa til Riga og der indtage en Havreladning for London.

Da vi havde faaet Ballasten ind, halede vi ud af Dokken og ankrede op paa Floden, og det traf sig da, at Puggaards Baad »Johannes Hage« samtidig kom ind og ankrede ved Siden af os. »Johannes Hage« og dens Fører, Puggaards Svoger, Kaptajn Andrèa, var gamle Kendinge og gode Venner fra Kalundborg, hvor de oftere havde været og indtaget Bygladning hos Far. Fru Andrèa var ogsaa med ombord paa denne Rejse, saa vi tilbragte en meget fornøjelig Aften sammen, den sidste, vi var i Hull.

Mandag Morgen 22. Maj kom V. Raahauge ombord for at sige Farvel; næste Gang, jeg saa ham, var 4 Aar efter under Krigen 1864 og under helt andre Forhold og Omgivelser. Det var hjemme i Kalundborg, og han var da Sergent og frivillig i Aarøes Strejkorps, som havde Station i Kalundborg.

Efter Afskeden lettede vi da og stod ned ad Humberen og var snart igen ude i Nordsøen. Ballastet Skib løber jo let, og Skagen var snart naaet. Her traf vi mange Delfiner, men det lykkedes ikke at harpunere dem. I Kattegat Stille og Modvind, krydsede ned til Hornbækbugten, hvor vi ankrede, men gik under Sejl igen, da det blæste op med en haard NV. Til København kom vi 2. Pinsedag og ankrede op paa Yderreden. Den smukke Sejlads ned ad Sundet havde vi ikke megen Glæde af, da det regnede hele Tiden.

I København var vi kun i 2 Dage, men vi havde ingen Ro paa os, da vi maatte være klar til at sejle, saa snart Vinden faldt til. Augusta havde ingen Lyst til at gaa med til Riga og foretrak at blive i København. Om Torsdagen var vi samlede med Familien paa »Bakkehuset«, men havde næppe faaet Middagsmaden til Livs, da Vinden gik om i det rigtige Hjørne, og vi maatte afsted over Hals og Hoved. — Om Afte-

nen 3 1. M a j lettede vi saa og stod ned gennem Drogden; der var saa mange Skibe, at man knap nok kunde se Vandet. Jeg blev paa Dækket til Kl. 2 Morgen, da vi passerede Fyrskibet paa Falsterbo Rev. Næste Middag passeredes Bornholm, men saa fik vi Stille og Taage og laa i flere Dage og drev mellem Bornholm og Gulland.

For at faa Tiden til at gaa, medens vi saaledes laa og intet kunde se for Taagen, men alene maatte holde os til Loddet, som stadig holdtes i Gang, prøvede jeg en Dag, da vi skønnede at være oppe ved Gullandsbankerne, at sætte en Pilk ud, og aldrig saa snart var den ved Bunden, før der var en Torsk paa den. Øjeblikkelig blæste jeg Alarm, og der gik ikke mange Minuter før alt, hvad vi havde af Pilke ombord var i travl Virksomhed. Vi maa være drevet hen over en særlig god Fiskebanke, thi det var rent fænomenalt som de Torsk bed; i Løbet af $\frac{1}{2}$ Time havde vi mellem 80 og 100 paa Dækket, men saa holdt det op; vi maa da formentlig være drevet væk fra Grunden. Jeg har forresten hverken før eller senere set saa magre Torsk; men vi havde jo nok af dem, saa vi alle Mand fik en Fiskesuppe saa kraftig og velmagende, som man næppe faar Magen til paa Landjorden.

Ved Lüserost paa Sydsiden af Rigabugten saa vi første Gang Rusland. Vi var tæt inde under Landet og da Solen netop var ved at gaa ned, tog det sig meget smukt ud. Det er meget vildt, uhyre Fyrreskove og nøgne Sandbanker strækker sig ind i Landet, saa langt Øjet naar, og kun yderst sjældent opdager man en menneskelig Bolig ved Stranden. Uvilkaarlig kommer man til at tænke paa Ulve og Bjørne, naar man ser dette øde Land.

Lørdag Morgen, 9. Juni, ankrede vi ved Dynas Munding ved Fæstningen Bolderaa, hvor vi skulde »betjattes« af Toldvæsenet, som Russerne kalder det, og nu begyndte mine Genvordigheder. Mit Tøj blev forseglet af Tolderne, og jeg maatte i Land med Hugo i Bolderaa for at fremvise mig selv og mit Pas. — Der var mange Ting i Vejen, mit Pas duede ikke, det var ikke paategnet af det russiske Konsulat i København, og følgelig blev det sendt til Riga til højere vedkommende, og jeg maatte gaa ombord igen med uforrettet Sag. Efter nogle faa Timers Ophold i Bolderaa sejlede vi ned til R i g a, og her kom Tolderen atter over os. En Afdeling Soldater paa 4 Mand med dragne Sabler stillede ved Skibet og førte mig i Land med samt mit Habengut, og de forlangte ekstra 9 Rubler i Told for mine gamle rustne Geværer, som jeg havde været tosset nok at vise dem. Mit Pas kunde jeg ikke faa, det var i fuldstændig Uorden, blev der sagt, jeg maatte henvende mig til Civilguvernøren. Jeg blev bragt ombord igen, stadig under Eskorte, og paa Landgangsbroen blev anbragt en Skildvagt med draget Sværd og Ordre til at paase, at jeg ikke slap i Land hverken Dag eller Nat. Jeg betragtedes aabenbart som i højeste Grad misliebig, navnlig mine gamle Geværer var mistænkelige, hvem turde indestaa for, at jeg ikke pønsede paa at give selve Zaren »et Havl«.

Min Skildvagt var forresten en skikkelig gammel Fyr; jeg havde ondt af ham, da han maatte staa Vagt i 12 Timer i Træk uden at blive afløst, og alt, hvad han fik at leve af, var et Stykke groft Brød, som han skyllede ned med en Slurk væmmeligt, lunkent og snavset Flodvand. Jeg stak ogsaa lidt bedre Kost til ham, naar ingen saa det, hvorover han var

meget taknemlig. Efter at være holdt arresteret ombord i 2 Døgn, og efter at jeg to Gange havde ansøgt om Foretræde for Civilguvernøren, blev jeg endelig afhentet af væbnet Eskorte og fremstillet for denne Embedsmand, som imponerede mig i høj Grad med sin glimrende Generalsuniform. Han betragtede mig nøje og spurgte strengt: »Was wollen sie in Rusland?« hvortil jeg med den Courage, som en god Samvittighed giver, frejdig svarede: »Was von Leben sehen, Excellence!« Han gav sig da mærkværdig nok til at le og sagde noget til en anden dekoreret Excellence, hvorpaa jeg fik min Dom, der lød paa, at mit beslaglagte Gods maatte udleveres mig; selv maatte jeg gaa løs, saa længe »Fingal« var i Riga, men forinden Afrejsen skulde jeg atter møde hos Civilguvernøren, ledsaget af en vederhæftig Borger i Staden, der med Haand og Mund vilde kavere for, at jeg ingen Gæld havde gjort og ingen Skarnstreger bedrevet under mit Ophold i Staden, — jeg vilde da, skønt jeg rettest burde være arresteret, faa mit Pas udleveret med den Paategning, at jeg var udvist af Landet.

Glad var jeg og hvad brød jeg mig om, hvorledes Russerne vilde betegne min Afrejse, naar jeg blot fik Lov til at gaa løs, saa længe jeg var her. Vi drev saa omkring i Byen, hvor der forresten ikke var meget at kigge efter. Der var et grimt Slot, en hel Del temmelig ubetydelige Kirker og en meget smuk Børs. Der var overalt en gruelig Stank, nærmest som en Blanding af Ruslæder, Lus og gammel Sengehalm. Da vi skulde tage Ladningen ombord, blev »Fingal« halet ned til den store Dynastro, der er 2000 Alen lang, bygget paa Pontoner og indrettet saaledes, at den kan tages ind, naar Isgan-

gen om Foraaret begynder paa Floden. Der var en umaadelig Færdsel paa denne Bro, altid fuldt af Vogne, forspændt med en enkelt Hingst (aldrig Hopper), der ikke kendte at gaa i Trav eller Fodgang, men altid galopperede. Som Regel var det smukke, kraftfulde og velfodrede Dyr, dog en Del mindre end danske Heste. Paa den anden Side af Floden laa »Strudserne«, vældige store Pramme med Tag over. De byggedes om Vinteren paa Isen Hundreder af Mile inde i Landet; de bestaar af mange Lag svære Tømmerstokke, hvorover er spigret et Bræddegulv, hvorpaa Sæden anbringes ligesom paa et Kornmagasin, i Reglen flere Tusinde Tønder paa hver »Struds«. Naar Isen om Foraaret bryder op, flyder »Strudsen« med Strømmen ned til Riga, hvortil den ankommer i Forsommeren, dens Indhold indlades da i Skibe til Forsendelse til Udlandet, medens selve »Strudsen« skilles ad og sælges som almindeligt Tømmer.

Der laa Hundreder af disse »Strudse«, de saa helt kunstige ud med deres buede Tage og lignede nærmest en Række lave Høje. Vi døjede meget af Varmen i Riga, til Stadighed 26 Gr. R. og derover i Skyggen, og dette i Forbindelse med det slette Vand og frygtelige Svineri, der var ved Broen, bevirkede, at vi alle ombord var syge af Kolerine i større eller mindre Grad. Det meget Svineri ved Broen hidrører fra, at Sæden ved Indladningen bliver rensed paa Dækket; den russiske Sæd er som bekendt i høj Grad snavset, og naar man nu forestille sig 2—300 Skibe liggende samlede, alle med arbejdende Rensemaskiner paa Dækket, saa vil det let forstaas, at Luften var saa fuld af Støv, at den næppe kunde indaandes. Floden var overtrukket af et tykt, graagult Støvlag; der drev druknede Hunde

og Katte omkring, og Flodvandet var det eneste Drikkevand, der var at faa.

Mærkeligt var det at se, hvad Russerne kunde døje af Varme; trods den tropiske Hede gik de fleste Arbejdere i Faareskindspelse, og man traf dem døddrukne i Massevis paa Dynabroen, liggende i den stegende Solhede med baade Hoved og Krop indhyllet i Faareskind.

»Fingal«s Galionsfigur, en iøvrigt flot udført Kæmpe i Staalrustning, Hjælm, Spyd og Skjold, lod til at være meget populær blandt Soldaterne, som lo og vinkede til ham, naar de passerede forbi, Jøderne derimod truede ad ham med knyttede Næver og raabte: Judas! Der er ikke een ærlig Sjæl mellem det russiske Toldvæsen, selv de mest højtstaaende tager mod Bestikkelse som en Selvfølge; men man kan i Grunden ikke berejde dem derfor, de er saa usselt aflagt med Løn, at de absolut tvinges til at snyde, naar de ellers vil leve. Ombord i »Fingal« havde vi til Stadighed en Toldembedsmand, noget i Retning af en Kontrolør, han havde i alt Fald ringere Toldere under sig. Det var hans Hverv at paase, at intet toldpligtigt Gods blev bragt i Land, og hver Aften forseglede han omhyggelig alle Luger med Toldvæsenets Segl. Det var iøvrigt en fredelig og omgængelig Mand, men han saa saa inderlig forsulten og forhutlet ud, saa vi havde ondt af ham og indbød ham derfor til at spise med ved Maaltiderne. Han var rørende taknemlig herfor og vidste ikke alt det gode, han vilde gøre til Gengæld. En Aften, da han forseglede Lugerne, vinkede han Hugo og mig, som tilfældigvis var paa Dækket, hen til sig og viste os med øjensynlig Selvtilfredshed, hvor snildt han havde faaet anbragt alle Seglene, saaledes at intet af dem blev

bruddt, selv om man tog alle Lugerne af og trak en Wiernervogn op af Lasten. Mandens Mening var jo tydelig og forstaaelig nok; men desværre, vi havde hverken Wiernervogn eller andet Gods, som skulde smugles i Land.

Da det var første Gang, »Fingal« var i russisk Havn, skulde Skibet maales af Toldvæsenet, og det var da, for en anden Gangs Skyld, ikke uden Interesse, at denne Maaling blev saa meget som muligt til Skibets Fordel. Saa en Dag mødte ombord en pragtfuldt dekoreret Excellence med en hel Stab underordnede Slaver; Maalingen skulde gaa for sig. Hele Staben blev paa Dækket, medens Hugo og jeg geleidede Excellencen ned i Kahytten, hvor et overdaadigt Frokostbord med forskellige Snapse stod parat til allerhøjstsammes Modtagelse. Den store Mand, som øjensynlig var forberedt paa den festlige Modtagelse, følte sig aabenbart vel tilpas, han lod sig ikke nøde, men tog godt til sig af Varerne, saa man ikke kunde sige, han gik fastende fra Borde. Det var nu første Akt, 2. Akt foregik paa Dækket. Excellencen tog med et mat og velvilligt Udtryk i det blussende Ansigt Plads ved Storlugen og beordrede Staben til at begynde Maalingen. Staben havde imidlertid nøje iagttaget Hugo, der med Haanden op til Vestelommen gjorde nogle mystiske Tegn med Tommelfingeren, som straks bemærkedes og forstodes. Saa begyndte Maalingen. Dybden af Lastrummet og Maalet paa Skibets Bredde blev taget, der snødes lidt i Skibets Favør, men Excellencen syntes ikke at bemærke det og begav sig op paa Halvdækket agter ude, hvorfra Længdemaalet skulde tages. — Hugo og jeg var gaaet forud og stod foran for Spillet, da Maalemanden med Maalebaandet kom langs Dækket.

Baadet blev holdt ned et godt Stykke inden for Stævnen, og Manden skævede hen til Hugo, der ry-stede paa Hovedet, atter flyttedes Baandet et godt Stykke ind paa Dækket, atter Skæven og Hovedrysten. Under denne Pantomime var der forløben nogen Tid, Excellencen, som fremdeles stod agter ude paa Halvdækket, blev utaalmodig og raabte paa Maalemanden. Denne, der holdt Maalebaandet i venstre Haand, grinede til Hugo, sprang frem og greb samtidig med højre Haand saa langt ind paa Baandet, som han kunde naa, hvorpaa han uden at blinke afleverede det saaledes tagne Maal til den øverstkommanderende paa Halvdækket. Foruden hvad der i Forvejen var bjerget under Pantomimen, indvandt ved denne Manøvre i Skibets Favør en god Favn paa Længdemaalet. Kort efter begav Excellencen med Stab sig i Land, sidstnævnte dog kun for straks efter at vende tilbage for nejende og smilende at modtage de vel anbragte Drikkepenge.

Befolkningen i Riga bestaar hovedsagelig af Soldater; de saa frygtelig forsultne og svinske ud, men de blev ogsaa behandlede værre end Dyr, en russisk Soldats hele Sold er 75 Kopek i 3 Maaneder. Der er ogsaa et andet Slags Udskud af Mennesker, de saakaldte »Trampejomfruer«, der bruges til at trampe Kornladningerne sammen i Skibene. De drikker Brændevin i lange Baner og er de væmmeligste Skabninger, man kan se. Vi fik ogsaa en 30 Stykker ombord af disse Damer til at trampe Havrelasten sammen, de stod paa Geled nede i Lasten og trampede, medens de sang sørgeligt lydende Sange. Naar man saa ned ad Storlugen og gennem den tætte Støvs- sky, skimtede man kun utydeligt de blege udtryksløse Ansigter og hvide opadvendte Øjne; man blev

helt uhyggelig til Mode og følte sig som hensat i en Daarekiste.

Vi havde vor Hyre med de russiske Penge, Sølv saa man aldrig, og Papirpenge kunde man ikke faa vekslet uden at tabe 20—25 pCt., og saa fik man endda ofte Badehusbilletter og Betalings-tegn fra forskellige Urtekræmmere i Stedet for gangbar Mønt. — Der er et Par offentlige Haver ved Riga, den ene — Kejserens Have — er ikke videre køn, men der findes et Elmetræ, som Peter den Store egenhændig plantede 1721; den anden Have — »Hvermandshaven« — er noget i Smag med vores Tivoli, med Menagerier, Gynger, Restaurationer osv. og er de indfødtes fornemste Forlystelsessted. Man faar god Mad derude, men Drikkevarerne er pebrede, vi maatte betale 11 Mark dansk for en Flaske engelsk Pale Ale, som oven i Købet var surt og udrikkeligt, og som Tilgift blev vi skældt ud, fordi vi kun havde store Sedler at betale med.

Da »Fingal« var tillastet og lagt ud paa Floden, fremstillede jeg mig atter med min Kautionist, Skibshandler Edermann, for Civilguvernøren og fik mit Pas udleveret. Samme Pas, som jeg endnu opbevarer som Erindring om min Rigafærd, har følgende Paa-tegning:

»Da der vorstehende Pas von keiner Russischen Gesandtschaft oder Konsulat in Auslande visirt, folglich kein verordnungsmæsiger ist, so wird der Inhaber dieses, Danische Underthan Handlungscommis Ole Lund angewiesen, sich binnen virzehn Tagen a Dato seewærts ins Ausland zurüch zu begeben.

Riga, 16. Juni 1860.

Og saa Farvel, Riga! Med min gode Vilje kommer jeg der aldrig mere.

30. Juni sejlede vi ned til Bolderaa og laa der

til Ankers til Mandagen d. 2. Juli, da vi endelig gik under Sejl for Alvor. Paa Rejsen til København hændte intet særlig mærkbart; vi fangede en Del Torsk, og laa med Vindstille under Bornholm og Møen. En Dag var Frederik og Peter sendt tilvejs for at ordne noget ved Perten paa Forre Bramraaen. Peter stod i Perten og sludrede med Frederik, der laa ude paa Nokken af Raaen og bestræbte sig for at løse Bændslet, hvormed Perten var fastgjort. Styrmanden, som bemærkede de to Drenges Manøvrer, brølede op til dem: »Er I da helt tossede, Dreng, Peter falder jo ned«, hvortil Frederik, der stadig arbejdede videre, med stor Sindsro raabte tilbage: »Ej! Ej! Jeg har varskoet ham 2 Gange. Et Øjeblik efter lød det sædvanlige Praj »Unter« oppe fra Raaen. Det var Frederik, og samtidig et Brag foran for Fokkemasten, det var Peter, der dumpede ned paa Svinehuslaaget, heldigvis dog uden at tage nogen nævneværdig Skade.

10. Juli ankrede vi paa Københavns Rhed. I København blev 1. Styrmand Tramp, Julius, Frederik og Peter afmønstrede. Backe avancerede til 1. Styrmand, og af nye Folk blev paamønstret Henriksen (Bornholmer, Christiansø), 2. Styrmand, Christian Svennevig Klitmøller (Jyde) Matros, og Niels (Lollik) samt Vilhelm (Københavner) Dæksdrenge. Augusta kom atter ombord for at gøre Turen med til London.

14. Juli lettede vi atter, og var allerede Skaagen ude næste Dag; men saa faldt det i flere Dage ind med Stille og contrær Vind. Jeg benyttede selvfølgelig Lejligheden til Fiskeri, og Maalet for min Ærgærrighed var særlig at faa fat paa en af de rigtig store Vesterhavs-Kabliau. Jeg havde en ualmin-

delig stor Pilk og en dertil svarende ny og meget svær og stærk Line, og jeg tvivlede ikke om, at jeg nok skulde naa mine Ønskers Maal. Altsaa, paa jyd-ske Rev hev jeg Pilken ud, belastet med en ekstra Blyvægt for bedre at tage Bunden, og mange Minuter gik ikke, før jeg havde et mægtigt Bid. Det var et stort Øjeblik, da jeg begyndte at hale ind; at det ikke var nogen Aarsunge, jeg havde gjort fast i, var sikkert nok, jeg maatte lægge alle Kræfter i. Da, som jeg sikkert troede, at have Sejren i min Haand, slækkede pludselig Linen af, Fisken var væk. Sluk-øret halede jeg Pilken ind og undersøgte den, og det viste sig, at den var fuld af dybe Mærker af spidse Tænder. Jeg funderede over, hvad det vel kunde være for et Monstrum, der kunde efterlade saadanne Mærker, om det nu havde været en Rokke, Helleflynder, Kabliau eller maaske en Haj. Naa! Bedre Held næste Gang, og Pilken gik atter tilbunds. Saa kom der et vældigt Bid igen, og jeg begyndte at hale ind af alle Kræfter, men mærkede snart, at Kammeraten var mig for voksen; Linen skar mine Fingre til Blods, jeg var nærved at tabe Vejret, og i min Nød raabte jeg Gevalt og kaldte Rasmus til Assistance. Nu blev vi to om det, og skulde snart ordne den Fyr; men uheldigvis var ingen af os kendt med Storfiskeriet, istedet for at hale eller slække paa Linen efter Omstændighederne, lagde vi begge to alle Kræfter i, og halede som vi var betalt for det med det selvfølgelige Resultat, at Linen sprang, og Bæstet dernede gik med min prægtige Pilk og 40 Favne saa god Line, som nogensinde er udgaaet fra Bentzens Reberbane i Kalundborg. Det var et haardt Stød; jeg forvandt det ikke i flere Dage, og har aldrig senere haft Lejlighed til at pilke Kabliau. Senere fangede

jeg dog paa »Dørger« en Del Makreller, Knurhaner og Hvidlinger.

Under England fik vi en dygtig Storm af N, og maatte ligge underdrejet om Natten. Jeg kunde ikke falde i Søvn, da Fingal tumlede sig saa livligt, at alle Kokkens Grejer gjorde et sandt Helvedes-Spektakkel inde i Butleriet; men til Søsye mærkede jeg intet. Onsdagen d. 25. Juli ankrede vi op paa Themsen, men havde den Malør, at en Brig om Natten ragede uklar af os og knækkede vor Klyverbom paa to Steder. Næste Dag var det stille, og vi naaede ikke længere end op til Gravesend. Det er en smuk By, som ligger paa en Klint af Kalksten eller Kridt, der er bevokset med Smaabuske, og ser meget malerisk ud.

Den 27. om Morgenen fik vi Damper, som slæbte os op til London, hvor vi kom til at ligge i City Canal, hvorfra vi atter halede ind i W-India Dok, hvor vi havde det meget behageligt med Undtagelse af, at vi skulde være ombord Kl. 9 Aften. Dette kom vi dog let ud over, Rusland er ikke det eneste Land i Verden, hvor man kender til Drikkepenge. W. India Dok ligger langt fra London, saa vi maatte med Jernbanen, naar vi skulde til Byen. Første Gang, jeg var i London, regnede det, saa det var alt andet end behageligt. Vor næste Udflugt gjaldt Krystalpaladset. Det er bygget hovedsagelig af Jern og Glas, og gør med sine Dimensioner et stortartet Indtryk. Alt, hvad man i sin vildeste Fantasi kan tænke sig, findes her. Hundreder af mægtige Springvand ses overalt, men de er dog kun i Virksomhed enkelte bestemte Dage, og da kun nogle faa Minutter. Paa første Sal findes store Marmor-Basiner med Vandplanter fra alle Verdenskanter, lige-

som ogsaa tropiske Træer og Buske vokser paa skuffende efterlavede Klipper og Moser. Der er hele, smukke Landskaber, og udstoppede Dyr og Fugle er anbragt i de Omgivelser, hvori de hører hjemme. Man ser Figurer i Legemsstørrelse af Indianere og Beboere af Sydhavsøerne paa Jagt og Fiskeri; navnlig var en Jæger, der staar ved et Vandhul, med Pilen paa Buen, lurende paa Fisk, skuffende godt efterlig-net. Haven er storartet. Paa nogle smaa Øer findes udhugget i Sten forskellige af Forverdenens Dyr og Øgler, alle i fuld Størrelse, og opstillede i saadanne Stillinger, hvori man kan tænke sig de færdedes i levende Live. Det er kolossale Skikkelser, højst uhyggelige at se paa, især i Skumringen om Aftenen. Det er ganske ugørligt ved et enkelt Besøg i Krystalpaladset at danne sig et Begreb om alt det, man kan faa at se dér; vi var ogsaa derude flere Gange.

Tower er ogsaa en af Londons største Seværdigheder, men gemmer bag sine mægtige Mure Masser af Minder om Englands mørke og blodige Historie. Selve de solide, middelalderlige Bygninger er ganske vist smukke og imponerende; men der hviler noget uhyggeligt over det hele, som dog maaske maa tilskrives Tanken om al den Rædsel og Elen-dighed, som i Tidernes Løb har været knyttet til dette Sted. Det løber En koldt ned ad Ryggen, naar Foreviseren peger paa den lille Dør i Taarnet ud mod Themsen og forklarer: »Denne Dør aabnedes kun om Natten, naar en højtstaaende besværlig Fange i største Hemmelighed førtes derind; han blev aldrig set mere, kun Floden kendte hans Skæbne.« Man ser heller ikke uden Gysen de forskellige Fængsler, hvori saa mange af Englands bedste Mænd og Kvinder har

henslæbt Dagene og søgt Trøst og Adspredelse ved paa Væggene at indridse Fyndord, Navne og lignende. I et af Fængslerne har Jane Gray indridset sit Navn, og den Økse og Blok, som benyttedes ved hendes Henrettelse fremvises endnu. Det er en forbausende lille Økse, ikke større end en almindelig Køkkenøkse nu om Stunder; hun maa have haft en ualmindelig smal Hals. I et Rum fandtes ogsaa alle mulige middelalderlige Torturredskaber, man maa undres over, hvor opfindsomme Folk har været paa dette Omraade, nogle af Redskaberne var ligefrem djævelske. Der var en usædvanlig smuk Vaaben-samling, og en stor Del af Englands Konger i fuld Rustning ser man paa smukt udstoppede Heste. Dronning Elisabeth i Kroningsdragt ses til Hest. I Baggaarden var opstillet en Mængde pragtfulde Malmkanoner, rene Mesterværker, som sagdes at være Gaver fra forskellige Potentater, blandt andre den tyrkiske Sultan. I et Rum for sig opbevaredes den engelske Krone m. m. Engelskmændene saa med stor Ærefrygt paa disse Klenodier; jeg var sandsynligvis for ung til at kunne goutere disse Herligheder, det morede mig mere at se paa alt det øvrige.

St. Pauls-Kirken er en mægtig Kolos, som udvendig imponerer, men som der indvendig ikke er videre højtidelig ved. Den er fyldt op med Statuer af bekendte Mænd, selvfølgelig frem for alt af den uundgaaelige Nelson, som anbringes paa alle mulige og umulige Steder; jeg har set ham anbragt i Basrelief, fremstillet i fuld Uniform med trekantet Hat og lange Støvler og med to Engle med Vinger og lange Gevandter, der hanker op i ham — højst smagfuldt! Jeg fik det Indtryk, at det Indre af St. Paul mere mindede om en Børs eller Danselokale end en Kirke.

Vi var en Dag ude paa Greenwich Hospital og blev vist omkring paa hele Anstalten, baade Kirken, Køkken, Spisesal, Soverum osv. Alt var renligt og pynteligt og meget tiltalende. De gamle Invalider havde alle ens Uniformer og trekantede Hatte, det var nogle bedagede Gubber allesammen, og mange af dem havde været ude med Nelson. En af dem havde været med ved København 2. April 1801; han gav os det Skudsmaal, at vi sloges godt den Dag, og det er vist meget sagt af en Engelskmand.

British Museum var en Samling af alt mellem Himmel og Jord, Oldsager, Mineralier, Skeletter, udstoppede Dyr, Vaaben osv. — Paa Kensington Museum ser man alle mulige raa Produkter og ved Siden af disse de Ting, der faas af disse.

National Gallery er en Samling af enkelte gamle Malerier. Engelskmændene roste denne Samling i høje Toner, saa det maa vel være min Fejl, at jeg fandt den grumme kedelig. — Parlamentshuset er en pragtfuld Bygning, udvendig overfyldt med Siraater og smaa Spir og indvendig, især i the house of Lords, er der en Pragt, som maa forbavse enhver, alt er forgyldt, saa det ligefrem skær i Øjnene.

Westminster Abbedie er en af de ældste Bygninger i London, prægtig gammel Stil, men overfyldt med nymodens Monumenter, som slet ikke passer til det øvrige. — Zoologisk Have i London er vistnok den største af den Slags i Verden; der er næsten ethvert eksisterende Dyr, særlig Pattedyr, repræsenteret, og alle er de udmærket holdte, sunde og vel ved Magt, har rigelig Plads til at røre sig i deres Huse, og de Dyr, som lever i Vandet, har hensigtsmæssige Bassiner at tumle sig i.

Af andre offentlige Haver er Kew Garden eller

Botanisk Have meget smuk og interessant; der findes alle mulige Vækster og desuden en Samling raa og forarbejdede Planter. — Cremon Garden svarer omtrent til Tivoli hjemme, men er ikke saa stor. Der findes et meget smukt og populært Danselokale med elegante Damer med højst tvivlsomme Sæder.

I den Tid, vi var i London, skiftede vi flere Gange Opholdssted. Efter at have ligget 4 Uger i W. India Dok skulde »Fingal« i Tørdok for at skræbes og males i Bunden, men vi maatte først ligge flere Dage paa Floden, før vi kunde komme ind. Medens vi laa paa Floden, havde vi en Nat det storartede Syn af en mægtig Ildebrand, som ødelagde et helt Kvarter af Byen. I Tørdokken laa vi i 8 Dage og havde Regn og Storm hver Dag. — Tørdokken laa i et af de værste Kvarterer; der var fuldt af Tyve og Kæltringer, og Slagsmaal og Spektakler hørte til Dagens og Nattens Orden eller Uorden. »Fingal« laa i Tørdokken, saaledes at Klyverbommen ragede over Dokmuren ind i en meget smal og meget svinagtig Gyde eller Smøge. Det var for Folkene ombord en yndet Sport at benytte Klyverbommen som Observationspost, da man der oppe havde et fortrinligt Overblik over, hvad der passerede i Smøgen. En Dag benyttede jeg dette Observatorium med glimrende Udbytte. 2 Vinduer paa 4. Sal, et paa hver Side af Smøgen og lige over for hinanden, blev revet op, og en rasende Madamme viste sig i hver sit Vindue, de knyttede Næverne mod hinanden og tilraabte hinanden de værste Skældsord, som Sproget raadede over. Denne Kæbe-Holmgang fortsattes nogen Tid, indtil begge Furierne var blevet fuldstændig rasende, saa paa engang forsvandt de begge som paa Kommando fra Vinduerne, man hørte dem storme

ned ad Trapperne inde i Husene, og et Øjeblik efter tørnede de sammen som to løbske Lokomotiver midt i Smøgen. Ved Sammenstødet trillede de begge omkuld, de mælede ikke et Kvæk, men rev og sled hinanden i Haaret og kradsede hinanden med Neglene som to gale Katte, saa Blodet flød ned ad Kinderne paa dem, og Fraaden stod dem om Munden. Pludselig, uden nogen synlig Foranledning, slap de hinanden, fo'r hver især ind ad sin Gadedør, op ad Trapperne og hen til Vinduerne, og Turneringen med Skældsord begyndte paa en frisk. Saa igen ned ad Trapperne og fornyet Sammenstød midt i Smøgen; men saa kom heldigvis en Politimand til og skilte dem ad. Det var forresten væmmeligt at se paa; men det var dog altid en Oplevelse at se en rigtig regederlig Kvindefægtning, det havde jeg aldrig set før.

I London Dok indtog »Fingal« Stykgodsladning til Algoa Bay og Port Natal. Da Dokken lukkedes Kl. 6 Eftermiddag, flyttede Hugo, Augusta og jeg i Land og boede i 14 Dage i vor bekendte Landsmand Jacob Meyers Pensionat i Jury Street, hvor vi traf sammen med mange Danske og havde det meget fornøjeligt. Vi benyttede da Tiden til at se os godt omkring i Byen, og der var jo ogsaa adskilligt at se. I Evans Kælder var jeg et Par Aftener og morede mig storartet. Man sad der ved Smaaborde i et stort Lokale, man snakkede, røg Tobak, spiste og drak, alt imedens man underholdtes med Sang, Hunde- og Taskenspillerkunster fra en lille ophøjet Scene i Baggrunden af Lokalet. En gammel Fyr, Joel, som gik omkring imellem Bordene og falbød Cigarer, var især fornøjelig. Som han bedst gik, satte han Cigarkassen paa et Bord, tog en Stok fra en af Gæsterne og

udførte paa denne den lifligste Fløjtekonzert, varieret med Triller af Lærker, Nattergale og Drosler saa livagtig, at man uvilkaarlig saa sig om for at opdage, hvor alle disse Fugle holdt sig skjult. En Aften i Evans Kælder var en Fornøjelse, som man nødig lod gaa fra sig, og saa var det tilmed noget ganske nyt, den Form for Restaurationsliv var ganske ukendt hjemme i Danmark, jeg i alt Fald havde aldrig været med til noget lignende.

I Colosseum bødtes paa Komædie, Taagebilleder, Taskenspillerkunster o. m. a. I en Globus saa man hele Verden indvendig fra for 1 Shilling. Man kommer op i et Taarn, inden i Jordkuglen, og kan da fra Vægtgangen dør gaa rundt og se op og ned og til alle Sider hele Verden udbredt for sig, øverst oppe Nordpolen med Grønland o. s. v., alt sammen meget praktisk og anskueligt, naar man først er blevet fortrolig med, at det Hele ses fra Vrangen. Alle Bjerge er ophøjede i Forhold til deres Størrelse og Floder og Søer er tydelig betegnede. En Foreviser forklarer det Hele med mange Bemærkninger om Storbrianniens Magt og Verdensherredømme, hvad der forresten er ret overflødig, da alle engelske Besiddelser er betegnede med skrigende Farver.

I London traf vi Carlsen, tidligere 1. Styrmand med »Fingal« (senere Brandinspektør i København), nu 1. Styrmand paa Fregatten »Freja«, som var ankommen med en Ladning Ris fra Ostindien. Vi var flere Gange ude sammen, og en Nat blev vi vildfarne og kom ud til Whitechapel, det værste Forbryderkvarter i hele London. Klokken var henad 3, og da vi var blevet sultne, gik vi ned i en Kælder, hvori der endnu var Lys, for at faa noget at leve af. Carlsen sagde, at han havde været der før, og man havde da for-

søgt paa at tage hans Uhr fra ham; men nu holdt der baade ridende og gaaende Politi lige udenfor paa Gaden, og for yderligere Sikkerhed kunde jeg jo tage min Uhrkæde af og putte den i Lommen. Jeg skal ikke nægte, at jeg blev noget benauet ved disse Oplysninger; men i Betragtning af, at Carlsen var en kæmpestærk Mand, og jeg dog nok kunde lide at se, hvordan det saa ud indenfor, gik vi derind og satte os lige ved Døren. Jeg saa mig om, og lagde Mærke til, at Lokalet var meget lavt og kun oplyst med et Par Tællelys, saa der var halvmørkt, og der var en Stank af Øl og Brændevin, saa man næppe kunde trække Vejret. Lokalet var inddelt i en Mængde smaa Baase, og efterhaanden som jeg blev vant til den daarlige Belysning, opdagede jeg, at der rundt omkring paa Bordene laa baade Mandfolk og Fruentimmer, som tilsyneladende sov, men for nogles Vedkommende laa og skelede hen imod os. Det var alt andet end hyggeligt, og jeg ønskede mig vel udenfor. Værten, en snavset, fordrukken Fyr i Skjorteærmer, kom hen til os og spurgte, hvad vi ønskede. Jeg for mit Vedkommende havde ganske tabt Appetiten, men noget maatte vi forlange; det gik ikke an at lade være, saa valgte vi Kaffe og haardkogte Æg. Æggene var aabenbart det mest renlige, der kunde opdrives i den Beværtning, dem spiste vi. Kaffen derimod hældte vi paa Gulvet ind under Bordet, og forføjede os derpaa hurtigst ud af Lokalet.

Noget af det, der interesserede mig mest i London, var det store Porter-Bryggeri. Efter hvad der blev os fortalt, blev der daglig brugt 1500 Tdr. Malt og 10,000 Tdr. Humle. Der findes 175 Beholdere til Øllet, den mindste rummer 20,000 Gallon og de største 126,000 Gallon. Kedlerne er saa store, at Bryg-

geri-Personalet spiser til Aften i den største Nyt-aarsaften. Bunden af en saadan Kedel koster alene 1500 £. Jeg vil ikke garantere for disse Tals Rigtighed, mig forekommer de utrolige. Mon ikke der er lovlig meget engelsk Pral med i Beregningen?

Efter alle Matrosers og Skibsdrenge's Beretninger, er Thems-Tunnelen absolut det mærkeligste, der er at se i London. Naturligvis var jeg ogsaa dernede, men følte mig ikke særlig imponeret. Den ligner nærmest en pæn Kælder uden nogen som helst Slags Stads, men paa den anden Side er det jo mærkeligt nok at gaa dernede med den Bevidsthed, at ovenover En flyder den store Flod med dens Hundreder af Skibe.

Madame Tussauds Vokskabinet er enestaaende i sin Slags; Figurerne er ypperligt udførte og Grupperne mange Steder morsomt sammenstillede. Vilhelm Erobreren og hans Dronning ses ved Siden af Marie Stuart og Garibaldi, Henrik VIII sidder omgivet af hele sit Harem, og i et særlig Kabinet danner Dronning Victoria Midtpunkt for en samtalende Gruppe, hvori man genkender Frederik VII i Garderuniform, som konverserer Dom Pedro af Brasilien o. s. v., o. s. v. Der findes et særskilt saakaldt Rædselskabinet, hvortil betales særskilt Entré, og uden for hvilket en Opsynsmand gør En opmærksom paa, at man ikke bør gaa derind, hvis man er nervøs. Ingen af os led af Nervøsitet, vi gik derind, og fandt straks bag Døren en ubarberet Fyr, der stod og pillede ved en Helvedesmaskine; midt paa Gulvet stod et Badekar, hvori Marat laa med Halsen skaaret over og ved Siden af Kniven, som Charlotte Corday brugte til det Stykke Arbejde. Der var en veritabel Guillotine, hvorover Hovedet af Marie An-

toinette var anbragt, forskellige Prøver af Bomber, Selvskud og andet Djævelskab, som havde været brugt ved forskellige, nærmere opgivne Lejligheder. I særlige Lokaler forefandttes blandt andet Henrik IV's blodplettede Skjorte med Hullet i Brystet, hvor Ravaillac dolkede ham, Napoleons Seng, hans Knive, Skeer, Gafler og andre Spisegrejer fra St. Helena samt hans Rejsevogn, som blev taget ved Waterloo, og som med sit Utal af Skuffer mindede om en Urtekræmmerbutik, o. s. v., o. s. v. Voksfigurene var saa skuffende lavede, at Hugo med Hatten i Haanden gjorde en pæn Undskyldning for en ældre Kone, som han i Forbifarten var kommet til at støde til, — det var selve Madame Tussaud — i Voks naturligvis.

Hos Skibshandler Wilmann, en Svensker, var vi til stort Aftenselskab, udelukkende danske, norske og svenske Kaptajner; der blev suppet i en Uendelighed, sunget og danset, alt meget fornøjeligt.

Kokken, Rasmus Tallerkensen, blev syg og maatte sendes paa Hospitalet, og vi tog ud for at se til ham. Hospitalet var et gammelt Linieskib, som var opankret paa Floden ud for Greenwich. Der var den strengeste Orden og Renlighed ombord, og den Pleje, man faar dér, er gratis. Alle de Syge er ens klædte og har hvide Nathuer, saa de ligner Bagersvende. Kaproninger paa Floden var ret almindelige; der var aldrig mere end en Mand i Baaden, men denne var heller ikke større, end at Manden kunde tage den paa Hovedet og bære den paa Landjorden.

Den sidste Ugestid i London var ret kedelig; om Dagen drev jeg omkring paa Kornmarkedet, eller jeg blev ombord og saa paa Indladningen. I Londons Dok skulde vi jo være ombord Kl. 6 og have alt sluk-

ket Kl. 9, hvilket sidste vi selvfølgelig ikke respekterede, men hængte to Tæpper for Skylighter og Køjjer og saa forresten havde den Aftale med Dokvægten, at han skulde gaa ombord og dundre i Dækket, hvis man ude fra kunde se Lyset; alt selvfølgelig mod en Kendelse. Vi fordrev saa Tiden om Aftenen med Højtlæsning o. lign.

Mens vi laa i Dokken, fik vi en højst ubehagelig Indkvartering ombord, nemlig Rotter, ikke af de store, brune, vi har hjemme, men de mindre sorte med brede Ører. Det var ganske umuligt at værges sig mod dette Utøj; vi tog forgæves Landgangsbroen ind ombord hver Aften. De løb ind over Fortøjningerne, og var de først ombord, fandt de Skjulesteder nok blandt Stykgodset i Lasten, ja, de gik endogsaa tilvejrers og forputtede sig oppe i Rigningen.

Nu var ellers Tidspunktet naaet, da det skulde være Slut med min Rejse, og jeg efter Bestemmelsen skulde vende hjem til Kalundborg. Ganske vist længtes jeg svært efter Kæresten; men jeg sagde til mig selv: det er dumt at rejse hjem nu; du har nu en Tjans til, under de heldigste Forhold, at komme ud paa Langfart, og du vil næppe senere i Livet faa Lejlighed til at gøre en Tur som den, der nu forestaar, — og Resultatet af disse Overvejelser blev, at jeg skrev hjem og bad om, jeg fremdeles maatte følge med Skibet paa den forestaaende Langfart.

Den ønskede Tilladelse blev straks givet mig, og nu skulde jeg altsaa først, hvad jeg forestillede mig, rigtig ud at rejse, thi dette, stadig at gæste større Byer og Havne fandt jeg vel tomt og civiliseret; min Hu havde altid staaet til at se vildere fremmede Lande og andre mere primitive Folkefærd end de, jeg hidtil var kommet i Berøring med.

23. Oktober 1860 forlod vi London og begyndte Rejsen til Algoa Bay (Port Elisabeth). Det første, der hændte ombord, var, at da Forre Bramsejl blev gjort los, faldt der en Rotterede med skaldede Unger ned paa Dækket. Vi kom heldig ud af Themsen, og næste Dag krydsede vi i Kanalen og saa den smukke, høje Kyst ved North og South Foreland. Den første Aften, vi var til Søs, fangede vi en Stær i Forremærs og anbragte den i et improviseret Fuglebur. Den aad uafsladelig hele nævnte Dag, hvilket Augusta betragtede som et Udslag af Angst og Fortvivelse. Ved South Foreland gik Lodsens iland, medtagende vore sidste Breve til Hjemmet, og vi var nu efter saa lang Tids Forløb atter overladede til os selv ombord i »Fingal«. Jeg har sat mig for at gaa Vagt sammen med Backe, han hører til Bagbords Vagt, og det gør jeg ogsaa efter min Bopæls Beliggenhed; men det er dog vistnok et Spørgsmaal, om min Energi strækker til Udførelsen af dette gode Forsæt; foreløbig stiller jeg mig tvivlende. Gennem Kanalen havde vi en ret heldig Rejse, men Landet saa vi ikke meget til. Stæren fik Lov at gaa løs og indkvarterede sig straks selv i Hønsehuset. Her er kommet en hel Flok Bogfinker og Irisker ombord, de holder til under Storbaaden, der staar paa Storlugen; men Katten, vi fik ombord i London, er stadig efter dem, og jeg er igen efter Katten, det Bæst. Stæren er helt tam. Augusta sad og læste i Kahytten, saa lød der nogle smaa Bums ned ad Trappen, og Stæren kom nok saa frejdig ind paa Kahytsgulvet og saa sig ganske ugenert omkring. — Vi har haft en Del Næsesø, Hønsene er søsyge, men naar én kaster op, æder en anden det straks, saa intet gaar til Spilde. Katten er nu heldigvis ogsaa blevet søsyg

til stor Lindring for Smaafuglene. De 3 Grise, vi fik i London, viser sig at være skabede, de faar Saar og ser jammerlige ud. Vi havde ventet os meget af dem, bare de ikke kreperer.

29. Oktober kom vi Kanalen ud; i Anledning af den østlige Vind gaves der Punch overalt. Stæren er rejst, han sad og smaasnakkede og pudsede sig oppe paa Dækshuset, da en østgaaende Damper gik forbi; saa slog han en lille Trille og et Slag med Halen til Afsked og gik ombord i Damperen; formodentlig tænkte han, det kunde være godt at komme lidt raskere af Sted. Den blev afløst af en Drossel, som dog ogsaa snart tog sit Tøj.

Desværre trækker Vinden sig sydlig, bare vi ikke skal faa en Piber af SV, saa vi maa ind i Kanalen igen; i Aften er det Fuldmaane, og i Nat lignede det stærkt. Jeg har altid, lige fra jeg var Dreng, været, hvad man kalder nævenyttig, og til Trods for, at jeg for 3 Aar siden ved et Vaadeskud mistede 3 Fingre paa højre Haand, er jeg dog endnu i Stand til ret vel at bruge Værktøj; jeg er saaledes optraadt som Frisør og klippede Backe med det Resultat, at hans Hoved kom til at ligne et fraadende Hav; men flot saa det ligegodt ud. Jeg agerer ogsaa Tømmermand ombord, og en Læsejlsraa er allerede udgaaet fra mit Værksted og antaget som første Klasses Arbejde.

31. Oktober. Stille og Tykning, Masser af Springere og Maager og i Nat ubekendte Fisk i Kølvandet. En bed paa Snøren, men slap af igen. Nu til Morgen frisk Kuling af Ø. med svær Søl, saa »Fingal« slingrer dygtig. Vi fik sendt Hilsen hjem med Svendborg-Skonnerten »Balder«; han lovede at rapportere os, men formedelst den høje Søl kunde vi

ikke faa Breve med. Det var morsomt nok; han troede vist, at »Fingal« var engelsk og hejsede derfor ikke sit Flag højere end til Bommen; men da han saa vores danske Flag, røg hans straks op under Gaffelen. Vi kom ganske tæt sammen og raabte til hinanden; vi malede med Kridt vor Længde paa Siden af »Fingal«, og han viste sin, malet paa et Brædt.

De to Dæksdreng, Vilhelm og Niels, som blev paamønstrede i København, har vist sig som raske Gutter; de er derfor ogsaa avancerede til Jungmænd, da vi gik fra London. Vilhelm, som tidligere var Opvarter paa Sommerlyst, er en glad Sjæl, som blandt andet spiller godt Violin, hvorfor vi ogsaa skillingede sammen og forærede ham et saadant Instrument, da vi var i London; nu lyder hver Aften, naar Vejret er godt, liflige Knejpemelodier forude.

10. November. Vi er nu omtrent paa Højden af Oporto, men temmelig vestlig, da Vinden har været saa meget sydlig. I sidste Uge har vi haft stormende Vejr og Regn; forleden Nat havde vi for første Gang i den Tid, jeg har været ombord, klodsrebet Mærsejl med voldsom Sø, saa Giggen endog-saa huggede ud fra Daviderne, men heldigvis blev den bjerget. Stærke Byger hver Nat. Der maa have været haardt Vejr længere ude til Sø, og det maa være Efterveerne heraf, vi en Dag mærkede i Spanske Søen. Vi laa med Død-Damstille, Søen var som overgydt med Olie, ikke en Krusning, men med en Dønning, som næsten var utænkkelig. Der var et lille Kanonskud mellem hver Dønning, og disse var saa høje som Bjerge. Der laa en Bark ikke langt fra os; naar vi var nede i Bølgedalen, var den fuldstændig forsvunden, men naar vi atter kom op paa Bølgeryggen, laa den langt nede under os som i en Afgrund.

Det mærkeligste var, at man ikke mærkede den ringeste Bevægelse ombord, Hævningen og Sænkingen paa Dønningerne foregik saa jævnt og umærkeligt, at man, naar man ikke saa paa Søen, godt kunde tænke sig, at man laa fortøjet i en Dok. Masser af forskellige Landfugle søgte Skibet i disse Dage, de fleste faldt i Søen af Udmattelse og druknede, en Stær bjergede sig ind i Hønsehuset, men blev hugget ihjel af Hønsene. Selv en Ugle satte sig i Rigningen, men fløj straks igen. I Dag 10—12 Skibe i Sigte, signaliserede med en engelsk Bark og vekslede paa vanlig Vis Længde og Bredde. Grisene fremdeles skabede, men i Bedring, en Høne selvdød. I Aften *M o r t e n s A f t e n*, den staar paa Skinke og Risen-grynskage. Vinden N., saa vi kommer vel snart til Madeira. — Varmen begynder allerede at mærkes. Min heroiske Beslutning at gaa Vagt med om Natten, finder jeg uholdbar, jeg foretrækker Køjen.

14. N o v e m b e r. I Gaar passerede vi Madeira ca. 28 Mil V. for den, saa vi saa den ikke, og nu nærmer vi os stærkt de Canariske Øer. NO.-Passaten har vi faaet fat i, og Dag for Dag bliver det varmere, Frakke og Vest er allerede unødvendige Artikler, dog er det om Natten ret køligt. Vejret smukt klart med fin Bris, saa »Fingal« gør 4—5 Mils Fart. Min Paaklædning er nu indskrænket til Gymnastisko, Lærredsbukser, blaa Lærredsskjorte, som uden paa Bukserne er spændt om Livet med en Læderrem, og saaledes tillige fungerer som Bluse, meget praktisk og bekvemt. De fleste Skibe styrede mere vestover og er forsvundne, kun en Brig og tremastet Skonnert følger med endnu. De første Flyvefisk har vist sig, og alle Fiskegrejer holdes klar for at modtage Bonitterne og Dolfiner. Til Fangst af disse,

som efter Sigende ikke gaar paa Pilk, har jeg konstrueret en kunstig Flyvefisk, bestaaende af en Sejldugsklud udstoppet med Værk i Form af en Sild, overtrukket med Staniol, 2 Hønsefjer som Vinger og en Krog i Flaben; vi faar nu se, om de gaar paa den.

Masser af Lopper har vist sig, Augusta gør Jagt paa dem Dag og Nat og har opnaaet en forbavsende Færdighed i at snubbe dem. Forude er der saa tykt af dem, at Vilhelm i én Saat paa sit ene Knæ leverede 8 og Rasmus 20 i et Par Underbukser. Jeg har begyndt at klippe Nero, for at han ikke skal blive gal i denne Varme; jeg klipper ham som en omvendt Løve, nemlig hele Forkroppen, medens Bagkroppen foreløbig lades uberørt, saa det ser ud, som han havde Skørter paa; nu skal han gaa saaledes et Par Dage til Fornøjelse for alle ombord, saa tager jeg ham under Behandling igen og gør ham fin og mere præsentabel. — Humøret brillant overalt ombord, Vilhelm stryger Violen, og Dansen gaar med Lyst langs Dækket om Aftenen. Vejrglasset ser saa underligt ud i Dag, og Katten gør besynderlige Tegn og underlige Gerninger; vi faar nok Vinden friskere næste Etmaal. Det blev saa lige 3 Uger, vi har fra London til Madeira, ikke noget at være stolte af, men dog heldig sluppet efter Aarstiden. Augusta brygger uafsladelig Sundhedslikør og bittre Snapse, saa det maa uden Tvivl blive en usædvanlig sund Besætning, »Fingal« faar denne Rejse. Alle Geværer er pumpede ud i Dag for at modtage de forskellige Havuhyrer, der maatte vise sig.

BØGER

Gamle Danse fra Nordvestsjælland. III. Samlede og udgivne af Christian Olsen, Torpelund pr. Eskebjerg. Harmoniserede af Christiane Rützu, født Olsen. 1928. Udgiverens Forlag.

For tredje Gang giver Christian Olsen og hans Søster, Fru Rützu, os en Haandfuld (79 Numre) af deres store Forraad af Hjemegnens gamle Dansemelodier; atter har vi en virkelig Fornøjelse af at stifte Bekendtskab med den hele Række af Melodityper lige fra de sirlige Engelskdanse og Eccosaiser fra Tiden omkring 1800 til de mere moderne og i tonal Henseende ogsaa mere afvekslende Valse og Galopader. Ja, saa langt føres vi ned mod Nutiden, at vi faar en svensk Dansemelodi »Degnedans«, der først er bleven kendt her i Landet i 90'erne gennem en svensk Folkedansforenings Udgave. Ellers er Stoffet i nærværende Hæfte i det hele særdeles typisk og underholdende, og Udvalget er foretaget med god musikalsk Smag. Harmoniseringen (for Klaver) vidner som sædvanlig om Humør og Omtanke og er i rette Stil.

Det pynter yderligere paa Udgaven, at Chr. Olsen som Indledning behændigt og med Lune fortæller en Række Erindringer om, hvordan det gik til ved Dansegilderne i gamle Dage, og om Spille mændene og deres »Orkestre«. Der er mange morsomme Smaatræk. Saadan om det store Barselgilde, hvor Barnet i Vuggen kvaltes af Gæsternes Overtøj, uden at denne Hændelse gjorde Skaar i Gæsternes Danse lystighed. Der er ogsaa Skildringer af Gaardmandssønners Overlegenhed ved Dansegilderne, om hvorledes de ikke engagerede ordentligt, men blot knipsede med Fingrene hen ad den Retning, hvor Pigen sad. Typisk for Tiden er Fortællingen om den trætte Spillemand, hvis Violin gled længere og længere ned, indtil han til sidst nøjedes med at træde Takten med Foden, »noget, der kunde høres, for han havde Træskobunde under Støvlerne og sparede ikke paa Kræfterne«.

Angaaende de enkelte Danses Alder i Nordvestsjælland bringer Chr. Olsen en Del Oplysninger. Hans Hjemmelsmænd naar dog ikke længere ned i Tiden end til 1860'erne. I Virkeligheden er det for Nordvestsjællands Vedkommende muligt at naa tilbage til Tiden omkring 1814, idet vi har en udførlig og læseværdig Skildring af Danse og Danseskikke omkr. 1814 i Uggerløse (hørende til Lerchenborg), meddelt i »Gamle Nielsen, en kulturhistorisk Selvbiografi 1799 til 1888, opskreven af Anton Nielsen«. 1888. S. 16—19. Ifølge »Gamle Nielsen« kendtes paa hans Egn før 1814 ingen som helst Runddanse, men af Danse kun: Kvadriljer (fire Par), Engelskdanse (hele Selskabet opstillet i to Rækker), Riel (udført af 3 eller 5 Personer), Fangedans, Springstykket og Syvspring.

Til Slutning kan maaske udtrykkes Ønsket om, at Chr. Olsens fortjenstfulde Arbejde maa vække almindelig Forstaaelse af, at de gamle Folkedansemelodier baade kan rumme æstetiske og historiske Værdier. Der bør derfor værnes om, hvad der endnu er tilbage af de gamle Spillemands Nodebøger, helst bør disse Haandskrifter overgives til en offentlig Institution til Brug for senere Tidens videnskabelige Forskning.

H. Grüner-Nielsen.

»Højskoleforstander Ernst Trier, hans Æt, hans Barndom og første Ungdom«. Af Povl Hansen (Aug. Bangs Forlag, København). 1928.

Det er en meget vellykket Begyndelse til et større samlet Værk om Ernst Trier, som Povl Hansen her møder frem med — paa det samme Forlag, hvor han for 40 Aar siden udsendte sit første historiske Skrift: »Bidrag til det danske Landbrugs Historie«.

Jeg husker, hvordan jeg i 1888 som Medlem af en historisk Læseforening fik rig Lejlighed til at gennemlæse de mange betydelige Skrifter, der det Aar blev udsendt til Minde om Hundredaarsdagen for Stavnsbaandets Løsning. Jeg havde omtrent gennemlæst det meste, da Povl Hansens Bog udkom i Begyndelsen af 1889. Dens Titel: »Bidrag til det danske Landbrugs Historie«, tiltrak ikke lige straks. Bogen var 176 Sider stor og en ung 32-aarig Mands første Forsøg paa at skrive en Bog! Men hvor blev jeg — og mange med mig — optaget af denne Bog ved den mesterlige Fremstilling, den

gav af det gamle danske Jordfællesskab ude i Bondelandet, og ved den grundige Redegørelse, den — efter Povl Hansens fleraarige Arkivundersøgelser i København — bragte om Nedsættelsen af den første Landvæsenskommission af 26. November 1757, og dennes Undersøgelser af Jordfællesskabet i Aarene 1757—66. Ikke mindst for Holbæk Amts Vedkommende var der her meget interessante Oplysninger at lægge Mærke til, som ikke tidligere havde været tilgængelige i andre Bøger.

Povl Hansen har senere igennem de 40 Aar (1889—1928) offentliggjort — i Blade, Tidsskrifter og Bøger — et stort Antal historiske Undersøgelser (saaledes i Aar bog for dansk Kulturhistorie 1891—1900, i forskellige Amters »Historisk Samfund«s Aarbøger, »Højskolebladet«, »Fra Vallekilde Højskole« osv.) — ved Siden af, at han i 30 Aar (1894—1924) havde det store Hverv at være Forstander for Vallekilde Folkehøjskole.

Og nu har Povl Hansen saa ved Slutningen af disse 40 Aars Forfattervirksomhed stillet sig en ny og stor Opgave, som ej heller nogen vil kunne magte som han. Paa Grundlag af Ernst Triers mange Breve og ved et skønsomt Udvalg af disse er det lykkedes Povl Hansens at give Læserne af det udkomne 1. Bind af Bogen om Ernst Trier et værdifuldt Livsbillede af denne ivrige, lysvaagne og varmhjertede Unger-svend, der senere i sin Manddomstid skulde blive til saa rig Velsignelse for saa mange, ikke mindst i Holbæk Amt. Jeg erindrer, hvordan der paa Ernst Triers Jordfæstelsesdag i Vallekilde, den 5. Januar 1894, blev sagt, at »Trier var den danske Folkehøjskoles Mærkesmand«, og hvordan en yngre alvorlig Mand for Holbæk Amt kom med følgende Vidnesbyrd over for nogle, han stod og talte sammen med ude i Højskolegaarden: »Ingen har som Trier været en Hjælper for min Hjemegn; ja, jeg kan vist godt sige: for hele Holbæk Amt.« Dette blev heller ikke modsagt af nogen.

Trier skal ved 9 Aars Alderen have skrevet et Digt, »T i s s ø«, hvor Sagnet om Trolden i Kundby Kirkebakke og Sæby Kirkebakker er fortalt. Men først i Sommerferien 1859 kom den unge 22-aarige Københavnerstudent Ernst Trier paa en Spadseretur fra Sorø ind i Holbæk Amt til Skamstrup Præstegaard, Frydendal, Skarriksø og Kongens Mølle. Samme Sommer, i Efterhøst, oplevede han sit store Gennembrud og

blev fra nu af Grundtvigs trofaste og hengivne Lærling. Hermed slutter Povl Hansen første Del af Bogen om Ernst Trier. Gid han maa faa Kræfter og Lykke til at føre det store Værk til Ende!

J. P. J.

»De dansktes Øer«, I—III, af Achton Friis, med Tegninger af Johannes Larsen og Forfatteren.

I dette Pragtværk, en af de skønneste Bøger, der er udgivet herhjemme, findes i andet Bind en lang og interessant Skildring af Samsø og Holmene deromkring, næsten 100 Sider med en Snes Fotografier, adskillige Landskabstegninger og nogle Portrætter af karakteristiske Typer af Befolkningen.

I III Bind omtales et Par andre af Holbæk Amts Øer udførligt: Neksø og Sejerø, og der er især fra den sidste Ø en Mængde smukke Billeder. Achton Friis er en ypperlig og begejstret Skildrer af Øernes landskabelige Skønhed, og han fortæller en Mængde Træk af deres Historie, op søger Borgtomter og Gravhøje, beskriver Kirkerne og interviewer alle Slags Folk, han møder, og faar dem til at fortælle om henfarne Tider og Skikke. Han er jo først og fremmest Kunstner og en glimrende Fortæller, og der er jo nok adskilligt i hans Skildring, som Historikerne vil sætte store Spørgsmaalstegn ved, men alligevel finder han næsten alle Steder nyt Stof frem for Lokalhistorien og Folkemindetiden-skaben.

Sin største Værdi vil Værket for alle Tider bevare ved det henrivende Samvirke mellem Johannes Larsens prægtige Pennetegninger og Achton Friis' livfulde Skildringer, en sand Kærlighedserklæring til det danske Ørige.

*

Et Par Bøger fra Koppels Forlag vil vi ogsaa gøre historisk interesserede Læsere opmærksomme paa. Der er først »Europas Kulturhistorie« af Hartvig Frisch, et stort 2-Binds Værk, en glimrende Oversigt fuld af nye Synspunkter og saa godt skrevet, at man læser det med den største Interesse og Fornøjelse. — Og der er Bogen om »Napoleon den Store«, skrevet af Magister Hans Jensen, som jo for nogle Aar siden leverede et Par udmærkede Artikler her til Aarbogen. Napoleon-Bogen er et Led i Serien: »Frankrigs Historie fortalt for Alle«, og paa sine 400 Sider giver den

en fortrinlig Skildring af Kejserens Liv og den Betydning, han fik for Frankrig og det hele Europa. Bogen bygger paa de nyeste Værker i den franske Litteratur, og Fremstillingen er saglig og letlæselig, og der er mange Billeder.

Endelig skal vi nævne, at en Del af Hæfterne fra Pragtværket »Danske Herregaarde ved 1920« nu kan faas enkeltvis gennem Arth. Hassings Boghandel, København, eller i E. Henningsens Boghandel i Holbæk. Fra vort Amt kan faas: Løvenborg, Tølløse, Kongsdal, Torbenfeldt, Dragsholm og Lerchenborg. Hvert Hæfte koster 1 Krone.

Johannes Tholle: Danske Gartnere; en Række Typer og Tidbilleder. Schultz' Forlag. 144 S. Ill.

Havearkitekt Tholle, som nu fremfor nogen er Havebrugets Historiker herhjemme, har i denne Bog skildret Gartnerstandens Udvikling fra Middelalderens Humlemester og Urtegaardsmand til senere Tiders Slotsgartnere og Havearkitekter, og Bogen slutter med et værdifuldt Personregister over de ca. 450 Gartnere o. l., som er nævnt i Teksten.

Fra vore Forfædres Tid; Landboliv paa Holbergs Tid. Degnen Lyder Høyers Beskrivelse af Grevinge Sogn 1750, udgivet og fortsat af Ferd. Petersen-Blidstrup.

Forfatteren har endnu en Del Eksemplarer tilbage af denne Bog og tilbyder den til vore Læsere for 3 Kr. Bogen er paa 300 Sider i stort Format med mange Billeder og Kort og kostede hidtil 15 Kr. Naar Beløbet sendes pr. Postgiro 2738 eller Bestilling sendes pr. Brevkort til Forfatteren (Adr. H. C. Ørstedesvej 46, Kbh. V.), tilsendes Bogen portofrit.

Lyder Høyers Grevingebeskrivelse er et meget værdifuldt Stykke Kulturhistorie, og det samme kan siges om Bogens 2. Del: Petersen-Blidstrups: Grevinge Sogn i ældre og nyere Tid, hvor Skildringen føres op til vore Dage; et meget stort Samlerarbejde ligger til Grund for den.

Et Par Holbæk-Hæfter: »Holbæk Haandværker- og Industriforening 1903—28«, udg. ved Foreningens 75 Aars Jubilæum, udarbejdet efter Foreningens Protokoller og efter mundtlige Meddelelser ved Albert Thomsen. (44 Sider.) — Chr. Ax. Jensen: St. Lucius Kirke i Hol-

bæk; Særtryk af »Architekten« 1914, faas nu fra Museet i Holbæk, ligesom dettes nye »Vejleder for Besøgende i Holbæk Museum« 1928.

»Holbæk - Bogen« 1928, udg. af P. Christoffersen. (I Kommission v. »Holbæk Amtstidende«.)

I dette Hæfte, der udkom med Særudgaver for Amtets Købstæder og større Stationsbyer, findes af historisk Stof en (anonym) Artikel: Lidt fra Holbæk i ældre Tid. Minder og Begivenheder, samt »Joh. Th. Lundbye og hans Billeder fra Holbækegnen« af Albert Thomsen.

»Fortid og Nutid«, Tidsskrift f. Kulturhistorie og Lokalhistorie, udg. af Dansk hist. Fællesforening, VII Bd. 1. H.

Hæftet, som kom i Foraaret 1928, indeholder Arkivar Nygaards meget værdifulde »Anvisning til at drive historisk-topografiske Studier« og desuden et Par mindre Afhandlinger, f. Eks. Henrik Larsens: Landmaalingen 1768—72.

Som bekendt kan vore Medlemmer (ved Henvendelse til Sekretæren) blive Abonnenter paa Tidsskriftet for halv Pris (2½ Kr. aarlig). Men det ser unægtelig lidt underligt ud, at der nu i et helt Aar ingen Hæfter er kommet, skønt Planen gaar ud paa at levere 8 Ark om Aaret.

»Fra Nationalmuseets Arbejdsmark« 1929, udgivet for Museet ved Dr. M. Mackeprang. Gyldendals Forlag. Illustreret.

I Fjor udkom Aarsskriftet for første Gang som et stort, smukt illustreret og meget indholdsrigt Hæfte paa op mod 100 Sider. I 6 korte Afhandlinger behandlede nogle af Museets Folk Emner fra deres Arbejde derinde og ude omkring i Landet, og i den nye Aarbog, som udkommer omkring 1. Marts, er der 8 saadanne Artikler: M. Mackeprang: Fra Nationalmuseets Barndom, J. Brøndsted: Fra vor Jernalders Kunst, C. M. Smidt: Ravnsborg, Th. Thomsen: Hili Mandregeraja og dets Høvdinghus, Poul Nørlund: En Bispegrav paa Grønland, L. J. W. Johnsson: Om Sejrsskjorten, Jørgen Olrik: Nyerhvervet Sølvstøj i Folkemuseet, J. Brøndsted: Guldringen fra Taastrup.

Forlaget tilbyder Bogen til vore Medlemmer for 2 Kr. (Bogladepris 3 Kr.), naar Bestilling snarest sendes til Sekretæren.

A. T.

HISTORISK SAMFUND I 1928.

Aarsmødet

afholdtes Søndag den 5. Februar paa Hotel »Postgaarden« i Holbæk. Det indledes som sædvanlig med et Styrelsesmøde, hvor Sekretæren forelagde Beretning og Regnskab. Det vedtoges for 1928 at udgive foruden en mindre Aarbog tillige I Del af Kredslæge Møllers Bog: »Fester og Højtider« i et Oplag paa 2100 Eksemplarer. Til sidst forhandlede man om en Sommerudflugt til Ringsted og Fjenneslevlille.

Ved Generalforsamlingen bød Formanden, Kredslæge Møller, velkommen, og Sekretæren aflagde derefter Beretning og Regnskab; begge Dele godkendtes. Formanden meddelte Resultatet af Afstemningen i 1927. Der var kommet 62 Stemmesedler, og Forstander Povl Hansen var genvalgt med 61 Stemmer, Frk. Signe Wiggers Hansen med 62 Stemmer og Lærer Thomsen med 62 Stemmer. De tre Styrelsesmedlemmer, som skal paa Valg i 1928, Dr. Møller, Forstander Nylev og Lærer Meyer, indstilledes af Generalforsamlingen til Genvalg; ligeledes de to Revisorer. Der forhandlede derefter om Sommerudflugten; et Medlem foreslog en Tur til Vordingborg.

Kl. 4 talte Dr. phil. Therkel Mathiassen ved et offentligt Møde om Thule-Ekspeditionen og om sine Udgravninger af gamle Eskimo-Bopladser. Foredraget, som illustreredes af Lysbilleder, overværedes af ca. 100 Tilhørere og vakte den største Interesse.

Ved et Styrelsesmøde d. 15. Maj vedtoges det at afholde en Sommerudflugt Søndag d. 17. Juni til Haraldsted og Ringsted. Redaktør Kofod Larsen og Sekretæren udarbejder Programmet. Til Repræsentant ved »Dansk historisk Fællesforening«s Aarsmøde i Sønderborg valgtes Redaktør Kofod Larsen.

Sekretæren var d. 20. Maj i Søndersted sammen med Dr. phil. Wilhelm Lorenzen fra »Foreningen til gamle Bygningers Bevaring« for at forhandle med Beboerne om Fredning af Stubmøllen. For en Kreds af interesserede holdt Dr. Lorenzen i Forsamlingshuset et lille Foredrag om disse gamle Møller, og der nedsattes et lokalt Udvalg til at arbejde videre med Sagen.

Om Søndagen d. 26. var Redaktør Kofod Larsen og Sekretæren i Ringsted og forhandlede med Landstingsmand, Redaktør J. V. Christensen om den planlagte Sommerudflugt.

*

Sommerudflugten

afholdtes saa Søndag d. 17. Juni og havde samlet ca. 225 Deltagere; de fleste havde selv sørget for Befordring, og desuden havde vi lejet to Rutebiler, som kørte hele Turen igennem fra Holbæk. Deltagerne samedes ved Middagstid i Haraldsted Præstegaard, hvor Fru Scharling Dragsdahl med stor Gæstfrihed og Elskværdighed havde sørget for, at der kunde blive Lejlighed til at spise Frokost. Derefter aabnedes Mødet Kl. 1 i Haraldsted Kirke, hvor Kommune-lærer Thomsen i et kort Foredrag gennemgik Kirkens Historie. Fra Kirken kørte man saa ud til Kapelruinen ved Skoven, og her holdt saa Pastor P. Severinsen, Bringstrup, et meget interessant Foredrag om Knud Lavard. Ad den smukke Vej gennem Skoven kørte Deltagerne derpaa ad Ringsted til, og her i Valdemarernes pragtfulde Kirke talte først Landstingsmand, Redaktør J. V. Christensen om St. Bents Kirke og derpaa Højskoleforstander Povl Hansen om Dronning Dagmar-Visen. Efter de to udmærkede Foredrag sang Frk. Bodil Lange til Orgelledsagelse den skønne Folkevisen om Dronning Dagmar. Dagen sluttede med en Fællesspisning paa Hotel »Børsen«.

Styrelsesmøde afholdtes d. 13. Dec., og Kredslæge Møller meddelte, at Carlsbergfondet havde bevilget 3000 Kr. til Hjælp til Udgivelse af »Fester og Højtider«. Der forhandlede derefter om Muligheden af en ny Udgave af H. V. Clausens Bog om Holbæk Amt, om Regnskabet, om Aarsmødet og om den næste Aarbogs Indhold.

*

Afstemningen for 1928

havde ingen større Interesse vakt hos Medlemmerne; der

indkom kun 38 Stemmesedler, og de tre Styrelsesmedlemmer, der var paa Valg, blev genvalgt, Dr. Møller med 38 Stemmer, Forstander Nylev med 36 Stemmer og Kommunelærer Meyer med 35 Stemmer.

*

Medlemstallet,

som i Fjor gik 41 tilbage, var ved Aarets Begyndelse 1071 (deraf 1006 fuldt betalende). Nu er der 1062, naar Subskribenter og kontingentfri Medlemmer medregnes. Antallet paa fuldt betalende er dalet med 13, til 997, men nu skulde Tilbagegangen gerne være forbi og afløses af Fremgang. Vi beder vore Medlemmer agitere lidt, hver i sin Bekendtskabskreds, saa vi kan faa mange nye Medlemmer i 1929!

*

Nationalmuseumsfondets

Hovedkomite har i Skrivelse af 27. April 1928 krævet indsendt det her i Amtet indsamlede Beløb, som med paa-løbne Renter androg Kr. 22,742,41. Pengene er af vor Amtskomites Kasserer, Hr. Sparekassedirektør Ulrich, d. 5. Dec. indbetalt. Nu lader det jo ogsaa til, at det store Byggearbejde snart skal begynde.

*

Vore Skrifter.

Vedlemmer modtager saa i Aar 2. Levering af Kreds-læge Møllers store Værk, og dermed er I Bind (om de Fester, som knytter sig til Menneskelivet) færdigt, og det vil nu blive udsendt i Boghandelen. Forfatteren ønsker meget, at ogsaa II Bind (om Aarets Højtider og Fester) deles i 2 Leveringer, og hele Udsendelsen vil derved strække sig over 4 Aar. I 1931 skulde Værket da være fuldendt med sine 2 Bind paa ialt ca. 900 Sider. Hvis ikke Carlsbergfondet havde givet Tilsagn om et Tilskud paa 3000 Kr., kunde Historisk Samfund ikke have magtet denne store Opgave; naturligvis havde vi den Udvej at lade den almindelige Aarvog gaa ind i de 4 Aar, men det gør vi meget nødig, fordi vi tror, at vore Medlemmer sætter Pris paa foruden den store Bog at faa Aarbogen, der paa sine ca. 100 Sider bringer en Række mindre Artikler om meget forskellige Emner.

Albert Thomsen.

OVERSIGT

OVER

HISTORISK SAMFUNDS REGNSKAB

FOR 1928

Indtægter:

Kassebeholdning fra 1927	Kr.	328,23
Renter paa Bankbøger	»	29,09
Tilskud fra Staten	»	280,00
» » Holbæk Amt	»	200,00
» » Sparekassen for Holbæk og Omegn	»	100,00
» » Holbæk Amts Sparekasse	»	200,00
» » Holbæk Byraad	»	50,00
Aarsbidrag fra Medlemmerne	»	3391,80
Indtægter ved Salg af Skrifter	»	317,39
Indtægter ved Møderne	»	319,00

Kr. 5215,51

Udgifter:

Betalt a conto i Trykkeriet	Kr.	1500,00
Forfatterhonorarer	»	667,00
Bogbinderregninger	»	299,35
Clicheer	»	407,87
Aarbogens Udsendelse, Porto, Fragt m. m.	»	531,85
Aarsmødets Udgifter	»	186,90
Styrelsesmøder	»	25,63
Sommerudflugten	»	250,37
Sekretærens Honorar	»	300,00
Udgifter til Telefon, Korrespondance, Rejser o. m.	»	128,61
Lagerlokale	»	84,00
Repræsentation ved Mødet i Sønderborg	»	40,00
Dansk hist. Fællesforenings Kontingent	»	75,45
Boghandlerregninger	»	30,89
Medlemskort og Stemmesedler	»	33,15
Honorar til Ekspeditionen	»	150,00
25 Eksp. af »Nationalmuseets Aarboeg«	»	51,20
Forskellige mindre Regninger	»	27,50

Kr. 4789,77

Kassebeholdning	»	425,74
-----------------------	---	--------

Kr. 5215,51

Det reviderede Regnskab har følgende Paategning: »At Udskriften af Regnskabet stemmer med Kassebogen, samt at de kontante Beholdninger ere til Stede — Sparekassebøgerne os foreviste — attesteres herved.

Holbæk, 30. Januar.

E. Henningsen.

A. Ringdal.

REGISTER

OVER
STEDNAVNE OG PERSONNAVNE

Udarbejdet af Ingeborg Smith.

f efter Tallet betegner, at Navnet ogsaa findes paa den følgende Side, ff at det findes omtalt paa flere af de følgende Sider. n ved et Tal betegner, at Navnet forekommer i en Fodnote. B ved Tallet betegner, at der paa den paagældende Side findes et Billede af Personen eller Stedet.

I Registret er ikke medtaget Navne i Boganmeldelser og For- eningsmeddelelser. Ved alle sen-Navne er disse betragtet som Ef- ternavne (Familienavne). »Haandværkernavne« er betragtet som vedkommendes Næringsvej, saa at Personen er indordnet efter For- navnet. »By- eller Landsdelsnavne« er betragtet som Tilnavne, ikke som Familienavne.

I. Stednavne.

Aagerup. XXII 58, 61, 63.	Annebjerggaard. XX 28.
Aalborg. XXI 121.	Antvorskov. XX 14, 26.
Aalholm. XXI 196.	Arnakke. XXIII 34. XXI 175.
Aarby. XX 26. XXII 62.	Arts Herred. XXI 97.
Aarhus. XX 7, XXI 123 f.	Asminderup. XX 28 f. XXI 174
Aastrup. XXI 166.	XXII 61.
Abildgaard (v. Svinninge).	Asnæs. XX 30. XXI 98. XXII
XXIII 28.	62.
Abildgaarden (v. Hørbygaard).	Asnæs Præstegaard. XXI 173,
XXI 157.	XXIII 27 B.
Agerup. XXIII 8.	Asnæs Sogn. XXI 93, 96.
Aggersvold. XXI 101, 174.	Augustenborg. XXIII 8.
Agnsø. XXI 122.	Aunsø. XXI 6.
Algoa Bay (Port Elisabeth).	Audebo. XX 18.
XXIII 101.	Bakkendrup. XXII 57, 63.
Als. XXIII 8.	Bavnehøj (Hørve). XXI 98.
Alstrup. XXIII 9.	Bennebo. XXI 100. XXII 55, 61.

- Bergen. XXII 59.
 Besser. XXIII 9, 11.
 Birka. XXII 55.
 Bisgaard. XXIII 7 f.
 Bjergby. XXI 174.
 Bjergsted. XXI 6. XXII 62.
 Bjerre. XXIII 34, 36.
 Bjerresø Mark. XXI 97.
 Bjærgbygaard. XXI 100 f.
 Blankebjærg. XXI 93.
 Bolderaa, Fæstning. XXIII 81,
 87.
 Bornholm. XXII 17, 55. XXIII
 80.
 Borrebjærg. XXI 93.
 Brandenburg. XXII 7.
 Brattingsborg. XXIII 9 f.
 Bregninge. XXI 6. XXII 62.
 British Museum XXIII 93.
 Bromølle. XXIII 36.
 Brundbjerg. XXIII II B.
 Brundby, Samsø XXII 55, 60,
 63.
 Bruns Kilde. XX 17.
 Brøns Kilde. XX 17.
 Bukkerup. XXI 133.
 Butterup. XXI 142, 162 B.
 Cambroi. XXII 63.
 Canariske Øer. XXIII 104.
 Castrup. XXI 65.
 Constans. XXII 55.
 Cremon Garden. XXIII 93.
 Doncaster. XXIII 75 f.
 Dorestad. XXII 55 f.
 Dragerup Skov. XXI 203.
 Dragsholm. XXI 157, XXII 5,
 9 ff XXIII 37, 40.
 Dragsholm Have. XXIII 31 B.
 Drogden. XXIII 80.
 Drøsselbjerg. XXII 63.
 Dybbøl Kirkegaard. XXIII 56.
 Egebjerg. XX 28. XXI 174.
 Egedal. XXIII 40.
 Else Made (Kilde). XX 30.
 Elverdamsaa. XX 11.
 Endelave. XXIII 8, 13.
 Engelstrup (Grevinge Sogn).
 XXI 96.
 England. XXIII 90 ff.
 Eriksholm. XXIII 35.
 Esch Schasch. Turan. XXII 56.
 Eskebjerg. XXI 146 f.
 Eskildstrup, Kirke. XXII 61.
 Esterkilde. XX 6, 25.
 Faarevejle. XX 30., XXI 158.
 Faurbo. XXI 6. XXIII 36,
 Faurbo Kro. XXI 5 f.
 Finderup. XX 25. XXII 63.
 Flensborg. XXII 55, 58. XXIII
 7, 58 f, 76.
 Frederiksberg Slot. XXIII 39.
 Frederiksborg. XXI 45.
 Frederiksdodde (Fredericia)
 XXII 7.
 Frederiksværk. XXI 16, XXII
 51.
 Frydendal. XXI 6, 174.
 Frydendal Kirke. XXI 103.
 Fuglede, Lille. XXII 62.
 Fuglemarkerne. XX 31.
 Fyn. XXIII 8 f, 13, 44.
 Følleslev. XXI 6, 96, 174,
 XXII 62.
 Galgemarken. XX 25.
 Geerslev. XXI 158.
 Gieshøj. XX 24.
 Gimlinge. XXI 209, 219.
 Gislinge. XXI 5 f, 174.
 Gjerslev. XXII 63.
 Gjorslev. XXI 196.
 Gjørlev. XXII 56.
 Gravesend. XXIII 90.
 Greenwich. XXIII 99.
 Greenwich Hospital. XXIII 93.
 Grevinge. XXII 62.
 Grevinge Kirke. XXI 104 f.

Grimsby. XXIII 72.
 »Grøndal« paa Frederiksberg
 XXI 29.
 Grønland. XXIII 96.
 Grævinge. XXI 173.
 Gundelsbjerg (Gunnildsbjerg).
 XX 18.
 Gulland. XXII 55, XXIII 80.
 Gøteborg. XXI 105.
 Haaremark. XXIII 10.
 Hagested. XX 18, XXI 6, 10,
 93, 143.
 Hammershus. XXI 196.
 Havendrup. XXI 147.
 Havnsø Strand. XXI 95.
 Havrebjerg. XXII 57, 63.
 Hedeby. XXII 56, 62.
 Helenes Kilde. XX 6, 25.
 Hellig Kilde. XX 24 ff.
 Hellig Kors Kilde (Samsø).
 XX 30.
 Hellig Kors Kilde (Korsets
 Kilde). XX 6, 13 ff, 17 B.
 Helsing (?). XXI 121.
 Herrestrup (Grevinge Sogn).
 XXI 96.
 Herslev. XX 25.
 Himmelbjerget. XXII 51.
 Hjembæk. XX 9, 18 ff, XXI 6,
 30, 158, 174, XXII 61.
 Hjortholm. XXIII 10.
 Holbæk. XX 19, XXI 6, 21, 28,
 57, 59, 102, 136, 174, 201—
 219, XXII 22, XXIII 44, 60 ff.
 Ahlgade XXI 203, 206 —
 Bagstræde XXI 212 — Bor-
 gerskole XXI 208 — Ekser-
 cerplads XXII 61 — Friskole
 XXI 211 — Jernbanevej XXI
 203 — »Kartoffelkysten«
 XXI 202 — Kirkegaard XXII
 59, 61 — Kirkestræde XXIII
 60 — Klosterhave XXI 147

— Klosterstræde XXI 211 f,
 215 — Labæk XXI 202 f —
 Labæk Kirke XXII 61 — Lil-
 lemøllen XXI 204 — Melle-
 rupgaard XXIII 60 — Ny-
 gade XXI 203, 206, 213 —
 Pølsekrogen XXI 205 —
 Raadhus XXI 146 — Skib-
 bro XXI 104 — »Skæftækjæ-
 ret« XXI 202 — Slottet XXI
 144 — Slotsmøllen XXI 202,
 204 — Smedelund (Smede-
 lungsgade) XXI 137, 141 f,
 152, 202 f, 205, 207, 212 —
 Smedelundshusene XXI 202
 — Schmidts Gaard XXI 28
 — Storemølle XXI 203 —
 Strandmøllen XXI 204 —
 Strandparken XXII 61 —
 Tømmergaarden XXI 205 f
 — Vippebanken XXI 152 —
 Worsøes Skole XXI 207.
 Holmstrup. XX 9, 26 ff. XXI 6.
 Holsten XX 52, 65 f.
 Hull. XXIII 72, 75, 77 ff.
 Hundekilden. XX 6, 18.
 Højby. XX 28. XXI 97, 173.
 XXII 62.
 Højby Sogn. XXI 97.
 Høng. XXIII. 40—50.
 Hørby. XXI 6.
 Hørbygaard. XXI 157, 159,
 XXIII 35.
 Hørve. XXI 97.
 Hørve Kirke. XXI 102.
 Høve. XXI 93.
 Igelsø. XXII 43.
 Issefjorden. XX 28.
 Isøre. XXI 98.
 Jernløse. XXI 143.
 Jomfrukilderne. XX 6, 11 ff,
 12 B.

- Jomfruens Kolde. XX 6, 23 f, 24 B.
- Jordløse. XXI 6.
- Jyderup. XXI 6, 100 f, 174, XXII 61. XXIII 27 f, 36.
- Kallerup. XXII 58.
- Kalundborg. XX 19 f, 27 f, XXI 5, 28, 84, 86, 106—135, XXII 9, 35 n., 52 n., XXIII 37, 63, 70, 72, 79, 89, 100, 102, 190, 196 — Fæstningsværker XXII 62 — Graabrødre Kloster XXI 199 — Sct. Gertruds Alter XXI 107. — Lindemandsstræde XXI 184 — Møllestræde XXII 58, 62 — Raadhus XXI 119, 122, 184 f — Skibbrogade XXI 130 — Skibslaaebroen XXI 117 — Slottet XXI 118, 127, 180—199, 187 B, 194 B — Teknisk Skole XXI 185 — Vesterport XXI 117 — Vor Frue Kirke XXI 107, 124, 128 — Østerport XXI 121.
- Kalø. XXI 196.
- Kandia (Kreta). XXII 16.
- Kensington Museum. XXIII 93.
- Kew Garden. XXIII 93.
- Kiel. XXII 55, 58, XXIII 60
- Kildegaard, Mørkøv Sogn. XX 23.
- Kirkerup. XX 24.
- Knabstrup. XXIII 21, 34 f.
- Koldby. XXII 63, XXIII 12.
- Koldby Kirke. XX 31.
- Kongsdal. XX 13.
- Kongsilder. XX 6, 26.
- Korskilden. XX 6, 30.
- Korskilde (Samsø). XX 32.
- Korsør. XXI 196, XXII 13.
- Kragerup. XXII 53.
- Kragerupgaard. XX 25.
- Kulaas Skov. XXII 48 n.
- Kundby. XXI 6 ff, 30, 69, 103 f, 174, XXII 22, 30, 35, 52, 58, 61.
- Kundby Banker. XXI 99.
- Kundby Kirke. XXI 102 f, 104.
- Kvandløse. XXI 156, XXIII 21.
- Kyholm. XXI 5, XXIII 14.
- Kårnan, Helsingborg. XXI 196.
- København. XXI 121. XXIII 45, 79, 88, 103 — Slotsholmen XXII 6 — Helmers Skanse XXII 6 — Tøjhuset XXII 6 — Stormgade XXII 17 — Kongens Have XXII 28 n — Tivoli XXI 73.
- Lammefjord. XX 30, XXI 93, 99.
- Landskrona. XXII 17.
- Langeland. XXII 9.
- Leedsbjerg. XX 16.
- Lerchenborg. XXI 102, 157. XXII 55. XXIII 53.
- Lettekilden. XX 6, 18.
- Lindebjerg. XXI 97.
- Livland. XXII 9.
- Lolland. XXII 8 f.
- London. XXIII 88, 90 f, 93 ff.
- Lothringen. XXII 56.
- Lundeborgs Mark. XX 25.
- Lundegaard. XXIII 12.
- Lunde Kilde. XX 6, 25.
- Lyngby. XXI 35.
- Lüserost. XXIII 80.
- Lærkenfeldt. XXIII 16.
- Løserup. XX 18.
- Løvenborg. XXI 157, 168.
- Løvenborg Have. XXIII 30 B.
- Madeira. XXIII 104, 105.
- Maribo. XXII 8.
- Melby. XX 26.
- Merløse. XXII 60.
- Mogenstrup. XXI 144.

- Monstrup. XX 24, XXI 148.
 Mullerup. XXII 63.
 Munkholm. XXII 61.
 Mälaren. XXII 55.
 Mørke. XXI 6.
 Mørkøv (Mørke). XX 23 f.
 Naskov. XXII 8.
 National Gallery. XXIII 93.
 Nederlandene. XXII 56.
 Nekselø. XXI 99, 174.
 Neumünster. XXIII 60.
 Nordby (Samsø). XX 32, XXII 14, 60, 63, XXIII 6, 7 B, 9, 38.
 Nordpolen. XXIII 96.
 Nr. Jernløse. XXI 160.
 Nyborg. XXI 196, XXII 5, 10 f.
 Nykilde. XX 18.
 Nykilde Brønd. XX 6.
 Nykøbing (Sjælland). XX 28 f, XXI 5, 99, 158, XXII 62, XXIII 46.
 Ny Sonnerupgaard. XXIII 28.
 Nyrup, Odsherred. XXII 55, 62
 Næssegaard (Asnæs). XX 30.
 Næstved. XXIII 57.
 Nøkkentved. XXIII 57, 62.
 Nørager. XXI 157.
 Odden Kirke. XXI 174, XXII 62
 Odden Kirkegaard. XXII 59, 62.
 Odense. XXII 16.
 Odsherred. XX 20, XXI 95, 97 f
 Old Trinity Church. XXIII 72.
 Ondløse. XX 13, 15 f, 33.
 Onsbjerg. XXIII 12.
 Onsbjerg Kirke. XX 31 f.
 Ostindien. XXIII 96.
 Overby, Odsherred. XXII 56.
 Overby Lyng. XXII 62.
 Parlamentshuset. XXIII 93.
 Permelille. XXIII 10.
 Pillemark. XX 31.
 Raamose. XXII 53, 63.
 Raklev. XXII 58, 62.
 Randers. XX 7.
 Ravne-Hullet. XX 6, 25.
 Reersø. XX 22 n.
 Refsnæs (Røsnæs). XX 25, XXI 98, XXII 59, 60, 63.
 Regstrup (Rejstrup). XXII 60 f
 Rendsborg. XXIII 60.
 Rerslev. XX 24, XXII 63.
 Riga. XXIII 78, 81, ff, 86 f.
 Rom. XXII 28 f.
 Roskilde. XXII 35 n.
 Ruds Vedby. XX 25, XXI 6.
 Rumperup. XXI 95, 109, 116, 119, 122.
 Rusland. XXII 55, 80, 91.
 Rødegaard, Vindekilde. XXII 5, 10, 13, 15, XXIII 40.
 Rørvig. XXI 174, XXII 60, 62.
 Røsnæs (se Refsnæs).
 Saltofte. XX 17.
 Saltbæk Vig. XXIII 13 n.
 Samsø. XX 30 ff, XXI 5, 101, 166. XXII 11 ff. XXIII 5—14, 33.
 Sasserup. XXI 147.
 Sct. Helene Kilde, Tisvilde. XX 30 f.
 Sct. Johannes Kilde. XX 30.
 Sct. Karens Kilde. XX 28 f, 29 B.
 Sct. Laurentii Kilde. XX 15, 25 f.
 Sct. Laurentii Kirke, Ondløse. XX 16.
 Sct. Lauritz Kilde. XX 16 ff.
 Sct. Pouls Kilde. XX 30.
 Sct. Søren's Kilde. XX 26 ff, 27 B.
 Sejerby, Sejerø. XXII 56.
 Sejerø. XXI 5, 93, 96, XXII 11, 14, 16, 62, XXIII 5—14.
 Sejerøbugt. XXIII 27.

- Sejerø Kirke. XXI 150.
 Selchausdal. XXI 157.
 Silkeborg. XXI 118.
 Sjælland. XXI 93—105.
 Sjællands Odde. XXI 98.
 Skaane. XXI 119.
 Skalsbjærget. XXI 97.
 Skagen. XXIII 88.
 Skamstrup. XXI 6, 39, 102,
 174, XXIII 36.
 Skamstrup Kirke. XXI 103.
 Skansebakken (ved Bjerger,
 Svallerup Sogn). XX 26.
 Skidemenge. XX 11 f.
 Skippinge Herred. XXI 96.
 Skodsborg. XXI 39.
 Slagelse. XXI 192, XXII 53.
 Slesvig. XXI 11, 52, XXII 52,
 XXIII 60.
 Småland. XX 30.
 Snertinge. XXII 58.
 Soderup. XX 11, 13, XXI 165,
 XXII 61.
 Soderup Præstegaard.
 XXIII 37.
 Solbjerg. XXII 52 f.
 Sorø Akademi. XXI 180, 206,
 212.
 Sorø Amt. XXI 159.
 South Foreland. XXIII 101.
 Spanien. XXIII 40.
 Starreklintlund. XXI 99.
 Staeres Fjord. XXIII 11.
 Stenlille. XX 17.
 St. Helena. XXIII 99.
 Stiftsbjergby. XXI 6.
 Stokkebjerg. XXII 59.
 Store Merløse. XXIII 57.
 St. Pauls Kirke. XXIII 92.
 Stralsund. XXII 53, 62.
 Svallerup. XX 26, XXIII 53.
 Svanemøllebugten. XXIII 54.
 Svendborg. XXIII 6.
 Svendsbjerg. XXIII 43.
 Sverrig. XXI 52, 79.
 Svinninge. XXI 5 ff, XXII 18
 —51, 59, 61.
 Svinningegaard. XXI 175.
 Sørslev. XXI 6, 97, XXII 58,
 62.
 Søbjerg By. XXIII 35.
 Søndersted. XXI 144.
 Søtofte. XX 13.
 Taarbæk. XVI 39.
 Themsens. XXIII 90, 101.
 Thores Kilde. XX 6, 29 f.
 Thorslunde. XXII 56, 61.
 Thunø. XXI 5.
 Tinghøj (Vallekilde). XXI 98.
 Tissø. XXI 104, XXIII 27.
 Tjørnelunde. XXII 53.
 Toftholm. XXIII 28.
 Torbenfeldt. XXI 157.
 Tornved. XXI 100 f.
 Torpelund. XXIII 21.
 Torreskov (Skaane). XX 30.
 Torup (ved Nykøbing Sj.).
 XX 30.
 Torsjorderne. XX 30.
 Tostrup. XX 13.
 Tower. XXIII 91.
 Tranebjerg. XX 30 ff. XXII 63,
 XXIII 9 f., 53.
 Trolddalen. XXI 99.
 Trundholm. XXI 95 f.
 Trærød. XXI 39.
 Tudse. XXI 102 f., 174.
 Tvede. XX 23.
 Tvede Kro. XXI 5 f., 9.
 Tygestrup. XX 14.
 Tyskland. XXI 66.
 Tølløse Slot. XXI 157.
 Tømmerup. XXIII 53.
 Tønder. XXII 54.
 Udby. XX 18, XXI 6, 174.

- Uby Præstegaard. XXIII 51-56, 52 B., 54 B.
 Udby Præstegaardshave. XXI 172, 173 B.
 Uggerløse. XXI 158.
 Ulkestrup. XX 16.
 Ullerup Skov. XXIII 38.
 Ulstrup. XXII 60, 63.
 Ulstrup Kirke. XX 25.
 Ulstrup Sogn. XX 25.
 Ulvig. XXII 60.
 Undløse. XXII 61.
 Vadstrupgaard. XXIII 10.
 Vallekilde. XXI 105, 174, XXIII 35, 40-47.
 Vallekilde Højskole. XXIII 28.
 Vallekilde Præstegaard. XXI 164, 165 B.
 Vallekilde Sogn. XXI 97.
 Vedbygaard. XXI 157.
 Veddinge. XX 30.
 Vejlekroen. XXI 93.
 Vejrhøj. XXI 99, XXII 48 n.
 Venedig. XXII 16 .
 Vennekilde. XXII 14.
 Vig, Odsherred. XXI 93, 96, 174. XXII 59, 62.
 Viskinde. XXI 174.
 Viskinge. XXI 6.
 Visborg, Samsø. XXII 56, 63.
 Viskinde. XXII 62.
 Vismar. XXII 62.
 Vordingborg Slot. XXI 189.
 Vørslev. XXI 6.
 Waterloo. XXIII 99.
 Westminster Abbedie. XXIII 93.
 Whitechapel. XXIII 96.
 Zoologisk Have, London. XXIII 93.
 Ærø. XXIII 8, 13.
 Ørnholt. XXI 115.
 Ørholm, Lyngby. XXI 46.
 Ørnslund. XXIII 9 f., 12, 13.
 Ørslev. XX 25. XXII 63.
 Østerby. XXIII 9 f.
 Østrup. XX 26.

II. Personnavne.

- Abelone Nielsdatter. XXI 128 f.
 Adler, Baron, Adlersborg. XXI 162, 216.
 Adolf Johann, Greve af Pfalz. XXII 7.
 Adersen, Erik. XXI 137 ff.
 Ahlefeldt, Claus, Generaløjtnant. XXII 11 f.
 Ahlefeldt, Ditlev. XXII 11 f.
 Alban. XXI 112.
 Albert, Konge af Sverige. XXI 189.
 Alberti, Politiker. XXI 29. XXII 22.
 Anders Klokker. XXI 113.
 Anders Skinder. XXI 112.
 Anders Smed. XXI 111, 124.
 Anders Vognmand. XXI 113.
 Andersen, Hans, Dramstrup. XXI 175.
 Andersen, Hans Peter, Gmd., Gislinge. XXI 7.

- Andersen, Henrik, Husmand, Melby. XXIII 18.
 Andersen, Jørgen. XXI 111.
 Andersen, Lars, Folkemindesamler. XX 18 ff., 32 f.
 Andersen, Mads, Sasserup. XXI 147.
 Andersen, Niels. XXI 111.
 Andersen, Oluf. XXI 125.
 Andersen, Pael (Poul?). XXI 125.
 Andersen, Poul. XXI 117.
 Andrèa, Frue. XXIII 79.
 Andrèa, Kaptajn. XXIII 79.
 Andreasen, N., Nykøbing. XXI 24.
 Ane Otboes. XXI 112.
 Anlaf, Vikingekonge. XXII 56.
 Sct. Anna. XXI 107.
 Anna Eleonore, Grevinde af Stolberg-Werningerode.
 XXII 16.
 Anne Hjulmands. XXI 113.
 Anne Rytters. XXI 114.
 Anne Sørensen. XXI 113.
 Antonius Pius, rom. Kejser. XXII 54 f.
 Appeldorn, F. C., Præst. XXII 57.
 Arboe, Prokurator. XXI 205, 211.
 Arboe-Rasmussen, Præst. XXI 211.
 Arnstien, Oluf. XXI 118.
 Atbo, Niels. XXI 125.
 Atzersen, Jens. XXI 111.
 August, Fyrste af Anhalt. XXII 8.
 Baagøe, Lærer. XXI 209.
 Backe, Styrmand. XXIII 70 ff., 88, 101.
 Bang. XXI 50.
 Barfoed, Fr. XXI 31.
 Barnekow, Hans, Stiftsbefalingsmand. XX 27.
 Bartholomæus. XXI 112.
 Basse, Præst, Hjembæk. XXI 14.
 Bech, Boghandler i Holbæk. XXI 77.
 Bech, Jens, Sognepræst. XXI 158.
 Bech, Redaktør. XXI 49.
 Beck, Vilhelm, Kapellan. XXIII 51.
 Becker, Tyge. XXII 15.
 Bentsen, Maurits. XXI 112, 118, 122.
 Bentsen, Niels. XXI 112, 121, 125.
 Bernadotte, Karl Johan. XXIII 55.
 Berg, Christen, Politiker. XXII 35.

- Bertel Jude. XXI 114.
 Biering, Christoffer. XXI 213.
 Bircherod, Jens, Biskop. XXII 13.
 Bismarck, Minister. XXI 68.
 Björnsen, Nicolaus. XXI 124.
 Björnsen, Niels. XXI 111, 122.
 Blalund, Christen. XXI 128, 130.
 Bluhme. XXI 50.
 Bodil Truelsdatter. XXI 126 ff.
 Boesen, Niels Christian, Husmand. XXIII 17.
 Bonum, Jens, Raadmand. XXI 108, 127.
 Bonum, Thomas. XXI 108, 132 ff.
 Borchsenius, Jens V., Skolélærer. XXI 170.
 Boyesen, Distriktslæge. XXI 215.
 Brahe, Sten, Lensmand. XXI 192.
 Brand, Poul. XXI 147.
 Brenøe, Politibetjent. XXI 204.
 Brock, Knud. XXI 114, 124.
 Brockenhuus-Schack, Aage, Greve. XX 35 B.
 Brod, Mikkell. XXI 112.
 Bruhn, Chr., Overretsassessor. XXI 214, 218.
 Brun, Præst, Levring. XXIII 56.
 Bruno, Ærkebiskop, Köln. XXII 56.
 Brøckner, C. C. XXIII 78.
 Bugge, Thorvald. XXI 213.
 Bugge, Skibskaptajn. XXI 213.
 Bülow, Elise Henriette Marie. XXIII 53.
 Bülow, F. R. H., General. XXIII 51 ff., 58 ff.
 Bülow, Frantz, Adjutant. XXIII 54.
 Bülow, Friderich Christian Rubeck. XXIII 53, 54 f.
 Bülow, Henriette Bertine. XXIII 52 f., 55.
 Bülow, Nathalie Louise Carolina. XXIII 53.
 Bülow, Waldemar Emil Adalbert. XXIII 53.
 Bønnesen, Jens, Husejer. XXIII 12.
 Sct. Catharina. XXI 107.
 Carl X Gustav. XXII 5 ff.
 Carl Georg Sebrecht af Anhalt. XXII 16 f.
 Carl Magnus, Markgreve af Baden. XXII 7.
 Carlsen, 1. Styrmand. XXIII 96 f.
 Castenskjold, Oberst, Hørbygaard. XXI 159.
 de Cederfeldt, Amtmand. XXII 52 f.
 Christen Overskærer. XXI 112.
 Christen Vognmand. XXI 128.

- Christensen, Slagter. XXI 205.
 Christensen, Baltazar. XXI 13, 20, 28 ff., 33 ff., 40 ff., 54,
 56, 62. XXII 25 f., 48, 50 f.
 Christensen, H., Konduktør. XXIII 35.
 Christensen, Niels, Grovsmed. XXI 137.
 Christensen, Thomas, Raadmand. XXI 149.
 Christian I. XXII 59.
 Christian II. XXI 19. XXII 59.
 Christian III. XX 27. XXII 59.
 Christian IV. XX 14. XXI 108.
 Christian Klokker. XXI 120.
 Christian Maler. XXI 112.
 Christian Portvægter. XXI 113.
 Christian Rytter. XXI 114, 123.
 Christian Skovbo. XXI 113.
 Christiansen, Hans, Hækkerup. XXI 176.
 Christiansen, Søren. XXI 114.
 Christopher I. XXII 62.
 Christopher II. XXII 62.
 Christopher, Greve. XXII 62.
 Christopher af Bayern. XXII 59.
 Clausen, Bøje. XXI 213.
 Clausen, Hans, Jordløse. XXI 10.
 Clausen, Hans, Maarsø. XXI 176.
 Clausen, Peter, Rytter. XXI 137, 146, 148.
 Collin, Bank-Commissair. XXI 167, 168.
 Colombo, Jacomo de, Oberst. XXII 9.
 Colnet, Robert, Kaptajn. XXII 5—17.
 Colnet, Robert (d. y.), Artilleriofficer. XXII 17.
 de Coninck, A. L. C. XXI 61 f.
 Constantin den Store. XXII 55, 62.
 Corday, Charlotte. XXIII 98.
 Cromwell. XXI 73.
 Dal, Mads. XXI 119.
 Dall, Mathis. XXI 124.
 Dall, Oluf. XXI 111.
 Dame, Marie Heineth. XXIII 53.
 Dame, Præst, Ubby. XXIII 53, 55.
 Dandanell, Murermester. XXII 58.
 v. Deurs, C. E., Kammerherre. XXIII 16.
 Dinesen, Justitsraad. XXI 171.
 Don Pedro. XXIII 98.
 Dresselberg, Vilh. XXI 192.

- Dønnergaard, Hans J., Gmd., Onsager. XXI 7.
 Eadmund, Konge. XXII 56.
 Eadred, Konge. XXII 56.
 Ebbesen, Peder, Byfoged. XXI 142, 149.
 Edward I. XXII 58.
 Edward Bekenderen, Konge. XXII 56, 62.
 Eggers, Herman, Borgmester. XXI 149.
 Ehlers, Købmand. XXI 205.
 Elisabeth, Dronning. XXIII 92.
 Emanuel, Prins af Anhalt-Plötzkau. XXII 5—17, 13 B.
 Emanuel Lebrecht af Anhalt. XXII 16.
 Engbjerg, Læge. XXIII 8 n.
 Erik Klipping. XXII 52, 62 f.
 Erik Menved. XXII 62.
 Erik af Pommern. XXII 59, 62.
 Eriksen, Claus, Adelsmand. XXI 190 f.
 Erik af Pommern. XXI 189.
 Esbern Samsing. XXI 113.
 Esbern Snare. XXI 186.
 Faaborg, Anders, Købmand i Kalundborg. XXI 84—92.
 Fenger, C. E. XXI 60.
 Filip IV, Konge. XXII 12.
 Fischer, Christian. XXI 213.
 Fjelstrup, Jonas Collin, Sognepræst. XXIII 12.
 Flindt, Alfred. XXI 213 f.
 Flindt, Carl. XXI 214.
 Flindt, Konsul. XXI 203, 206.
 Ford Smed. XXI 112.
 Formann, Provst, Kundby. XXI 211.
 Frands Jude. XXI 114.
 Frandz Kedelsmed. XXI 110.
 Frands Kleinsmed. XXI 122.
 Frandsen, Henning. XXI 123.
 Frederichsen, Otto Emil, Forpagter. XXIII 12.
 Frederik I. XXI 190, XXII 59.
 Frederik II. XXII 6.
 Frederik V. XXII 60, 63.
 Frederik VI. XXI 17 f, 167.
 Frederik VII. XXI 66, 76, 98, XXII 21, 55.
 Frederik, Dæksdreng. XXIII 70, 88.
 Frederiksen, Jens, Gmd. XXI 175.
 Frederiksen, Johan, Sipperup. XXI 176.
 Friderich, Landgreve af Hessen-Homburg. XXII 7.

- Friderich, Markgreve af Baden-Durlach. XXII 7.
 Friderich, Wilhelm, Kurfyrste. XXII 7.
 Fries, Morten, Klejnsmed. XXI 91.
 Frimodt, August. XXIII 70, 75, 78 f, 88, 95, 101, 105.
 Frimodt, Hugo. XXIII 70, 75, 78, 84 ff, 95, 99.
 Frølund, Politiker. XXII 22.
 Fuente, la, Marquis. XXII 12.
 Fuglede, Niels, Købmand. XXI 84—92.
 Gabrielsen, Paul, Gmd., Søndersted. XXI 175.
 Galschiøtt, Sognepræst. XXI 211.
 Garibaldi. XXIII 98.
 Gellebert. XXI 113.
 Georg, Konge af Grækenland. XXII 37 f.
 Gleerup, A. C., Lærer i Udby. XXI 20, 24, 30 f, 33 ff.
 Germand. XXI 111.
 Sct. Gertrud. XXI 107.
 Godning, Hans. XXI 119.
 Goes, Baron de, Gesandt. XXII 12.
 Gottschalck, Købmand. XXI 210.
 Gottschalck, Jacob. XXI 210, 213.
 Graves, Caroline. XX 20 f. XXIII 21.
 Gray, Jane. XXIII 92.
 Gregersen, Jens, Gaardmand, Politiker. XXI 6 ff, 175,
 61 B. XXII 18—51.
 Gregersen, Mette Marie. XXII 19.
 Gregersen, Sofie. XXI 27, 61 B. XXII 20, 23.
 Groth, Betjent. XXI 204.
 Grubbe, Niels. XXI 192.
 Grundtvig, Svend. XX 30.
 Grymin, Søren. XXI 114.
 Grüner, Kapellan. XXI 171.
 Guldberg, Ove Høegh, Kabinetssekretær. XXII 52 ff.
 Sct. Gunnild. XX 6, 18.
 Gyldenløve, Oberst. XXI 137.
 Hadsteen, Niels Lunde, Sognepræst. XXIII 11.
 Hage, Alfred. XXI 20.
 Halgreen, Dyrlege. XXI 207.
 Hans, Konge. XXI 190. XXII 59,63.
 Hans Badskær. XXI 114, 124.
 Hans Kleinsmed. XXI 112.
 Hans Kældersvend. XXI 113.
 Hans Overskærer. XXI 112.
 Hans Skaaning. XXI 113.

- Hans Skinder. XXI 112.
 Hans Smed. XXI 112.
 HansTavsen. XX 7.
 Hans Trommeslager. XXI 113.
 Hans Vægter. XXI 120.
 Hansen, Lærer. XXI 211.
 Hansen, Marke. XXI 38.
 Hansen, Skolelærer, Hagested. XXI 13 f.
 Hansen, Albret. XXI 111.
 Hansen, Christen, Raadmand. XXII 140, 149.
 Hansen, Christen, Slotskriver. XXI 127, 131.
 Hansen, Clemen (Klæmet). XXI 111.
 Hansen, Eiler, Bonde paa Samsø. XXII 14 ff.
 Hansen, Frands. XXI 112, 123.
 Hansen, Herman, Husmand. XXIII 17.
 Hansen, J. A., Politiker. XXI 23, 41, 48, 62. XXII 22, 35, 51.
 Hansen, Jens. XXI 114.
 Hansen, Mads. XXI 113.
 Hansen, N., Folketingsmand. XXII 49 n.
 Hansen, Niels, Avlsbestyrer. XXIII 42, 45, 47.
 Hansen, Niels, Gmd., Krogerup. XXI 176.
 Hansen, Oktavius. XXII 51.
 Hansen, Thyge, Ferritslev. XXIII 41.
 Hansøn, Claus, Gmd., Smedelund. XXI 148.
 Harbou, General. XXII 51.
 Hasle, Godsejer. XXI 176.
 Heitmers, Johan. XXI 190.
 Henriette Catharina af Oranien. XXII 7.
 Henrik VIII. XXIII 98.
 Henrichsen, Jørgen, Husmd., Hammerup. XXI 170.
 Henriksen, Styrmand. XXIII 88.
 Henriksen, Albret. XXI 111.
 Herbst, C. F., Museumsinspektør. XXII 59.
 Hiøre (Hør), Anders. XXI 113, 117 f.
 Hjorth Lorenzen, Peter, Sønderjylland. XXI 18 f.
 Hohlenberg, Landinspektør. XXI 208.
 Holm, Adolf, Malermester. XXII 59.
 Holm, E., Godsejer, Lerchenfeldt. XXIII 16, 19.
 Holstein Ledreborg, Greve. XXII 46.
 Hordbou (Harboe?), Jens. XXI 111.
 Hvidt, Poul. XXI 112.
 Hvitfeldt. XXI 189.
 Høgsbro, Sofus. XXI 58. XXII 51.

- Ibsen, Hans. XXI 112.
 Ibsen, Jens, Byskriver. XXI 136.
 Ibsen, Rasmus. XXI 114.
 Ibsen, P., Lervarefabrikant. XXII 39 f.
 Ivar Letmatros. XXIII 70.
 Iversen, Jens, Gislinge. XXI 53.
 Jacob Hollænder. XXI 111.
 Jacob Sadelmager. XXI 111.
 Jacob Samsing. XXI 125.
 Jacobsen, Jens. XXI 111.
 Jakobsen, Anders, Kundby. XXII 26, 27 n
 Jansen, Peter, cand. teol. XXI 169.
 Jens Jude. XXI 112, 119 f.
 Jens Jæger. XXI 111.
 Jens Skomager. XXI 112.
 Jens Skræder. XXI 113.
 Jens Smed. XXI 130.
 Jens Snedker. XXI 113, 116, 123, 130.
 Jens Svarer (Drejer). XXI 114.
 Jensen, Provst, Vallekilde. XXIII 35.
 Jensen, Anders, Boelsmand. XXIII 34, 36.
 Jensen, Anders, Husmand, Raklev. XXIII 18.
 Jensen, Anders, Husmand. XXI 54, 56.
 Jensen, Anne Mads. XXI 142.
 Jensen, Carl, Skindgrosserer. XXI 206, 214.
 Jensen, Frederik, Købmand. XXI 205 f.
 Jensen, Hans, Gmd., Kundby. XXI 7, 35, 38, 57, 64, 70, 77.
 XXII 20 n, 21, 24 n, 32.
 Jensen, Jens Peter, Boelsmd., Jyderup. XXI 95.
 Jensen, Jens, Husmd, Svenstrup. XXI 170.
 Jensen, Jens, Høker. XXIII 17.
 Jensen, Lars, Gmd. XXI 170.
 Jensen, Lars, Husmand, Holmstrup. XXIII 35.
 Jensen, Lars, Husmand, Vollerup. XXIII 18.
 Jensen, Niels, Foged i Følleslev. XXI 65.
 Jensen, Oluf. XXI 114.
 Jensen, Peder, Borgmester. XXI 149.
 Jensen, Per, Byfoged. XXI 124.
 Jensen, Peter, Husmand. XXIII 17, 18.
 Jensen, Søren. XXI 112.
 Jensen, Ulrik, Gaardmand. XXII 60.
 Jensen, Valdemar. XXI 214, 219.
 Jep Bager. XXI 113.

- Jep Kældersvend. XXI 123.
 Jep Kældersvend d. y. XXI 114.
 Jep Skræder. XXI 125.
 Jep Smed. XXI.
 Jep Røsnæs. XXI 114.
 Jepsen, Niels, Kjelleklinte. XXI 107, 125.
 Jesper Fisker. XXI 113.
 Jespersen, Christoffer. XXI 112.
 Jespersen, Hans, Præst. XXI 107, 124.
 Jespersen, N. T., Kalundborg. XXI 24.
 v. Jessen, Camilla, Lærerinde. XXI 207.
 Jessen, Rasmus. XXI 114.
 Joachim Frederik, Markgreve af Brandenburg. XXII 60.
 Johan Georg (III) af Anholt-Dessau. XXII 7, 7 n.
 Sct. Johannes. XX 6.
 Juel, Herman, Lensmand. XXI 192.
 Julius Matros. XXIII 70, 78, 88.
 Justinus II, rom. Kejser. XXII 55, 63.
 Jørgen Jude. XXI 112, 116.
 Jørgen Samsing. XXI 114.
 Jørgensen, Gæstgiver, Svinninge Kro. XXI 10.
 Jørgensen, Kalkbrænder. XXI 204.
 Jørgensen, A., Lærer, Vollerup. XXIII 18.
 Jødgensen, Anders, Højskoleforstander. XXIII 17, 48—50.
 Jørgensen, Hans, Løve. XXI 170.
 Jørgensen, Michael, Gmd., Mørke. XXI 170.
 Jørgensen, Niels. Maarsø. XXI 176.
 Jørgensen, Niels, Raadmand. XXI 131.
 Jørgensen, Ole. XXIII 57—62.
 Jørgensen, Peter, Ulstrup. XXI 176.
 Jørgensen, Rasmus. XXI 112.
 Kaab, Christen Hansen. XXI 135.
 Kall, Abraham, Professor. XXII 54 n.
 Sct. Karen. XX 6.
 Karl den Store. XXII 55.
 Katrup, Johan, Præst. XX 18.
 Kayser, Professor. XXI 35 f.
 Kierkegaard, Læge. XXI 216.
 Kierkegaard, Valdemar. XXI 214.
 Kjeldsen, Søren. XXI 113.
 Kjeldsen, Wilhelm. XXI 112.
 Kjær, Laurits. XXI 213.
 Kjærulff, Morten, Gaardejer. XXIII 11.

- Klitmøller, Chr. Svennevig, Matros. XXIII 88.
 Knar, Jens. XXI 112.
 Knud VI. XXII 62.
 Knud den Store. XXII 56, 62.
 Knud Grydestøber. XXI 113, 119.
 Knudsen, Niels, Sørslev. XXI 175.
 Knudsen, Peder. XXI 118 f.
 Knudsen, Per. XXI 111.
 Knuth, Greve. XXI 24.
 Kock, Christian. XXI 113.
 Koefoed, Kordegn. XXI 208 ff.
 Koefoed, Købmand. XXI 206.
 Krag, Jens, Gaardmand. XXII 53.
 Krag, Ole. XXII 53:
 Kragh, Købmand. XXI 212.
 Krebs, Læge. XXII 41.
 Kristen Nifinger. XXI 152.
 Kristian IV. XXI 99.
 Kristian IX. XXI 66.
 Kristian, Prins af Glücksborg. XXI 37. (se Kristian IX).
 Kristiersen, Thøger. XXI 111.
 Kruse, Godsinspektør. XXIII 10, 12.
 Lars Bager. XXI 111, 118.
 Lars Bager d. y. XXI 111.
 Lars Kleinsmed. XXI 112, 123.
 Lars Remsnider. XXI 111.
 Lars Skinder. XXI 114.
 Lars Tømmermand. XXI 121.
 Larsen, Christen, Gmd., Hagendrup. XXI 7.
 Larsen, Frederik, Lammefjord. XXIII 42.
 Larsen, Hans, Husmand, Knabstrup. XXIII 35.
 Larsen, Hermann, Distriktslæge. XXI 185. XXIII 34.
 Larsen, J. H., Forfatter. XXI 97.
 Larsen, Peder, Skippinge. XXIII 43.
 Sct. Laurentius (Sct. Lauritz). XX 6.
 Laurentzen, Johs. XXII 52.
 Lauridsen, Anders. XXI 112.
 Lauridsen, Frands. XXI 112.
 Lauridsen, Jacob. XXI 114.
 Lauridsen, Jocus. XXI 120.
 Lauridsen, Jørgen. XXI 111.
 Lauridsen, Mads. XXI 112.
 Lauridsen, Søren. XXI 116.

- Lauridsen, Søren. XXI 143.
 Lauridsen, Hans, Raadmand. XXI 147, 149.
 Lauridsøn, Peder, Vægter. XXI 139, 142.
 Lauritz, Præst. XXI 128 f.
 Laursen, Oluf, Murmester. XXI 108, 126 ff.
 Lebrecht af Anhalt. XXII 8.
 Leerager, P., Borgmester. XXI 84 ff. XXII 58.
 Lehmann, Orla. XXI 20.
 Leo X, Pave. XXI 190.
 Lerche, Gehejmeraad. XXIII 53.
 Lørche, Christian, Greve. XXIII 53, 70.
 Lemvigh, Godsejer, Algistrup. XXIII 19.
 Liebach, Landvæsenskommissær, Aggersvold. XXI 12.
 Lindenow, Elisabeth Augusta. XXI 108.
 Lindenow, Hans (d. y.). XXI 108.
 Lips, Hans Christian, Birkedommer. XXIII 10.
 Ludvig IV, Kejser. XXII 58.
 Ludwig af Anhalt. XXII 8.
 Ludvig de Male, Greve af Flandern. XXII 60.
 Ludvig den Fromme, Kejser. XXII 55.
 Lund, Fuldmægtig. XXI 214.
 Lund, Kagemadam. XXI 211.
 Lund, Johan. XXI 214.
 Lund, M. M., Købmand. XXIII 70.
 Lund, Otto, Kordegn. XXI 212.
 Lund, O., Købmand. XXIII 69—105.
 Lund, Troels, Professor. XXIII 70.
 Lunde, P. F., Jernstøber. XXII 37 n.
 Lütze Remsniders. XXI 111.
 v. Løvenskjold, Kammerherre, Amtmand. XXI 162.
 XXIII 38.
 Mads Hjulmand. XXI 114.
 Mads Køge. XXI 113.
 Mads Søren. XXI 121.
 Mads Tømmermand. XXI 109, 113, 116.
 Madsen, A. P., Kaptajn. XXI 93.
 Madsen, Bertel, Lærer. XX 32.
 Madsen, Morten. XXI 112.
 Madsen, Niels, Husmand, Knabstrup. XXI 175.
 Madsen, Ole, Gaardmand. XXIII 13.
 Madsen, Tonis. XXI 111, 121.
 Madtzen, Knud. XXI 141.
 Madvig, Minister. XXI 37.

- Magnussen, Finn, Oldforsker. XXI 183.
 Mahler, Jacob, Husmand. XXIII 13.
 Malmøe, Peder. XXI 138 f.
 Man, Jens. XXI 112.
 Marat. XXIII 98.
 Margrethe, Dronning. XXI 189.
 Margrethe Bartskærers. XXI 112.
 Sct. Maria Magdalene. XXI 107.
 Marie Antoinette. XXIII 98.
 Marie Stuart. XXIII 98.
 Marine Tømmermands. XXI 113.
 Mark Aurel, rom. Kejser. XXII 54.
 Marsk Stig. XXIII 10.
 Mathiesen, Frugtavlenskonsulent. XXIII 46.
 Mathiesen, Lærer. XXIII 28.
 Matthiessen, C., Gundsømagle. XXIII 26.
 Matsen, Morten. XXI 125.
 Melchiorsen, Hans, Boelsmand. XXII 58.
 Mellerup, F. D., Gæstgiver. XXIII 60 f.
 Meyer, Jacob, Pensionsvært. XXIII 95.
 de Meza, General. XXI 78. XXIII 60.
 Michel Knivsmed. XXI 111.
 Michelsen, Th., Lærer. XXIII 13.
 Mogens Skomager. XXI 112.
 Molbech, Chr. XXII 14.
 Monrad, D. G. XXI 20, 25 f., 60. XXII 24, 28, 41.
 Monsen, Jens. XXI 111.
 Monsen, Rasmus. XXI 113.
 Morten Remsnider. XXI 111.
 Mortensen, Skibsbygger. XXI 206, 213.
 Mortensen, Hans, Skolelærer, Rørvig. XXI 171.
 Mortensen, Henrik. XXI 213.
 Mortensen, Jens. XXI 144.
 Mortensen, Jens Reber. XX 32.
 Mortensen, Jep. XXI 114.
 Mortensen, L., Husmand, Bennebo. XXI 176.
 Mule, Hans, Odense. XXII 52.
 Møller, Ellen Iver. XXI 142.
 Møller, Niels. XXI 131.
 Møller, Søren. XXI 143.
 Nagel, Lars. XXI 114.
 Napoleon. XXIII 99.
 Napoleon III. XXII 29.

- Neergaard, Godsejer. XXI 6.
Neergaard, N. XXI 26 n.
Nero, rom. Kejser. XXII 54.
Nett, Jørgen. XXI 125.
Niels, Dæksdreng. XXIII 88, 103.
Niels Bonde. XXI 122.
Niels Gjønge. XXI 127.
Niels Smed. XXI 113, 116.
Niels Smed. XXI 151.
Nielsen, Anders, Gmd., Hagedsted. XXI 8.
Nielsen, Christen, Husmand, Reerslev. XXIII 16.
Nielsen, Hans, Boelsmand, Tjørnelunde. XXI 176.
Nielsen, Jens, Borgmester. XXI 114, 123.
Nielsen, Jens Christian, Husmand. XXIII 17.
Nielsen, Jens Clemen, Gmd., Tømmerup. XXI 7.
Nielsen, Jens, Drejer. XXIII 17.
Nielsen, Mikkil, Fæstebonde. XXI 171.
Nielsen, Niels, Husmand. XXIII 17.
Nielsen, Niels, Raadmand. XXI 149.
Nielsen, Niels Hansen, Faurbo. XXI 24, 32.
Nielsen, Niels Hansen, Gmd., Løsserup. XXI 6.
Nielsen, Ole Chr., Husmand, Bregninge. XXIII 19.
Nielsen, Oluf. XXI 112.
Nielsen, Per. XXI 111.
Nielsen, Søren (Nelssen, Seffren). XXI 111.
Nielsen, Søren, Husmand. XXII 58.
Nissen-Ramten. XX 32.
Nyeland, Stephan. XXIII 8 n.
Ole Kedelfører. XXIII 57—62.
Ollendorff, Carl, Købmand. XXI 214 f.
Olsen, Jes. XXI 125.
Olsen, Peder. XXI 121.
Olsen, Peder, Sasserup. XXI 175.
Olsen, Per. XXI 113.
Olsen, Rasmus. XXI 144.
Oluf Bødker. XXI 113.
Oluf Smed. XXI 119 f.
Oluf Vægter. XXI 120.
Olufsen, Christian. XXI 130.
Orem Bager. XXI 113.
Ostermann, Manne. XXIII 70.
Ovesen, Thomas. XXI 131.
Paludan, Læge. XXIII 10.

- Winther, Læge. XXI 62, 68.
Viring, Niels. XXI 112, 121.
Worm, P. M., Forfatter. XXII 21.
Zahle, P. C., Rigsdagsmand, Præst. XXI 49, 79. XXII 41.
Ørsted. XXI 45, 48.
Øster, R. J. XX 32.
-